

51. DINAMIKA I STRUKTURA ŠTEDNJE U SRBIJI

Povećanjem nacionalne štednje može da se stvori potreban prostor za neinflatorno povećanje investicija koje je neophodno za ubrzavanje privrednog rasta u nacionalnoj ekonomiji. Danas je u Srbiji opšteprihvaćen stav da neophodan preduslov održivog rasta predstavlja rast domaće stope štednje, kako bi se došlo do sredstava za investicije, pošto strane direktne investicije više nisu obilne kao ranije, a državni budžet podleže sve većim ograničenjima.

Nivo nacionalne štednje u Srbiji neodrživo je nizak. Zalaganje za politiku promene dinamike i strukture javne potrošnje je najefikasniji način da se taj nivo podigne. Samo povećanjem nacionalne štednje može da se stvori potreban prostor za neinflatorno povećanje investicija koje je neophodno za ubrzavanje privrednog rasta. Sposobnost ekonomije Srbije da poveća stepen nacionalne štednje, ključno je pitanje održanja postignute makroekonomske stabilnosti i ubrzavanja njenog rasta na srednji i dugi rok.

Kada je reč o valutnoj strukturi štednih uloga, u posmatranom periodu znatna razlika bila je u korist štednje u inostranoj valuti iako su kamatne stope na dinarsku štednju bile povoljnije. U ovom delu najveća pažnja će biti posvećena štednji stanovništva, kao značajnom segmentu ukupne (nacionalne) štednje. Naredna tabela sadrži podatke o dinarskoj, deviznoj i ukupnoj štednji u Srbiji za period od 2000. do 2016. godine.

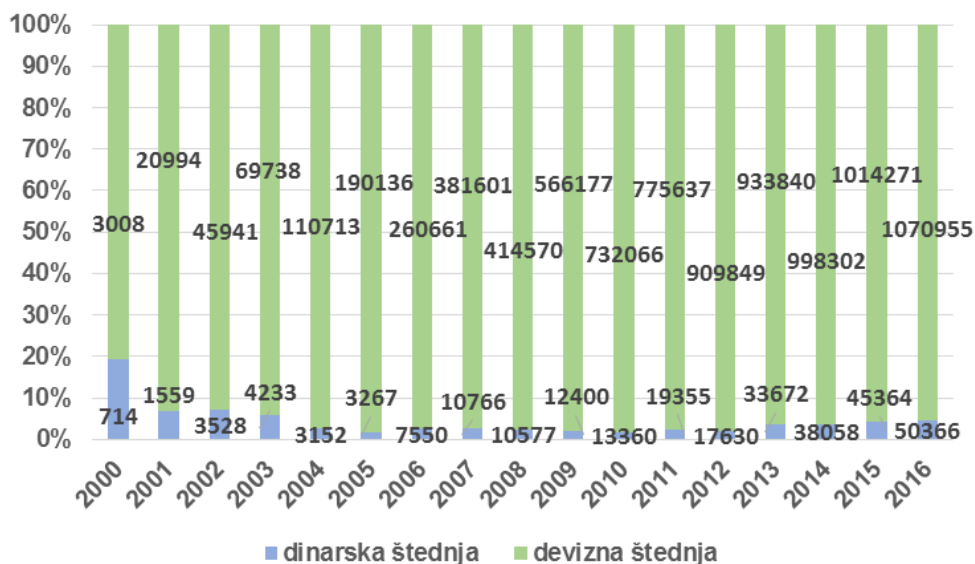

Tabela 6. Štednja stanovništva u periodu 2000-2016. godine, milioni RSD

Izvor: Narodna banka Srbije, razne godine

Na osnovu prikazanih podataka jasno se može uočiti da je u posmatranom periodu impresivno povećan nivo štednje u Srbiji, pre svega, zbog vraćanja poverenja u bankarski sistem Republike Srbije. Kako je već bilo reči, period devedesetih godina pre svega usled hiperinflacije i problema sa piramidalnim bankama (Jugoskandik, Dafiment banka, Srpsko-moravska banka i mnoge druge) uništio je poverenje u srpski bankarski sektor.

Kada je reč o valutnoj strukturi štednih uloga, u posmatranom periodu znatna razlika bila je u korist štednje u inostranoj valuti iako su kamatne stope na dinarsku štednju bile povoljnije. To se, između ostalog, može pripisati psihološkom efektu zbog ranijih iskustava. Istovremeno, može se uočiti trend da građani Srbije štede najviše u devizama. Trend povećanja ukupne štednje, kao i trend povećanja devizne i dinarske štednje prikazan je na prethodnom grafiku.

Na kraju septembra 2017. godine, devizna štednja stanovništva položena kod banaka u Srbiji iznosila je 9,3 milijarde evra, što je povećanje u prvih devet meseci ove godine za 0,3 milijarde evra. Dinarska štednja stanovništva u domaćim bankama iznosila je 49,3 milijarde dinara, što je trostruko veći iznos nego krajem 2012. godine. Ovi podaci jasno ukazuju na poverenje stanovništva u domaći bankarski sistem. Ono što je nepovoljno, u čitavom posmatranom periodu, to je upotreba domaće štednje, odnosno njeno investiciono angažovanje

Tabela 6. Kamatne stope na štednju i iznos kamate u periodu 2010-2015. godine

Iznos od 1.000 evra na 12 meseci.				Iznos od 100.000 dinara na 12 meseci		
EUR	Kamata	Iznos kamate	Kurs na 31.10.	RSD	Kamata	Iznos kamate
2010	7%	70	107.45	2010	16%	16.000
2011	6%	60	100.48	2011	15%	15.000
2012	5%	50	113.28	2012	14.5%	14.500
2013	4.5%	45	114.00	2013	12.05%	12.050
2014	2.2%	22	119.37	2014	8.5%	8.500
2015	1.50%	15	120.45	2015	7%	7.000

Izvor: Narodna banka Srbija, razne godine

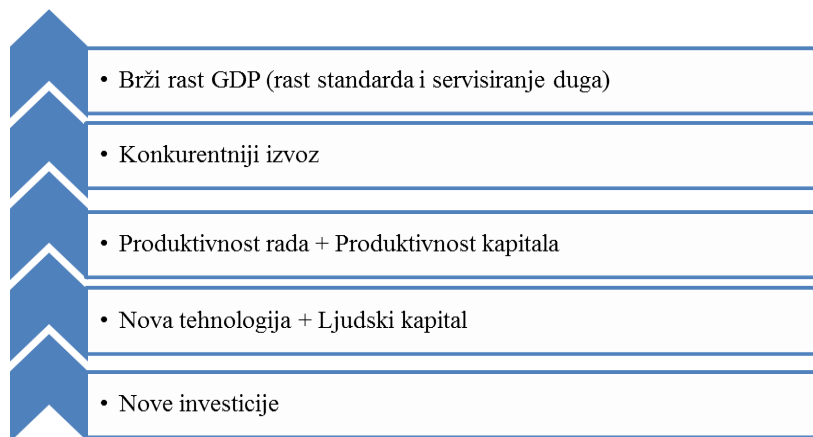
Više kamatne stope na dinarsku u odnosu na deviznu štednju (na koju su kamatne stope bliske nuli), niska i stabilna inflacija, postignuta i očuvana relativna stabilnost dinara prema evru u proteklih pet godina, kao i povoljniji poreski tretman prihoda na dinarsku štednju (ne oporezuje se) od prihoda na štednju u devizama (koji se oporezuje po stopi od 15%) – govore u prilog većoj isplativosti štednje u domaćoj valuti.

52. DINAMIKA I STRUKTURA STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA U SRBIJI

Investicije su neophodne za ekonomski rast. Investicije dolaze iz ukupne (agregatne) štednje nekog društva. Nivo štednje u Srbiji je, međutim, veoma nizak, što je zajedno sa pogubnom ekonomskom politikom devedesetih godina XX veka, dovelo do toga da je danas Srbija veoma potkapitalizovana. Štednja preduzeća u Srbiji je tokom devedesetih godina XX veka, pa sve do 2006. godine bila negativna, što znači da je ekonomija, umesto da generiše vrednost, stvarala gubitke i smanjivala svoj kapital. Srpska preduzeća su, nakon višegodišnjih agregiranih gubitaka, tek 2006. godine ostvarila agregatnu dobit. Ovi kontinuelni gubici ekonomije Srbije doveli su do toga da je kao takva ušla u tranzicioni proces, s izuzetno niskim nivoom kapitala i malim investicionim kapacitetom.

Problem s kojim se Srbija suočila, imajući u vidu dalji ekonomski rast i razvoj, nakon ekonomskog embarga i političke izolacije, upravo je dugogodišnji nedostatak ulaganja, koji je doveo do urušavanja proizvodne baze, zaostalosti tehnologije i procesa, kao i pada konkurentnosti i gubitka tržišta. Ovaj nedostatak, kako endogene štednje nacionalne ekonomije, tako i ulaganja koja bi dovela do rasta kapitalne baze, doveo je do zastoja u daljem privrednom razvoju. Zbog toga su nove investicije neophodne kako bi dovele do obnavljanja proizvodnje, obnove zastarelih postrojenja, podizanja novih fabrika, upošljavanja radnika, a kroz proces multiplikacije, podstakle dalji ekonomski rast.¹

Grafik 20. Efekti novih investicija

¹ Đoković, V., Vasiljević, D., (2008), *Barijere za investicije u Jablaničkom i Pčinjskom okrugu*, Centar za razvoj Jablaničkog i Pčinjskog okruga, Leskovac, str. 7.

Srbija se nalazi u onoj grupi zemalja kojima će biti potrebno najduže vreme da premoste jaz ekonomske zaostalosti. Tek bi dodatne investicije u savremenu tehnologiju i u ljudski kapital mogle podići stopu rasta na viši nivo i tako istovremeno osigurale dva cilja: a) poboljšale životni standard (per capita dohodak) i b) omogućile regularno ispunjavanje obaveza prema inostranim poveriocima (servisiranje duga). Shodno tome, važno je naglasiti da je kauzalna veza između investicija i više stope rasta bruto domaćeg proizvoda indirektna, s obzirom na to da zavisi od dinamike izvoza.

Klasična ekonomska teorija, znanja i iskustva vezana za politiku privrednog razvoja, usredsređuju na činjenicu da privredni razvoj, pre svega, zavisi od kombinacije radne snage, kapitala, štednje i tehnološkog napretka. Ne želeći da analiziramo situaciju vezanu za dostupnu radnu snagu u Srbiji, njen kvalitet, strukturu, obučenost, obrazovanost, odnos prema radu, konfliktnost i tome slično, možemo konstatovati da Srbija raspolaže sa značajnim potencijalom stanovništva koje još uvek nije uključeno u proizvodne i produktivne tokove. Visoka stopa nezaposlenog stanovništva jeste problem srpskog društva, ali dostupnost radne snage predstavlja potencijal za dalji rast. Međutim, taj potencijal, tj. rad bez odgovarajuće opreme, alata, proizvodnog i tržišnog sistema, sam po sebi ne predstavlja garanciju daljeg napretka. Kapital, postrojenja, hale, prostorije, mašine, informaciona oprema, obrtni kapital i tome slično, predstavlja neophodan činilac koji, u kombinaciji sa motivisanom, obučenom i odgovornom radnom snagom stvara dodatnu vrednost i dovodi do privrednog razvoja.

Da bi razumeli značaj investicija, možemo da se osvrnemo na iskustva ostalih evropskih tranzicionih zemalja. **Brojne studije pokazuju da je upravo priliv investicija iz inostranstva, tj, inostrane štednje, doveo do značajnog rasta ekonomija tih zemalja.** U Srbiji, s obzirom na malu kapitalnu bazu, kao u ostalim tranzicionim ekonomijama, veliki deo novih investicija dolazi iz inostranstva, u vidu stranih direktnih investicija. Upravo je rad na stvaranju uslova za privlačenje tih investicija značajan doprinos kojim nosioci ekonomske politike mogu da podstaknu razvoj nacionalne ekonomije u celini.

Stručna javnost u Srbiji, kao i nosioci ekonomske politike, ukazuju na značaj stranih direktnih investicija za Srbiju, označavajući ih kao presudan faktor njenog ekonomskog razvoja. Ipak, opsežne studije o efektima stranih direktnih investicija, na ekonomski razvoj Srbije izostaju.

Polazeći od teorijskih stavova koji su izloženi u prethodnim glavama, u ovom delu će biti učinjen napor da se, na što efikasniji način, analizira uticaj stranih direktnih investicija na ekonomski

razvoj Srbije. Kako bi to bilo ostvareno poći će se od analize priliva stranih direktnih investicija, njihove strukture i distribucije na različite sektore. Nakon toga, će biti ispitano da li je i u kolikoj meri došlo do promena određenih parametara ekonomskog razvoja kao što su privredni rast, privredna struktura, spoljnotrgovinska razmena, stanje platnog bilansa i tehnološka opremljenost ekonomije Srbije, kao posledica priliva stranih direktnih investicija.

Prednost većeg privlačenja stranih direktnih investicija, u odnosu na kredite iz inostranstva, jeste u tome što one ne podrazumevaju značajnije odlive u budućnosti koji mogu ugrožavati tekući bilans i privredni rast u tim periodima, mada se ne sme zaboraviti da strane direktne investicije imaju svoje odlive, kao rezultat repatrijacije profita i situacija kada filijale otplaćuju anuitete po osnovu pozajmica od svojih centrala (što se tretira kao klasičan kredit). Prednost stranih direktnih investicija u odnosu na portfolio investicije je u tome što strane direktne investicije predstavljaju mnogo stabilniji izvor kapitala, što se i pokazalo za vreme globalne ekonomske krize, kada je bio otežan pristup međunarodnim finansijskim tržištima i kada je Srbija doživela veliki beg špekulativnog i portfolio kapitala.

Strane direktne investicije su mnogo stabilnije u odnosu na portfolio investicije zato što podrazumevaju investicije u proizvodne fondove, čime reprezentuju dugoročne namere investitora, budući da je mnogo teže povući kapital uložen u fiksnu imovinu u odnosu na kapital plasiran u hartije od vrednosti.

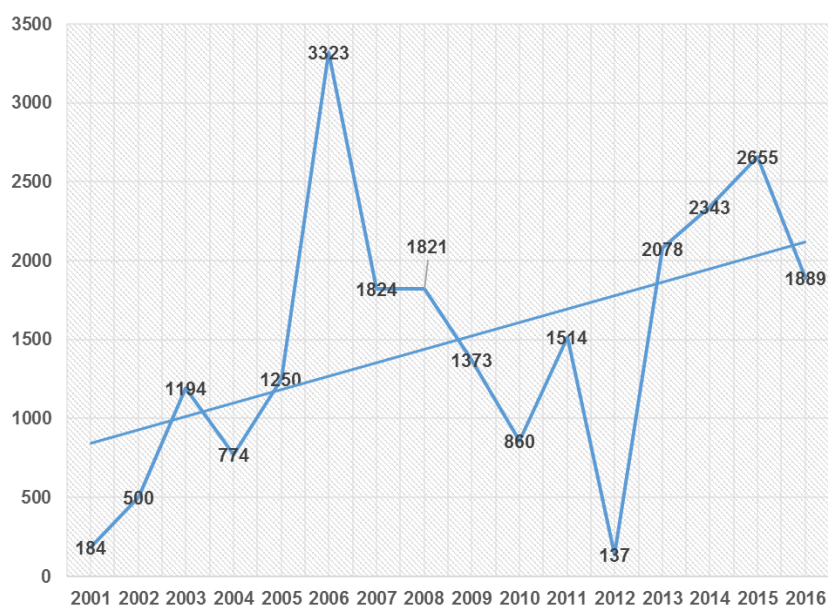
U narednoj tabeli prikazana je dinamika stranih direktnih investicija u Srbiji u periodu od 2001. do 2016. godine. Kao što se može uočiti, **nivo i dinamika stranih direktnih investicija, bili su veoma neravnomerni u posmatranom periodu.** Ovo je, pre svega, posledica kako unutrašnjih tako i spoljnih činilaca.

Nestabilnost i neizgrađenost institucija i političke razlike u pogledu dinamike reformi i evropskih integracija su glavni unutrašnji činioци koji su uticali na ovakvo kretanje. Što se tiče spoljnih činilaca, tu se, pre svega, misli na svetsku finansijsku krizu koja je nastupila krajem 2007. godine i koja je uticala na zastoj stranih direktnih investicija, ne samo u Srbiji, nego i na globalnom nivou.

Tabela 18. Strane direktne investicije (neto) u Srbiji

Godina	Iznos u mil. evra	% od GDP	SDI per capita u evrima
2001	184	1,4	25
2002	500	3,1	67
2003	1.194	6,9	160
2004	774	4,1	104
2005	1.250	6,2	168
2006	3.323	14,3	448
2007	1.821	6,4	247
2008	1.824	5,6	248
2009	1.372	4,8	187
2010	1.033	3,5	142
2011	1.827	5,5	251
2012	752,8	2,4	103
2013	1.298,1	3,8	176
2014	1.236,3	3,7	174
2015	1.803,8	5,4	249
2016	1.899,2	5,5	261

Izvor: Ministarstvo finansija Republike Srbije

Grafik 1. Priliv SDI u tranzicionom periodu

Izvor: Samostalni grafički prikaz na osnovu podataka iz prethodne tabele

Prema obimu i dinamici ukupnih stranih direktnih investicija, ceo posmatrani period, može se podeliti na tri potperioda:

1. **Period od 2001 do 2005. godine.** U ovom periodu strane direktne investicije u Srbiji su dostigle nivo od oko 3,1 milijardu evra. Najveći deo ovog iznosa je investiran u procesu privatizacije preduzeća profitabilnih delatnosti. Radi se od cementarama, fabrikama duvana, pivarama i nekih grupacijama prehrambene industrije. Takođe, ovaj period karakterišu akvizicije velikog broja srpskih banaka. Udeo novih (grinfield) investicija je bio veoma mali i odnosio se uglavnom na trgovinu i nekretnine.
2. **Period od 2006. do 2008. godine.** U ovom periodu strane direktne investicije dostižu nivo od 6,3 milijarde evra. Najveći obim stranih direktnih investicija ostvaren je u 2006. godini i to u iznosu od 3,3 milijarde evra. Pomenute godine je ostvarena i najveća strana direktna investicija u Srbiji od 1,5 milijardi evra. Radilo se o prodaji mobilnog operatera Mobtel norveškoj telekomunikacionoj kompaniji Telenor.
3. **Period od 2009. do 2016. godine.** U ovom periodu strane direktne investicije su bile za oko 50% veće u odnosu na prethodni period i iznosile su preko 11 milijardi evra. Ovaj period karakteriše to da su, u odnosu na prethodna dva perioda, povećane investicije u prerađivačku industriju. Najveća investicija u ovom periodu bila je investicija belgijskog trgovinskog lanca Delez koja je ostvarena po osnovu kupovine srpskog trgovinskog lanca Delta Maxi u 2011. godini za 933 miliona evra. Ugovorom o prodaji Naftne industrije Srbije (NIS) koji je potpisan krajem 2008. godine u Moskvi, ruska kompanija Gazprom Njeft preuzela je upravljanje ovom kompanijom. Taj čin se desio uplatom 400 miliona evra za kupovinu 51% akcija NIS-a.

U celom posmatranom periodu, od 2001 do 2016. godine, ukupne (neto) strane direktne investicije u Srbiji iznosile su oko 20 milijardi evra. To svakako ukazuje na činjenicu da Srbija značajno zaostaje u odnosu na najrazvijenije zemlje u tranziciji po prilivu stranih direktnih investicija i nije ni blizu nivoa koji bi obezbeđivao dinamičan rast i održivi razvoj. Srbija nije iskoristila relativno povoljno međunarodno ekonomsko okruženje, u periodu pre 2008. godine, da privuče veći iznos stranih direktnih investicija, kako bi u dovoljnoj meri podstakla tehnološki napredak i rast produktivnosti, odnosno konkurentnost privrednih grana koje su usmerene na izvoz.

Tabela 19. Inicijalna i ukupna ulaganja stranih investitora u Srbiji u periodu od 2001 do 2011. godine (prvih 20 investitora)

Rang	Kompanija	Zemlja porekla	Sektor	Vrednost ulaganja mil
1	Telenor	Norveška	Telekomunikacije	1602
2	Gazprom Neft - NIS	Rusija	Energetika	947
3	Fijat Automobili	Italija	Automobilska industrija	940
4	Dethaize	Belgija	Maloprodaja	933
5	Philip Morris DIN	SAD	Duvanska industrija	733
6	Štada - Hemofarm	Nemačka	Farmaceutska industrija	650
7	Mobilkom - Vip Mobile	Austrija	Telekomunikacije	633
8	Agrokor	Hrvatska	Prehrambena industrija	414
9	Banca Intesa - Delta Banka	Italija	Bankarstvo	508
10	Salford Investment Fund	Velika Britanija	Prehrambena industrija	500
11	Eurobank EFG	Grčka	Bankarstvo	500
12	Raiffeisen banka	Austrija	Bankarstvo	500
13	Merkator	Slovenija	Maloprodaja	500
14	Star B- Apatinska pivara	Češka	Prehrambena industrija	487
15	CEE / BIG shopping centers	Izrael	Nekretnine	470
16	National Bank of Greece - Vojvođanska banka	Grčka	Bankarstvo	425
17	Credit Agricole Srbija	Francuska	Bankarstvo	264
18	Fondiarria SAI	Italija	Osiguranje	220
19	Lukoil - Beopetrol	Rusija	Energetika	210
20	BritishAmerican Tobacco	Velika Britanija	Duvanska industrija	200

Izvor: *Business info group, (2012), Strane direktne investicije u Srbiji 2001-2011, Beograd, str. 12.*

U tabeli 19, prikazani su najveći investitori u Srbiji u periodu od 2001. do 2011. godine. Kao što se može uočiti, pre svega, radi se o investicijama uslužnog karaktera. Takođe, većinom se radi o akvizicijama odnosno kupovini domaćih preduzeća.

Kao direktna posledica ovakvog priliva stranih direktnih investicija, sektorska struktura bruto domaćeg proizvoda Srbije značajno je izmenjena, radikalnim smanjenjem učešća industrije i visokim rastom udela usluga. U periodu od početka tranzicije pa sve do 2012. godine, u Srbiji je

bio zastupljen tranzicioni model rasta koji je bio zasnovan na domaćoj tražnji, prilivu stranog kapitala i rastu sektora usluga.

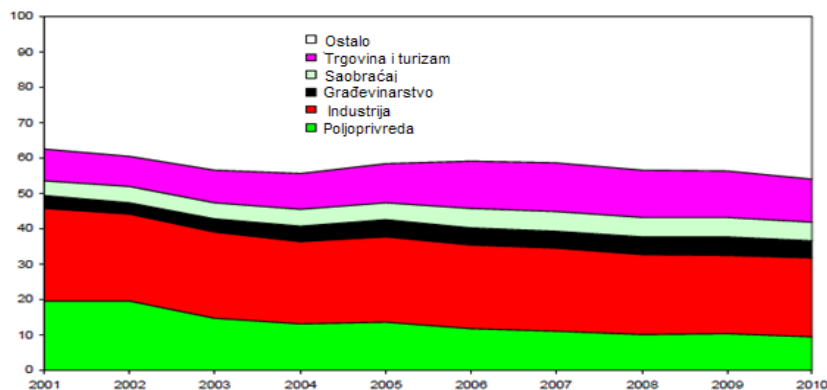
Tabela 20. *Sektorska struktura stranih direktnih investicija po oblastima*

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Ukupno, svi sektori	100	100	100	100	100	100	100	100
Prerađivačka industrija	30.4	18,9	18.4	7,7	17.2	29.4	39,3	24.1
Trgovina na veliko i malo	35,9	22,0	8.6	7.7	12.2	12.3	22,4	48.2
Saobraćaj, skladište i veze	1.5	0.7	28.8	19.5	7.5	6.5	8.7	1.7
Finansijsko posredovanje	10,6	37.6	36.5	31.7	38.2	8.6	33,0	22,2
Poslovi sa nekretninama	13,9	13,2	6.6	16.0	18.1	13.2	20.5	7,8
Pet najvećih sektora, ukupno	92,3	90.2	96.9	89.0	92.4	71,0	94.0	94,3

Izvor: *Business info group, (2012), Strane direktne investicije u Srbiji, 2001-2011, str. 62.*

Ako se posmatra ukupan obim stranih direktnih investicija prema sektorima u periodu od 2004. do 2011. godine može se uočiti da je većinski deo stranih direktnih investicija upravo realizovan u sektoru usluga (oko 42% od ukupnog obima stranih direktnih investicija). Oko 90% stranih direktnih investicija odnosilo se na kupovinu aktive privatnih, državnih i društvenih preduzeća i banaka u procesu tenderske i aukcijske privatizacije, dok su grinfild investicije bile veoma male.

Na osnovu svih prezentiranih podataka jasno se može uočiti da je doprinos usluga formiranju bruto dodate vrednosti povećan sa oko 1/2 na gotovo 2/3. U tom istom periodu tradicionalne izvozne delatnosti gubile su na svom strukturnom značaju. To se, pre svega, odnosi na sektor industrije i poljoprivrede.

Grafik 21. *Struktura bruto dodate vrednosti u Srbiji*

Izvor: *Privredna kora Srbije, (2012), Predlog nove ekonomske politike za period 2012 – 2016. godine, str. 41.*

Primeru radi, prosečan rast industrije u periodu od 2001. do 2011. godine bio je oko 0,7%, što znači da se početkom XXI veka nismo vratili na nivo iz 1989. godine. Krajem osamdesetih godina XX veka svaki treći dinar u bruto domaćem proizvodu dolazio je iz industrije, a danas je to svaki sedmi dinar. U drugim ekonomijama u tranziciji raste udeo sektora usluga u bruto domaćem proizvodu, ali ne na račun industrije, već na račun poljoprivrede.²

U poslednje tri godine posmatranog perioda, dolazi do određenog zaokreta jer je obim stranih direktnih investicija u prerađivačku industriju bio, u proseku, znatno veći nego u svim ostalim sektorima, što je ranijih godina bio slučaj sa investicijama u sektoru finansija. Najatraktivnija oblast za ulaganja unutar prerađivačke industrije je proizvodnja prehrambenih proizvoda i pića.

Na kraju, možemo zaključiti da su, ekonomskom razvoju Srbije, značajan doprinos dale strane direktne investicije. Kao što je već napomenuto, strane direktne investicije su pretežno bile u obliku preuzimanja domaćih preduzeća nakon čega je izvršeno njihovo unapređenje poslovanja, što je rezultovalo i porastom proizvodnje pa samim tim i rastom bruto domaćeg proizvoda. Ovde treba napomenuti da su određene, neuspešno sprovedene privatizacije koje su dovele do prestanka rada pojedinih velikih preduzeća, svakako uticale da ovaj rast ne bude veći. Svetska ekonomska kriza, takođe je uticala na smanjenje investicione aktivnosti, što je svakako u određenoj meri doprinelo da stopa privrednog rasta u Srbiji bude negativna u 2009. i 2012. godini.

53. RANG SRBIJE PREMA INDEKSU GLOBALNE KONKURENTNOSTI

Nakon što je razjašnjen pojam konkurentnosti nacionalne privrede i nakon što je ukazano na određene pokazatelje putem kojih se ona meri, u ovom delu će biti izvršena analiza stanja konkurentnosti ekonomije Srbije. Prilikom analize će biti korišćeni navedeni indeksi kojima se meri, odnosno iskazuje nivo konkurentnosti jedne nacionalne ekonomije.

Skoro čitavu jednu deceniju Srbija je bila isključena iz međunarodne zajednice i modela savremenog privrednog razvoja, što je imalo za posledicu gubitak konkurentnosti na duže staze. Visok deficit platnog bilansa, zastarela tehnologija u domaćim preduzećima, kao i niska produktivnost rada, uticali su na nizak kvalitet domaće proizvodnje, što je dovelo do okretanja tražnje prema proizvodima iz uvoza.

² Labus, M, Milošević, S, (2009), *Ekonomska kriza u Srbiji: Između rasta i strukturnih promena*, Zbornik radova: Rast u uslovima globalne recesije i finansijske krize- (ne) konvencionalne inicijative, Kopaonik biznis forum, Kopaonik, str. 7.

Analiza konkurentnosti ekonomije Srbije, od strane Svetskog ekonomskog foruma, najsvieobuhvatnije se vrši pomoću Indeksa globalne konkurentnosti. Upravo taj indeks pokazuje neujednačene tendencije konkurentnosti, pre svega, zbog niske startne pozicije Srbije. Pozitivno je što vrednost indeksa, sa malim izuzecima, raste iz godine u godinu, ali je taj rast bio veoma spor.

Tabela 4. Konkurentnost Republike Srbije

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Rang konkurentnosti	91	85	93	96	95	95	101	94	94	90	78
Vrednost indeksa globalne konkurentnosti	3,78	3,9	3,77	3,84	3,88	3,87	3,77	3,90	3,89	3,97	4,14

Izvor: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report, razne godine.

Prema izveštaju Svetskog ekonomskog foruma za 2017. godinu Srbija je zauzela 78. poziciju na rang listi koja obuhvata 137 zemalja, sa zabeleženom vrednošću IGK od 4,14. Pri tome, valja imati u vidu da se teorijska vrednost IGK kreće u intervalu od 1 do 7. U odnosu na prethodnu godinu vrednost IGK za Srbiju je povećana za 0,17, što je dominantno uticalo na poboljšanje pozicije Srbije za 12 mesta (Srbija je u prethodnoj godini zauzimala 90. mesto na listi). Treba napomenuti da dve od pet zemalja koje su isključene iz ovogodišnjeg izveštaja (Barbados i BJR Makedonija) su bile plasirane na pozicijama 72 i 68 respektivno, što je tehnički uticalo da se svim zemljama sa lošijim plasmanom (uključujući i Srbiju) uz ostale nepromenjene uslove tj. bez promene vrednosti IGK poboljša rang na listi za dva mesta.

Grafik 1. Konkurentnost Republike Srbije u periodu 2007-2017. godine

Izvor: Samostalni grafički prikaz na osnovu podataka iz tabele 4.

Posmatranjem pozicije konkurentnosti ekonomije Srbije, u periodu od 2007. do 2017. godine, može se uočiti da je, nakon određenog poboljšanja konkurentne pozicije do 2008. godine, u narednih pet godina došlo do pogoršanja pozicije konkurentnosti Srbije koja se. U poslednje dve godine posmatranog perioda, konkurentnost se značajno popravila, zadržala na 90. poziciji 2016. godine, da bi 2017. godine imala najbolju poziciju kada je Republika Srbija zauzela 78. poziciju. Uprkos poboljšanju ocene nivoa konkurentnosti koji je ostvaren u početnom periodu tranzicije, zabrinjava rang na listi najkonkurentnijih zemalja, jer druge tranzicione zemlje ostvaruju znatno brži rast konkurentnosti od Srbije.

Kada je u pitanju najbolje rangirana privreda po vrednosti IGK, u ovogodišnjem izveštaju Švajcarska već devetu godinu za redom zauzima prvo mesto sa vrednošću IGK od 5,86 koji je povećan u odnosu na prošlu godinu, dok je Jemen drugu godinu za redom ponovo na začelju liste sa najnižom vrednošću IGK (2,87) zauzeo poslednju poziciju na listi. Na drugu poziciju najkonkurentnijih privreda u svetu izbile su SAD i time prestigle Singapur koji je potisnut na treću poziciju. Kod ostalih zemalja u vrhu rang liste ističe se još Hong Kong koji je zabeležio skok za tri mesta i sada zauzima šestu poziciju na listi. (World Economic Forum, 2017., str. IX.) Narednim tabelama predstaviceo podatke o vrednostima IGK i rangju Srbije i zemalja iz njenog okruženja za period od 2007. do 2017. godine. Tabelama je obuhvaćeno 10 zemalja i to:

Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Mađarska, BJR Makedonija, Crna Gora, Rumunija, Slovenija i Srbija.

Tabela 5. Indeks globalne konkurentnosti država jugoistočne Evrope 2007-2017. godine

	Albanija	BiH	Hrvatska	Mađarska	Makedonija	Crna Gora	Rumunija	Bugarska	Srbija	Slovenija
2007	3,48	3,55	4,20	4,35	3,73	3,91	3,97	3,93	3,78	4,48
2008	3,55	3,56	4,22	4,22	3,87	4,11	4,10	4,03	3,90	4,50
2009	3,72	3,53	4,03	4,22	3,95	4,16	4,11	4,02	3,77	4,55
2010	3,94	3,70	4,04	4,33	4,02	4,36	4,16	4,13	3,84	4,42
2011	4,06	3,83	4,08	4,36	4,05	4,27	4,08	4,16	3,88	4,30
2012	3,91	3,93	4,04	4,30	4,04	4,14	4,07	4,27	3,87	4,34
2013	3,85	4,02	4,13	4,25	4,14	4,20	4,13	4,31	3,77	4,25
2014	3,84	/	4,13	4,28	4,26	4,23	4,30	4,37	3,90	4,22
2015	3,93	3,71	4,07	4,25	4,25	4,20	4,32	4,32	3,89	4,28
2016	4,06	3,80	4,15	4,20	4,23	4,05	4,30	4,44	3,97	4,39
2017	4,18	3,87	4,19	4,33	/	4,15	4,28	4,46	4,14	4,48

Izvor: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report, razne godine.

Prema vrednosti Indeksa globalne konkurentnosti, u 2017. godini Srbija je plasirana bolje jedino od Bosne i Hercegovine koja zauzima 103. poziciju na rang listi Svetskog ekonomskog foruma. Od ostalih zemalja iz okruženja Crna Gora je ostvarila poboljšanje vrednosti IGK od 0,1 i time se našla tik ispred Srbije na 77. poziciji (prošle godine zauzela 82. poziciju), dok je Hrvatska uz povećanje vrednosti IGK od 0,04 zadržala isto 74. mesto na rang listi kao prethodne godine.

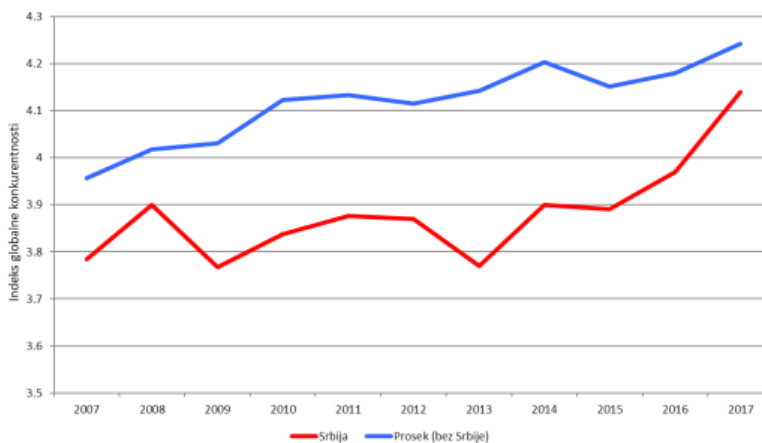
Napredak na listi za pet mesta ostvarila je i Albanija koje je sada na 75. poziciji uz povećanje vrednosti IGK od 0,12 poena. U najbolje plasirane privrede iz okruženja spadaju Rumunija koja je ove godine na 68. mestu uz pogoršanje od 6 rangova, zatim Mađarska koja poboljšala svoju poziciju za 9 mesta uz rast vrednosti IGK od 0,13 poena i Slovenija koja je ponovo poboljšala svoj plasman i zauzela 48. mesto u Izveštaju globalne konkurentnosti.

**Tabela 6. Rang zemalja prema Indeksu globalne konkurentnosti država jugoistočne Evrope
2007-2017. godine**

	Albanija	BiH	Hrvatska	Mađarska	Makedonija	Crna Gora	Rumunija	Bugarska	Srbija	Slovenija
2007	109	106	57	47	94	82	74	79	91	39
2008	108	107	61	62	89	65	68	76	85	42
2009	96	109	72	58	84	62	64	76	93	37
2010	88	102	77	52	79	49	67	71	96	45
2011	78	100	76	48	79	60	77	74	95	57
2012	89	88	81	60	80	72	78	62	95	56
2013	95	87	75	63	73	67	76	57	101	62
2014	97	n.a.*	77	60	63	67	59	54	94	70
2015	93	111	77	63	60	70	53	54	94	59
2016	80	107	74	69	68	82	62	50	90	56
2017	75	103	74	60	/	77	68	49	78	48

Izvor: World Economic Forum, *The Global Competitiveness Report*, razne godine.

Kretanje IGK za Srbiju i zemlje iz njenog okruženja u periodu 2007-2017. godine predstavljeno je na sledećem grafikonu. Na grafikonu je na osnovu podataka iz tabele 6 prikazano kretanje IGK za Srbiju i proseka posmatranih zemalja, iz kojeg se može zaključiti da iako postoji trend rasta u slučaju Srbije je prisutna mnogo veća nestabilnost koja se ogleda u značajnim oscilacijama u kratkom vremenskom periodu u odnosu na prosek posmatranih zemalja.

Grafik 2. Kretanje Indeksa globalne konkurentnosti za Srbiju i proseka država jugoistočne Evrope

Nakon izbijanja svetske finansijske krize u 2009. godini usledilo je pogoršanje konkurentne pozicije Srbije koje je bilo osetno veće nego kod ostalih zemalja u okruženju. Nakon sporog oporavka u 2013. godini je usledio ponovo pad na listi koji je bio jedan od većih u posmatranom

grupi zemalja. U poslednje tri godine Srbija beleži nešto brži rast IGK u odnosu na prosek posmatranih zemalja usled čega se može uočiti smanjuje zaostajanja, odnosno prisustvo konvergencije.

Prema podacima iz najnovijeg izveštaja, osim Rumunije sve zemlje iz okruženja su zabeležile poboljšanje vrednosti IGK u ovoj godini koji je u proseku iznosio oko 0,08 poena ili 1,97% u odnosu na vrednost iz prošle godine. U isto vreme je Srbija zabeležila povećanje IGK od 0,17 ili 4,28% što je uticalo na smanjenje zaostajanja za prosekom regiona. Treba napomenuti da je poboljšanje pozicije na rang listi sve teže kako se privreda kreće ka gornjoj polovini liste pošto je potrebno ostvariti znatno veće napretke kako bi se isti odrazili na vrednosti mekih i tvrdih pokazatelja koji se koriste u izračunavaju IGK.

Trenutno zaostajanje Srbije za prosekom regiona iznosi 0,10 poena u odnosu na 0,181 poena u prethodnoj godini i korespondira zaostajanju od približno 10 mesta na rang listi. Rast vrednosti IGK za Srbiju i posledično poboljšanje na rang listi je posledica inkrementalnih promena kod nekoliko dimenzija konkurentnosti u kombinaciji sa izrazito osetnijim rastom kod gotovo 60% stubova konkurentnosti koje SEF analizira prilikom konstrukcije indeksa.

Naredna tabela i prateći grafikon prikazuju strukturu IGK po nosećim stubovima konkurentnosti i pondere za grupu stubova koji se koriste u kalkulaciji konačne vrednosti indeksa. U tabeli su prikazane promene vrednosti IGK po stubovima za period 2015-2017. godine, na osnovu kojih se jasno može utvrditi koji stubovi su zaslužni za promenu vrednosti IGK između susednih godina.

Tabela 7. Vrednost IGK po stubovima konkurentnosti 2015-2017. godine

	2015	Promene	2016	Promene	2017
1. Institucije	3,24	↑	3,31	↑	3,42
2. Infrastruktura	3,87	↑	3,94	↑	4,09
3. Makroekonomsko okruženje	3,61	↑	4,12	↑	4,61
4. Zdravstvo i osnovno obrazovanje	5,87	↑	5,97	↑	6,02
5. Visoko obrazovanje i obuka	4,27	↑	4,40	↑	4,55
6. Efikasnost tržišta dobara	3,74	↑	3,78	↑	3,96
7. Efikasnost tržišta rada	3,72	↑	3,84	↑	3,96
8. Razvijenost finansijskog tržišta	3,23	↑	3,41	↑	3,56
9. Tehnološka osposobljenost	4,47	↓	4,05	↑	4,19
10. Veličina tržišta	3,70	↓	3,63	↑	3,72
11. Sofisticiranost poslovanja	3,14	↑	3,15	↑	3,52
12. Inovacije	2,90	↑	2,97	↑	3,11

Izvor: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report, razne godine

Na osnovu podataka prikazanih u tabeli može se zaključiti da je kod svih stubova konkurentnosti zabeleženo povećanje vrednosti indeksa u odnosu na prošlu godinu, pri čemu su pojedini stubovi ostvarili apsolutno povećanje indeksa u intervalu od 0,2 do 0,5 poena (u zavisnosti od prethodnog nivoa korespondira rastu od 4-12%) što se može smatrati znatno dinamičnim napretkom. Među stubovima konkurentnosti kod kojih je zabeleženo najveće povećanje vrednosti indeksa, ističe se stub Makroekonomsko okruženje sa povećanjem vrednosti za 0,49 poen (rast od 11,89%) što je nastavak tempa poboljšanja ovog stuba koji je i prethodne godine izrazito doprinosa rastu vrednosti IGK.

U okviru ovog stuba konkurentnosti koji se prati isključivo na osnovu međunarodno uporedivih podataka, svi indikatori su zabeležili poboljšanje u odnosu na prošlogodišnji izveštaj poput smanjenja deficita budžeta, povećanja nacionalne štednje merene u procentu BDP-a i rasta kreditnog rejtinga zemlje. Ukoliko se posmatra samo vrednost indeksa za ovaj stub konkurentnosti, Srbija je poboljšala svoju poziciju za 31 mesto i trenutno se nalazi na 72. poziciji od 137 analiziranih zemalja.

Ipak za praćenje konkurentnosti i sam Svetski ekonomski forum preporučuje da se prvenstveno prati dinamika u kretanju vrednosti indeksa jer promene ranga često mogu biti posledica ne isključivo napretka u nekoj oblasti, već kratkoročnih šokova u ostalim zemljama koje su uključene u rangiranje. Kada se uporedi vrednost indeksa koju je Srbija ostvarila na nivou ovog stuba u odnosu na prosečnu vrednost istog indeksa za zemlje iz okruženja može se uočiti da je i pored značajnog napretka stub Makroekonomsko okruženje jedan od četiri sa najvećim zaostatkom u odnosu na okruženje.

U okviru prva četiri stuba koji zajedno predstvaljaju grupu osnovnih faktora konkurentnosti, primetno je povećanje vrednosti indeksa koji je postigao stub Infrastruktura koje iznosi 0,15 poena. Napredak ovog stuba se duguje višim ocenama koje su ostvarene u anketi na pitanja o kvalitetu ukupne infrastrukture u zemlji, puteva, lučke infrastrukture, avio transportnog saobraćaja kao i kvaliteta snabdevanja električnom energijom. Uprkos napretku u vrednosti indeksa, ovaj stub konkurentnosti je zabeležio pogoršanje pozicije u poređenju sa otalim zemljama za jedno mesto u poređenju sa prethodnom godinom.

Osetan napredak postigli su svi stubovi unutar grupe koja reprezentuje faktore povećanja efikasnosti, pri čemu je jedino povećanje vrednosti indeksa kod stuba Veličina tržišta nešto manje u odnosu na ostale (ispod 0,1 poena ili 3,5%). Povećanje vrednosti indeksa kod stubova

konkurentnosti iz ove grupe iznosilo je 0,12-0,18 poena ili u proseku 3,8% u odnosu na prethodnu godinu.

Prilikom dobijanja ocena indikatora za svaki od stubova iz ove grupe dominantno se koristi anketa privrednika koju sprovode partnerski instituti Svetskog ekonomskog foruma za svaku zemlju na osnovu jasno definisane metodologije uzorkovanja i anketiranja. Poboljšanje koje se beleži kod ovih stubova konkurentnosti sugerise na nešto viši nivo zadovoljstva anketiranih privrednika u odnosu na prethodne godine. Jedno od objašnjenja je da je došlo do realnog unapređenja unutar svakog od posmatranih stubova ali treba imati na umu i da ovi podaci predstavljaju ocenu dobijenu na osnovu percepcije trenutnog stanja i kao takvi ne moraju odražavati objektivni napredak.

Grafik 3. Vrednost IGK po stubovima konkurentnosti za Srbiju i zemlje okruženja

Izvor: World Economic Forum, 2017., str. 256.

Unutar stuba Visoko obrazovanje i obuka anketirani privrednici su bolje ocenili kvalitet obrazovnog sistema, studija iz matematike i prirodnih nauka, menadžerskih škola, ali i pristupa internetu u školama, dostupnosti usluga obuke i nivoa obučenosti zaposlenih. Među indikatorima stuba Efikasnost tržišta dobara, bolje ocene na osnovu ankete su ostvarene kod intenziteta konkurencije i dominante pozicije na lokalnom tržištu, uticaja oporezivanja na podsticaje za investiranjem, uticaja regulacija na priliv SDI, prisustvo stranog vlastišva u preduzećima i troškova poljoprivredne politike. Lošija ocena u okviru ovog stuba ostvarena je samo kod objektivnog indikatora koji prati ponderisan prosek različitih carinskih stopa, koji je povećan na za 0,14% prema poslednjem izveštaju.

Kod stuba Efikasnost tržišta rada povećanje vrednosti indeksa duguje se znatno boljim ocenama koje su anketirani preduzetnici dali na pitanja o kvalitetu saradnje poslodavaca i radnika (povećanje od 0,34 poena), veze između zarade i produktivnosti radnika kao i kapaciteta privrede da privuče talente (povećanje od 0,32 poena). Jedino bitnije smanjenje ocene unutar ovog stuba zabeleženo je kod uticaja poreza i doprinosa na motivaciju za radom.

Unutar stuba koji odslikava Razvijenost finansijskog sistema uočava se divergentno kretanje ocena koje su anketirani privrednici dali o pojedinačnim indikatorima. Znatno bolje je ocenjena raznovrsnost finansijskih usluga koje su dostupne na tržištu, ali je istovremeno zabeležen visok pad ocene vezane na pristupačnost finansijskih usluga. Bolje ocene privrednici su dali i na pitanja o regulisanosti tržišta hartija od vrednosti, dostupnosti kapitala za inovativna ali rizična ulaganja, ali su istovremeno ocenili lošije lakoću dobijanja kredita kod banke u odnosu na prethodnu godinu.

Napredak koji je ostvaren unutar stuba Tehnološka osposobljenost duguje se ne samo boljim ocenama iz ankete o dostupnosti savremenih tehnologija i transfera novih tehnologija preko SDI, već i poboljšanju koje je mereno na bazi objektivnih pokazatelja. U odnosu na prethodnu godinu povećan je procenat korisnika interneta, učešće korisnika sa fiksnim pristupom brzom internetu kao i količini podataka po korisniku interneta, dok je pogoršanje zabeleženo samo kod broja mobilnih pretplatnika na sto stanovnika.

Poslednja dva stuba konkurentnosti koji prema metodologiji Svetskog ekonomskog foruma predstavljaju faktore sofisticiranosti i inovativnosti u poslovanju su takođe ostvarili rast vrednosti indeka. Povećanje vrednosti indeksa kod stuba Sofisticiranost poslovanja ujedno je drugo po veličini i doprinosu povećanju agregatnog IGK za Srbiju odmah nakon stuba Makroekonomsko okruženje. Najveći pomak zabeležen je kod percepcije anketiranih privrednika o spremnosti da se delegira proces donošenja odluka u preduzeću (1,12 poena), kvalitetu lokalnih dobavljača (0,3 poena) i razvijenosti/rasprostranjenosti klastera (0,3 poena), dok su ostali indikatori unutar ovog ali i stuba Inovativnost ostvarili rast u rasponu 0,1-0,27 poena.

Ipak, poređenjem prosečnih vrednosti koje se beleže kod zemalja iz okruženja sa rezultatima Srbije, možemo uočiti da i pored zabeležnog napretka kod stubova Efikasnost tržišta dobara, 'Razvijenost finansijskog tržišta i Tehnološka osposobljenost i dalje postoji zaostajanje. Kod ostalih stubova negativan jaz je neutralisan a u slučaju stuba Veličina tržišta se nalazimo iznad proseka susednih zemalja.

U izveštaju Svetskog ekonomskog foruma se pored podataka o kretanju vrednosti IGK i rangju zemalja, nalazi i spisak najproblematicnijih faktora za poslovanje po zemljama. U ovogodisnjem izveštaju je prisutna delimicna promena faktora koje su aketirani privrednici naveli kao najproblematicnije za poslovanje u Srbiji. Kao i prethodne godine za najveći problem naveden je iznos poreskih stopa, dok je sa vrlo malom razlikom problem izvora finansiranja zauzeo drugo mesto. Narednim grafikom prikazaćemo pomenute faktore u 2016. i 2017. godini.

Grafik 4. Najproblematicniji faktori za poslovanje u Srbiji 2016-2017. godine

Izvor: World Economic Forum, 2017., str. 256, World Economic Forum, 2016., str. 314.

Problemi neefikasnosti državne birokratije i korupcija su zauzeli treće i četvrto mesto, pri čemu razlika između ponderisanih procenata odgovora za ova pitanja je manja od 0,9% što sugeriše relativno sličan efekat ovih problema na svakodnevno poslovanje. Potrebno je istaći da je za ova četiri problema ponderisani procenat odgovora anketiranih privrednika osetno veći u odnosu na prošlu godinu, što se posebno primećuje kod problema pristupa izvorima finansiranja i korupcije. U poređenju sa prošlogodišnjom anketom sada je kao manji problem ocenjena neadekvatna infrastruktura, nestabilnost Vlade i neadekvatno obrazovana randa snaga.

54. EBDR TRANZICIONI INDIKATORI U SRBIJI

Kao što je već istaknuto, značajan pokazatelj konkurentnosti jedne nacionalne ekonomije su tzv. EBRD tranzicioni indikatori. Najznačajniji EBRD tranzicioni indikatori su:

- indeks liberalizacije cena,
- indeks trgovine i deviznog sistema i
- indeks politike konkurencije.

Kretanje vrednosti prethodnih indeksa prikazano je u narednoj tabeli. U ovoj tabeli su obuhvaćene sve zemlje u okruženju koje se nalaze u procesu tranzicije.

Tabela 9. EBRD tranzicioni indikatori u oblasti tržišta i trgovine

	Liberalizacija cena								Trgovina i devizni sistem								Politika konkurentnosti							
	1990	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	1990	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	1990	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Srbija	3,7	2,3	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	2,0	1,0	3,3	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	1,0	1,0	1,0	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3
Albanija	1,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	1,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	1,0	1,7	2,0	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3
BiH	3,7	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	2,0	3,0	3,7	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	1,0	1,0	1,0	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3
Bugarska	1,0	4,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	2,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	1,0	2,3	2,7	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
Hrvatska	3,7	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	2,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	1,0	2,3	2,3	3,0	3,0	3,0	3,0	3,3
Makedonija	3,7	4,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	2,0	4,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	1,0	2,0	2,0	2,3	2,7	2,7	2,7	2,7
Mađarska	4,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,0	4,0	2,0	4,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,0	4,0	1,0	3,0	3,3	3,7	3,7	3,7	3,3	3,3
Crna Gora	3,7	3,7	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	2,0	2,3	3,7	4,0	4,0	4,3	4,3	4,3	1,0	1,0	1,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,3
Rumunija	1,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	1,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	1,0	2,3	2,3	3,0	3,3	3,3	3,3	3,3
Slovenija	3,7	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	2,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	1,0	2,7	2,7	3,0	3,0	2,7	2,7	2,7

Izvor: www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395245467784&d=&pagename=EBRD%2FContent%2FDownloadDocument

Prema najaktuelnijim dostupnim podacima, što se tiče indeksa Liberalizacije cena možemo videti da je on već u 2005. godini dostigao vrednost 4, što potvrđuje da je u Srbiji sprovedena sveobuhvatna liberalizacija cena. Naime, cene regulisane od strane države postepeno su ukinute za većinu proizvoda, odnosno ostao je samo mali broj administrativnih cena.

U 2008. godini Indeks trgovine i deviznog sistema takođe dostiže vrednost 3,3 da bi se u 2010. godini povećao na vrednost 4,0. Takva vrednost je ostala sve do kraja 2014. godine. Na ovo povećanje je, pre svega, uticala činjenica da Narodna banka Srbije sve ređe interveniše na

deviznom tržištu kako bi održala kurs dinara, što praktično znači da se devizni kurs formira slobodno.

U domenu spoljne trgovine došlo je do uklanjanja kvantitativnih i administrativnih ograničenja na izvoz i uvoz (osim u poljoprivredi) i do uspostavljanja uglavnom jedinstvene carine na nepoljoprivredne robe. Ulaskom Srbije u Svetsku trgovinsku organizaciju (STO), uz stabilizaciju deviznog kursa, moglo bi se očekivati da će Srbija popraviti trenutnu ocenu.

Indeks politike konkurencije je sve do 2005. godine uzimao vrednost 1. Ovo znači da, do te godine, nije postojala zakonska regulativa i prateće institucije u oblasti konkurencije. Nakon usvajanja Zakona o zaštiti konkurencije 2005. godine i osnivanja Komisije za konkurentnost i Saveta za nacionalnu konkurentnost, vrednost indeksa se u 2010. godini povećala na 2,3. Kako možemo jasno uočiti i nakon toga vrednos ovog indeksa iznosi 2,3 do kraja 2014. godine. Ovo ukazuje da je došlo do povećanja efikasnosti u sprovođenju antimonopolske politike.

U odnosu na većinu drugih tranzicionih ekonomija, posmatrano sa aspekta prethodno navedenih indikatora, Srbija zaostaje. Naime, sa aspekta Indeksa trgovine i deviznog sistema, Srbija se nalazi na poslednjem mestu, sa Bosnom i Hercegovinom. Jedino se može reći da se, u domenu Liberalizacije cena, Srbija može meriti sa većinom tranzicionih, ekonomija.

Osim toga, jasno se može uočiti da Srbija ima značajan zaostatak za svim tranzicionim državama koje su članice Evropske unije. Istovremeno, značajno zaostaje i za BJR Makedonijom, koja je daleko bolje pozicionirana u odnosu na Srbiju i po osnovu već pomenutih međunarodnih izveštaja.

Politika konkurencije potvrđuje da je ekonomija Srbije postepeno podizala konkurentske performanse. Nivo indikatora ukazuje na formiranje zakonodavstva i institucija konkurentske politike, uz delimično smanjivanje ograničenja ulaska na tržište i snažnih akcija usmerenih protiv dominantnih firmi.

Rezultati poslovanja pokazuju da se u Srbiji ulažu značajni naponi da se svim učesnicima, domaćim i stranim, novim i starim, obezbede što povoljniji uslovi poslovanja, sa osnovnim ciljem unapređenja konkurentnosti nacionalne ekonomije, preduzeća i proizvoda.

55. REGIONALIZACIJA I KARAKTERISTIKE REGIONALNOG RAZVOJA SRBIJE

Pitanje regionalizacije u Srbiji, tokom druge polovine XX veka, nije imalo odgovarajuće ni teorijsko, ni praktično utemeljenje. Navedena činjenica nije sporna i ona može, donekle, da bude opravdanje kreatorima ekonomske politike, jer bez oslonca u teoriji, nije moguće izgraditi jedan konzistentan sistem posebnih regionalnih mehanizama, nije moguće doći do efikasnih rešenja u praksi. Međutim, mora se, isto tako, istaći i činjenica da su u pomenutom periodu, ipak, činjeni određeni pokušaji i napori.

Regionalizacija bi trebalo da bude efikasan i vrlo značajan instrument upravljanja državom i ekonomijom, jak kontrolni instrument uspostavljanja ravnoteže regionalnih razvojnih dispariteta, kao i metod bržeg razvoja regiona. **Regionalizacija predstavlja instrument upravljanja državnim resursima (prirodni, ekonomski, kulturni i demografski), kao i instrument za interregionalnu alokaciju resursa.**

Proces regionalizacije Srbija je započela donošenjem i usvajanjem Strategije o regionalnom razvoju 2007. godine i Zakona o regionalnom razvoju 2009. godine. Strategijom regionalnog razvoja Republike Srbije za period od 2007. do 2012. godine, koju je januara 2007. godine usvojila Vlada Republike Srbije, započet je proces regulisanja regionalnog razvoja. Definisana je, pre svega, nova regionalna politika zasnovana na savremenim koncepcijama institucionalnog uređenja i upravljanja regionalnim razvojem.

Zakonom o regionalnom razvoju, usvojenim 2009. godine, određeni su nazivi regiona i uređen je način određivanja oblasti koje čini region. Naime, u članu 4. pomenutog Zakona navodi se da je region „statistička funkcionalna teritorijalna celina, koja se sastoji od jedne ili više oblasti, uspostavljena za potrebe planiranja i sprovođenja politike regionalnog razvoja, u skladu sa nomenklaturom statističkih teritorijalnih jedinica, nije administrativna teritorijalna jedinica i nema pravni subjektivitet”.

Pored toga, Zakonom je regulisan i način određivanja jedinica lokalne samouprave koje čine oblast, a zatim i pokazatelji stepena razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave, razvrstavanje regiona i jedinica lokalnih samouprava prema stepenu razvijenosti, razvojni dokumenti, subjekti regionalnog razvoja, mere, podsticaji i izvori finansiranja za sprovođenje mera regionalnog razvoja.

Razlozi koji se navode za uvođenje regionalizacije u Srbiji, ogledaju se u zahtevima koji joj se postavljaju kao članici Saveta Evrope, kao i nameri da pristupi i drugim, mnogo zahtevnijim procesima evropskih integracija. **Uspostavljanje regiona, svakako, trebalo bi da znači da je Srbija prihvatla i da sprovodi standarde koje je ustanovila Evropska unija i razvijene zemlje.** To bi, isto tako, trebalo da omogući da Srbija dobije efikasniju državnu upravu i organizaciju, ravnopravni tretman svih građana, optimalno iskorišćenje resursa, zatim izgradnju kapaciteta za prekograničnu saradnju i iskorišćavanje fondova Evropske unije. To znači da je Srbiji, svakako, bila neophodna podela zemlje na statističke regione, što je i jedan od uslova korišćenja sredstava iz evropskih fondova, kao i instrument za ujednačavanje nastalih regionalnih razlika i efikasniju regionalnu saradnju. Ovaj proces se naziva regionalizacijom, ali nije reč o regionalizaciji u političkom smislu, tj. o stvaranju jedinica sa svojom autonomijom i vlašću, već o teritorijama koje će služiti u statističke svrhe. Najznačajnije jedinice u ovom slučaju su NUTS 2 i NUTS 3 jedinice.³

Prema ovom modelu, na osnovu stepena razvijenosti, **regioni se razvrstavaju u dve grupe:**

- 1. razvijeni region, čiji je stepen razvijenosti iznad republičkog proseka i**
- 2. nedovoljno razvijeni region, čiji je stepen razvijenosti ispod republičkog proseka.⁴**

Sve jedinice lokalne samouprave se razvrstavaju u četiri grupe, i to:

- a) u prvu grupu spadaju jedinice lokalne samouprave čiji je stepen razvijenosti iznad republičkog proseka;
- b) u drugu grupu spadaju jedinice lokalne samouprave čiji je stepen razvijenosti u rasponu 80-100% republičkog proseka;
- c) u treću grupu spadaju jedinice lokalne samouprave čiji je stepen razvijenosti u rasponu 60-80% republičkog proseka i
- d) u četvrtu grupu spadaju jedinice lokalne samouprave čiji je stepen razvijenosti ispod 60% republičkog proseka.⁵

Posebno se apostrofiraju devastirana područja jer tu spadaju ona područja čiji je stepen razvijenosti ispod 50% republičkog proseka.⁶

³ Stančetić, V., (2009), *Region kao razvojna perspektiva u Evropskoj Uniji*, Službeni glasnik, Beograd, str. 96.

⁴ Zakon o izmenama i dopunama zakona o regionalnom razvoju Republike Srbije, (2010) Sl.glasnik.30/10, Beograd., str 1.

⁵ Op.cit., str.4.

⁶ Op.cit., str.5.

Statistička regionalizacija Srbije, izvršena Zakonom o regionalnom razvoju iz 2009. godine, izmenjena je već 2010. godine. Naime, na predlog Ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja, Srbija je podeljena na pet statističkih regiona i to: region Vojvodine, Beogradski region, region Šumadije i Zapadne Srbije, region Južne i Istočne Srbije i region Kosovo i Metohija. Ova podela je po tzv. NUTS 2 klasifikaciji.

Beogradski region čini samo grad Beograd, pošto je to jedna statistički zaokružena celina, institucionalno povezana. Grad Beograd je, istovremeno, i subregion, a na nivou klasifikacije NUTS 3 je podeljen na prigradske i gradske opštine (Obrenovac, Mladenovac, Lazarevac, Barajevo, Grocka, Sopot, Surčin).⁷

Region Vojvodina ima tri subregiona: Banat, Bačku i Srem, a Kosovo i Metohiju čine dva subregiona: Kosovo i Metohija.

Region Južna i Istočna Srbija obuhvata sledeće okruge i to: Borski, Timočki, Pirotski, Nišavski, Jablanički, Pčinjski i Toplički okrug, odnosno obuhvata tri subregiona: Timočko-borski, Jablaničko-pčinjski i Niški.

Region Šumadije i Zapadne Srbije obuhvata sve ostale okruge, bez Beograda i autonomnih pokrajina. Region Šumadije i Zapadne Srbije je sastavljen od četiri subregiona: Podunavlja, Šumadijsko-pomoravskog subregiona, Valjevskomačvanskog i Jugozapadnog subregiona.

Izmenom Zakona o regionalnom razvoju Srbija je obezbedila simetričnu regionalizaciju od pet regiona sa po oko dva miliona stanovnika i sa približno istom površinom u kvadratnim kilometrima, što je jedan od preduslova za jednostavnije dobijanje i realizaciju sredstava iz predpristupnih fondova Evropske unije.

Tabela 28. Makroekonomski (statistički) regioni Srbije

	Površina regiona (u 000 km ²)	Broj stanovnika regiona (u milionima)
Beogradski region	3,2	1,6
Region Vojvodine	21,5	2,0
Region Šumadije i Zapadne Srbije	31,9	2,4
Južna i Istočna Srbija	20,9	1,4
Kosovo i Metohija	10,8	1,9

Izvor: RZS, *Statistički godišnjak Srbije 2008.*, Beograd.

⁷ Prema novoj praksi Evropske unije NUTS 3 i NUTS 4 se označavaju sa LAU 1 i LAU2 (Local Administrative Unit), što bi u slučaju Srbije značilo okrug i opština. U Srbiji ukupno ima 29 okruga i 150 opština.

Prema nivou razvijenosti, statističke regione Srbije možemo podeliti u tri kategorije i to:

1. **razvijeni regioni** - Beograd i Vojvodina,
2. **srednje razvijeni regioni** - region Šumadije i Zapadne Srbije i Južna i Istočna Srbija i
3. **nerazvijeni region** – Kosovo i Metohija.

Tabela 29. Karakteristike makroekonomskih regiona Srbije

	Zaposleni (u hiljadama)	GDP po zaposlenom (u evrima)	Agrarna površina (u mil. ha)	Udeo agrarne u ukupnoj površini (u %)	Broj naselja
Beogradski region	618,0	589,0	0,213	/	166
Region Vojvodine	530,0	630,9	1,747	81,3	467
Region Šumadije i Zapadne Srbije	571,2	442,1	1,928	61,0	3808
Južna i Istočna Srbija	283,7	424,7	1,165	55,0	1728
Kosovo i Metohija	/	/	/	/	/

Izvor: Statistički godišnjak, (2008), Saopštenje RZS 054, 2007., Beograd.

Kada uzmemo u obzir nivo zaposlenosti i bruto domaćeg proizvoda po zaposlenom, jasno se može uočiti dominacija Beograda i Vojvodine. Po udelu agrarnog zemljišta u ukupnoj površini Vojvodina ima daleko bolju poziciju, u odnosu na region Šumadije i Zapadne Srbije i region Južne i Istočne Srbije. Kada je u pitanju broj naselja region Šumadije i Zapadne Srbije, s obzirom da je geografski najveći, ima i najveći broj naselja u svom sastavu (3808).

KARAKTERISTIKE REGIONALNOG RAZVOJA SRBIJE

Ravnomerni regionalni i prostorni razvoj predstavlja deo integralnog nacionalnog razvoja. S druge strane, nacionalni razvoj je jedan od faktora regionalne ravnoteže.

Regionalne razlike u Srbiji su strukturnog karaktera. Ekstenzivan i spontan razvoj, kao i procesi urbanizacije doprineli su neselektivnom aktiviranju i neracionalnom prostornom razmeštaju ekonomskih aktivnosti u Srbiji.

Dugogodišnji, složeni i brojni problemi regionalnog razvoja Srbije manifestuju se, pre svega, u izrazito diferenciranoj teritorijalnoj neravnomernosti nivoa razvoja, nedovoljnoj razvijenosti velikog dela teritorije, strukturnim neuskladenostima, materijalnim

ograničenjima, nepovoljnim demografskim kretanjima i neizgrađenim institucionalnim rešenjima.

Regionalna neravnomernost Srbije ima brojne karakteristike. U ovom delu biće istaknute najznačajnije:

1. ***Intenzivan proces demografskih promena*** prisutan je preko tri decenije i ogleda se u drastičnom smanjenju broja stanovnika u skoro 50% opština u Srbiji. Prirodna i mehanička kretanja su se, u period tranzicije, „ustalasila“, u negativnom smislu. Drastičan i konstantan pad prirodnog priraštaja, migracija izbeglih i raseljenih lica sa prostora bivše zajedničke države i Kosova i Metohije, uticala su na to da populaciona slika bude značajno negativna. Populaciona slika je narušena i procesom starenja stanovništva što za posledicu ima konstantan pritisak na sistem socijalne i zdravstvene zaštite. Trend depopulacije karakterističniji je za prigranične i decenijski zaostale i najnerazvijenije opštine. Starosna struktura na nivou okruga nalazi se u tri od sedam stadijuma demografske starosti.⁸ Generalno, nema nijedne opštine koja bi se po starosnoj strukturi mogla svrstati u stadijume demografske mladosti.
2. ***Analizirajući stepen razvijenosti na nivou opština i okruga možemo sagledati svu oštrinu regionalnih razlika u Srbiji.*** Ekstremne razlike između nerazvijenih i razvijenih, kao i unutar nerazvijenih područja, permanentno se uvećavaju. Srbija je XXI vek započela sa najvećim regionalnim neravnomernostima u Evropi, koji na nivou opština iznosi 1:12⁹ (meren indeksom razvojne ugroženosti). Ekonomska nesrazmera, merena bruto domaćim proizvodom po stanovniku, između Grada Beograda i Topličkog okruga je 16 puta veća u korist Grada Beograda.¹⁰
3. ***Izražene regionalne razlike u kretanju zaposlenosti i nezaposlenosti.*** U periodu 2001-2009. godina ukupna zaposlenost je opadala po prosečnoj godišnjoj stopi od 0,6%, što je direktno uslovljavalo porast broja nezaposlenih lica.¹¹ Posmatrano po okruzima, najveće učešće nezaposlenih lica u ukupnom broju radno aktivno nezaposlenih od 4,8% ima Nišavski okrug, zatim slede Mačvanski, Zlatiborski, Šumadijski, Jablanički, Južno-banatski, Sremski, Pčinjski i Srednje-banatski okrug. Najmanje posla tražilo se u

⁸ Stevanović, R., (2002), *Starost stanovništva opština u Srbiji*, Zbornik radova: Regionalni razvoj i demografski tokovi balkanskih zemalja, Ekonomski fakultet Univerziteta u Nišu, Niš, str.254.

⁹ Republički fond za razvoj, (2010), *Izveštaj o razvoju Srbije u 2009. godini*, Beograd, str.55.

¹⁰ Op.cit., str.53.

¹¹ Republički fond za razvoj, (2010), *Zaposlenost u Srbiji 2000-2009. godina*, Beograd, str. 11-26.

Braničevskom, Kolubarskom, Zaječarskom i Borskom okrugu. Generalno, problem nezaposlenosti je najizraženiji u centralnom i južnom delu Srbije. Raspon između najviše i najniže stope nezaposlenosti i zaposlenosti u 2009. godini bio je 1: 4 na nivou okruga, dok se na nivou opština kreće oko 1:20.

4. ***Siromaštvo u Srbiji ima izrazito regionalnu dimenziju.*** Regionalni aspekt siromaštva pokazuje da se ova ekonomsko-socijalna kategorija „iselila“ iz gradskih sredina i prešla u seoska područja. Tako, na primer, stanovništvo vangradskih područja u Srbiji je za 50% siromašnije (indeks 13,3) u odnosu na populaciju koja živi u urbanim sredinama (indeks 5,3). Takođe, dubina i oštrina siromaštva van gradskog područja je bila statistički veća od republičkog proseka, a razlog velike rasprostranjenosti siromaštva je što u ovim sredinama preovlađuju dvočlana domaćinstva čiji su članovi stariji, žive na ruralnom području, a penzija je jedini izvor prihoda.
5. ***Primena koncepta humanog razvoja*** prilikom merenja nivoa razvijenosti, koji pored osnovnih ekonomskih (bruto domaći proizvod po glavi stanovnika) uključuje i socijalne komponente (obrazovanje, dužina i kvalitet života), **pokazuje, preko istoimenog indeksa, da su socijalni uslovi u kojima se pojedinac rađa i živi u direktnoj proporciji sa ekonomskim preduslovima.** U periodu 2002-2009. godina najviše vrednosti indeksa humanog razvoja (HDI) u Srbiji imali su Grad Beograd, Južno-banatski, Južno-bački i Zapadno-bački okrug. Od nerazvijenih okruga, najniža vrednost indeksa humanog razvoja (HDI) prisutna je u Jablaničkom, Topličkom, Borskom i Raškom okrugu.
6. ***Teritorijalne asimetričnosti su drastične po različitim pokazateljima: prema odnosu najrazvijenije i najnerazvijenije opštine, prema broju preduzeća na hiljadu stanovnika i (83:1), prema broju zaposlenih (64:1), prema ostvarenom ukupnom prihodu (222:1), prema dobiti (239:1) i gubitku (91:1).*** Grad Beograd ima najveće učešće u strukturi svih pokazatelja, dok najmanji uticaj na formiranje finansijskih rezultata ekonomije Srbije ima Toplički i Pirotski okrug.
7. ***Disproporcije u izgrađenosti privredne i komunaln infrastrukture,*** kao i izrazite razlike u pogledu visine troškova za izgradnju infrastrukturnih objekata, još više zaoštravaju probleme regionalnog razvoja. Problemi su najvećim delom koncentrisani u južnom i jugozapadnom delu teritorije Srbije gde je i skoncentrisan najveći broj nerazvijenih

opština. To je posebno veliki problem za oko 45 opština i uglavnom čitavo pogranično područje, koje u lokalnoj putnoj mreži ima nisko učešće puteva sa savremenim kolovozom (ispod proseka Republike Srbije), odnosno 17 opština ima učešće ispod 20% u odnosu na prosek.¹²

8. **Politika regionalnog razvoja je bila parcijalna.** Problem neravnomernog razvoja sistemski je rešavan donošenjem pojedinačnih zakonskih rešenja, koja su tretirala samo nerazvijena područja. Konzistentnije sprovođenje politike regionalnog razvoja Republike Srbije započeto je u 2009. godini, donošenjem zakona o Regionalnom razvoju, usvajanjem Uredbe o nomenklaturi statističkih teritorijalnih jedinica i formiranjem Nacionalne agencije za regionalni razvoj. Institucionalna podrška regionalnom razvoju ostvarivana je preko Fonda za razvoj Republike Srbije. Međutim, analiza podsticajne politike, posmatrane kroz ulaganja Fonda, ukazuje na nedovoljno učešće nerazvijenih opština u odobrenim sredstvima.
9. **Kapaciteti lokalne administracije,** kao institucionalna podrška programskom i finansijskom razvoju opština, **bili su više nego skromni do početka reforme lokalne samouprave.** Naime, Srbija je do 2000. godine bila visoko centralizovana zemlja sa limitiranom autonomijom za lokalne samouprave. Položaj lokalne samouprave znatno je poboljšan donošenjem novog Zakona koji je uveo veći stepen decentralizacije. Međutim, kadrovska, finansijska i materijalna ograničenja uslovia su nedovoljnu programsku spremnost lokalnih administracija. Zato se u periodu posle 2001. godine pristupilo donošenju lokalnih razvojnih programa kao strateških dokumentima u cilju definisanja dugoročne politike i utvrđivanja sinhronizovanih aktivnosti za podizanje privredne efikasnosti i ukupnog razvoja lokalnih zajednica.

SAVREMENE TENDENCIJE NA PODRUČJU REGIONALNOG RAZVOJA SRBIJE

Recesioni talasi su ponovo 2012. godine zapljusnuli svom jačinom područje Jugoistočne Evrope. Na površinu su isplivale brojne neravnoteže koje imaju svoju strukturnu i regionalnu dimenziju. Privredni oporavak, u mnogim tranzicionim zemljama, ponovo je zaustavljen, značajno je smanjena investiciona aktivnost, izvoz i priliv stranog kapitala, banke u zemljama regiona su izgubile značajna strana sredstva iz matičnih banaka zemalja evrozona. Prednosti tranzicionih

¹². Republički fond za razvoj, (2010), *Izveštaj o razvoju Srbije u 2009. godini*, Beograd, str.56.

privreda, država koje su zavisne od ekonomskih kretanja u evrozoni, pretvorila su se u slabost. Kompletno područje Jugoistočne Evrope se 2012. godine ponovo suočilo sa primarnim makroekonomskim neravnotežama.¹³ Globalna recesija je zaustavila ekonomsko približavanje područja Jugoistočne Evrope razvijenim državama Evropske Unije.

Ekonomiju Srbije karakterišu nepovoljne tendencije, koje se odnose na pad privredne aktivnosti, usporavanje rasta izvoza i uvoza robe, povećanje platnobilansne i fiskalne neravnoteže, porast inflacije, pad zaposlenosti, povećanje nezaposlenosti, skroman rast zarada, povećanje restriktivnosti monetarne politike, slabljenje dinara, smanjenje deviznih rezervi i usporavanje kreditne aktivnosti banaka.

Pad privredne aktivnosti i pogoršanje makroekonomske ravnoteže, u periodu od 2009. do 2012. godine, odrazili su se i na regionalna kretanja, ali različitim intenzitetom. Ekonomski zaostatak svih regiona Srbije se povećao u odnosu na prosek Evropske Unije.

Tabela 30. Trend regionalnog zaostatka (EU27=100)

Regioni	2009	2010	2011
Beogradski region	65	61	60
Region Vojvodine	34	33	35
Region Šumadije i Zapadne Srbije	26	24	23
Region Južne i Istočne Srbije	23	22	22
Kosovo i Metohija	-	-	-

Izvor: Eurostat, Jakopin, E., (2013), Izazovi regionalne politike u Srbiji, str. 19.

U toku su intenzivni procesi depopulacije i demografskog starenja, uz naglašene regionalne disproporcije stanovništva. Populacioni saldo je za 4% manji u odnosu na prethodni popis. **Za samo devet godina Srbija je izgubila 311.139 stanovnika.**

Tabela 31. Stepen regionalnog demografskog pražnjenja

	1991-2002	2002-2011
Apsolutno pražnjenje	-78.836	-311.139

Izvor: Jakopin, E., (2013), Izazovi regionalne politike u Srbiji, str. 19

U Beogradu je osnovano 6% više domaćinstava, a u jugoistočnom delu Srbije, za isti procenat, smanjen je broj domaćinstava. Na ovaj saldo uticala su negativna migraciona kretanja i prirodni

¹³ Jakopin, E., Bajec, J., (2012), *Structural transformations a development imperative*, Ekonomika preduzeća, br. 1-2, Beograd, str. 63-78.

priraštaj. Generalno, broj stanovnika veći je u samo 9 opština. Teritorijalni aspekt depopulacije ukazuje da su sve opštine prosečno izgubile preko 2.100 stanovnika, odnosno, da je svaka regionalna oblast zabeležila smanjenje od skoro 12.500 stanovnika.

Na osnovu demografskih pokazatelja, Srbija se može svrstati u red zemalja sa izrazito nepovoljnim demografskim trendom. Prirodni priraštaj je konstantno negativan i najniži u okruženju, stanovništvo je među najstarijim u Evropi, a očekivano trajanje života i stopa smrtnosti odojčadi su znatno ispod evropskog proseka.

Tabela 32. Demografski pokazatelji u odabranoj grupi zemalja (2011. godina)

Država	Prirodni priraštaj		Prosečna starost	Očekivano trajanje života		Smrtnost odojčadi (%)
	Stopa (%)	Broj (u hilj.)		Muško	Žensko	
Srbija	-5,2	-37,3	42,2	71,6	76,8	6,3
Bugarska	-5,1	-37,4	42,5	70,7	77,8	8,5
Rumunija	-2,6	-55,2	38,6	71	78,2	9,4
Hrvatska	-2,2	-9,8	41,5	73,9	80,4	4,7
Mađarska	-4,1	-40,7	40,1	71,2	78,7	4,9
Makedonija	1,6	3,3	36,1	73,1	77,2	7,6
EU-27	0,8	405,3	41,2	77	82,9	3,9

Izvor: Eurostat

Demografski gubitak u Srbiji, u prvoj deceniji XXI veka, odgovara veličini jednog regiona, ili približno veličini grada Novog Sada. Na godišnjem nivou gubitak je iznosio oko 42 000 stanovnika, koliko danas imaju opštine Vrbas i Trstenik. Tačnije, demografski retrogradni procesi doveli su da Srbija u 2011. ima broj stanovnika kao i 1970. godine. Samo Beogradski region je zabeležio demografski rast.

Naime, 84% ukupnog gubitka stanovništva, u poslednjem međupopisnom periodu, predstavlja demografski gubitak usled negativnog prirodnog priraštaja, koji iznosi 311.139 stanovnika manje (4,2%). Ovaj podatak ukazuje na nastavak, ali i povećanje intenziteta negativnog trenda, jer je u periodu od 1991. do 2002. godine gubitak bio skoro dvostruko manji 189.875 stanovnika (2,4%), pri čemu prirodni priraštaj u Srbiji beleži negativne vrednosti još od 1992. godine.

S druge strane, **intenzivne migracije na relaciji selo-grad doprinele su koncentraciji stanovništva u svim većim gradskim sredinama, a smanjenju u seoskim sredinama.** Iako su motivi za pomeranje stanovništva bili deagrarizacija i industrijalizacija, njihov intenzitet u Srbiji je pojačan u Srbiji, usled kvalitetnijeg tržišta rada.

Tabela 33. Tipologija područja prema gustini naseljenosti (RS=100)

Tip područja (st/km ²)	Površina (%)	Stanovništvo (%)	Broj opština 2011.	Broj opština 2002.
Područje slabe naseljenosti (< 50)	44,5	15,5	63	52
Područje srednje naseljenosti (51-100)	32,5	26,0	53	56
Područje visoke naseljenosti (101-150)	11,5	16,1	16	22
Područje izrazite koncentracije stanovništva (> 151)	11,5	42,4	13	15

Izvor: Republički zavod za statistiku, (2012), Beograd.

Unutarregionalni ekonomski dispariteti u tranzicionim država Evropske unije su različiti, ali su u svim državama na višem nivou razvoja. **Srbija se nalazi na 35% Evropske Unije, što je znatno niže od većine tranzicionih država** (ispod 50% proseka Evropske Unije jedino su Bugarska i Rumunija, dok su, recimo Češka i Slovenija iznad 80% proseka Evropske Unije). **Unutarregionalni dispariteti u Srbiji (2,7:1) su veći od ekonomskih dispariteta u Sloveniji i Hrvatskoj (1,5:1 i 1,8:1), a na nivou su ekonomskih nejednakosti u Bugarskoj, Češkoj i Mađarskoj. Najveće regionalne ekonomske razlike su u Rumuniji (3,8:1).**

Tabela 34. Unutarregionalni dispariteti u tranzicionim državama (2011. godina)

GDP po stanovniku (PPS) EU=100				
Zemlja	Nacionalni nivo	Najbogatiji region	Najsiromašniji region	Najbogatiji: najsiromašniji
Bugarska	45	75,3	27,2	2,8
Češka	80	175,3	66,0	2,7
Mađarska	66	108,5	39,6	2,7
Poljska	65	97,0	40,9	2,4
Rumunija	49	111,1	29,4	3,8
Slovenija	84	104,7	71,9	1,5
Hrvatska	61	78,3	44,3	1,8
Srbija	35	60	22	2,7

Izvor: Jakopin, E., (2013), *Izazovi regionalne politike u Srbiji*, str. 22.

Jedan od najvećih izazova politike regionalnog razvoja Srbije je dugoročni trend povećanja regionalnih nejednakosti i koncentracija ekonomskih aktivnosti u Beogradu i Južno-bačkoj oblasti.¹⁴

Rezultanta dugoročnog trenda ekonomskih neravnomernosti je povećanje broja nerazvijenih opština na Jugu Srbije. Osim Beogradskog regiona, koji nema ni jednu opštinu sa statusom nerazvijenog područja, u ostala četiri regiona broj i veličina nerazvijenih opština izrazito varira. Region Vojvodine ima samo tri nerazvijene opštine (od 45), region Južne i Istočne Srbije ima čak 28 nerazvijenih opština (od 47), a u regionu Šumadije i Zapadne Srbije ovaj status ima 15 opština (od 52). Sa druge strane, ni jedna opština u regionu Vojvodine nema status devastirane opštine, dok u regionu Šumadije i Zapadne Srbije 5 opština ima ovaj status, a u region Južne i Istočne Srbije čak 22 opštine.

¹⁴ Ministarstvo regionalnog razvoja i lokalne samouprave, (2012), *Izveštaj o regionalnom razvoju Srbije u 2011. godini*, Beograd.

Tabela 35. Regionalne neravnomernosti Srbije (2011. godina)

Indikatori	Region	Oblast	Opština
Zarade po stanovniku	2 : 1 Beogradski region : Južna i Istočna Srbija	2 : 1 Grad Beograd : Toplička	9:1 Novi Sad: Doljevac
Stopa nezaposlenosti	3 : 1 Južna i Istočna Srbija : Beogradski region	4 : 1 Toplička : Grad Beograd	5 : 1 Tutin : Beograd
Demografsko pražnjenje 1971-2011. godina	(-16,3) : (+36) Južna i Istočna Srbija : Beogradski	(-32,2) : (+36) Pirotska : Grad Beograd	(-82,8) : (+62) Crna Trava : Novi Sad
Stepen obrazovanja	3 : 1 Beogradski region : Južna i Istočna Srbija	4 : 1 Grad Beograd : Braničevska	12 : 1 Grad Beograd : M. Crniće

Izvor: Republički zavod za statistiku, (2012), Beograd.

Analiza reprezentativnih pojedinačnih i sintetizovanih indikatora, za merenje regionalnih dispariteta, pruža integralnu sliku regionalne razvijenosti Srbije. Iznijansiran socio-demografski i ekonomski razvoj prisutan je na nekoliko nivoa: Dunavsko-Savska koncentracija, nerazvijeno područje, razvijeni centar i nedovoljno razvijena periferija.

Tabela 36. Ekstremne razlike između opština u Srbiji

Granične vrednosti	Broj opština		Ekstremni odnosi između opština
	>100%	<50%	
Zarade po stanovniku	22	62	9:1
Bruto dodata vrednost po zaposlenom	16	47	15:1
Budžetski prihodi po stanovniku	12	23	5:1
Oporezivi prihod po stanovniku	13	108	15:1

Izvor: Jakopin, E., (2013), *Izazovi regionalne politike u Srbiji*, str. 23.

Krizni period najviše je pogodio region Južne i Istočne Srbije, gde je zabeležen pad broja zaposlenih za 16%, za razliku od Beogradskog regiona gde je smanjenje zaposlenih bilo dvostruko niže (8%).

Regionalna ekonomska analiza pokazuje da su se dugogodišnji negativni trendovi najviše odrazili na kontinuiran pad regionalne zaposlenosti. Iako su neki regionalni pokazatelji bili pozitivni do ekonomske recesije, oni su ipak ostali u senci niske i nedovoljne zaposlenosti. Efekti ovakvih kretanja na socijalnu isključenost i društvenu koheziju su još značajniji.

U Srbiji postoje značajne regionalne i unutarregionalne razlike u pogledu infrastrukturne opremljenosti (izgrađenost i kvalitet putne, vodovodne i kanalizacione mreže, broj pretplatnika fiksne telefonije, dostupnost internet priključaka). Učešće lokalnih puteva sa savremenim kolovozom ispod republičkog proseka ima 11 regionalni oblasti, od čega najlošiju lokalnu putnu mrežu imaju Pčinjska i Raška oblast. Posmatrano po opštinama, u 20 opština je manje od 20% asfaltiranih lokalnih puteva. Ispod prosečnu pokrivenost vodovodnom mrežom imaju domaćinstva u 88 opština.

Regionalne nejednakosti Srbije tranzicioni proces je još više produbio. Višeslojna regionalna polarizovanost Srbije i dalje se ispoljava u visokim međuregionalnim razlikama, koje se odnose na demografske karakteristike, ljudski potencijal, privrednu strukturu i njenu efikasnost, siromaštvo i infrastrukturnu izgrađenost.

Demografska kretanja u Srbiji karakteriše: izrazita depopulacija, demografsko zaostajanje, slabi demografski resursi i neravnomeran teritorijalni razmeštaj stanovništva, odnosno drastično praznjenje ruralnog i nerazvijenog područja. Regionalno posmatrano, najveći broj okruga pripada demografski ugroženom području (istočni, zapadni i jugozapadni delovi Srbije), čije se makroekonomske posledice ogledaju u niskoj privrednoj aktivnosti i nivou razvijenosti. S druge strane, Grad Beograd i Južno-bački okrug se izdvajaju kao područja izrazite koncentracije stanovništva. Pesimistična demografska slika ogleda se i u niskoj biološkoj snazi stanovništva, odnosno, prema stopi ukupnog fertiliteta Srbija se nalazi već nekoliko decenija ispod graničnog nivoa.

Regionalna obrazovna struktura stanovništva Srbije i dalje je nepovoljna, odnosno skoro 50% odraslog stanovništva nalazi se na elementarnom obrazovnom nivou ili ispod njega. Generalno, u obrazovnoj strukturi stanovništva, završena srednja škola je najčešći vid obrazovanja kod oba pola (41%), dok je sa visokom stručnom spremom samo 6% stanovnika.

Ekonomski slaba područja (Pčinjski, Borski, Braničevski, Raški okrug) usled nižeg stepena obrazovanosti su na kritičnom nivou u pogledu kvaliteta ponude radne snage.

Ekonomske međuregionalne neravnomernosti, kao rezultat decenijskog pada ekonomskih aktivnosti i slabe finansijske snage privrede, u periodu tranzicione recesije se ispoljavaju u drastičnom rastu nezaposlenosti (118 opština i gradova sa višom stopom nezaposlenosti od republičkog proseka) i ekstremno niskim privrednim rezultatima (negativan finansijski rezultat iskazalo 18 okruga, odnosno 85 opština poslovalo sa gubitkom u 2008.). Regionalna asimetričnost, ogleda se u sve većim razlikama između razvijenih i nerazvijenih područja, što se negativno odražava na ukupan ekonomski regionalni razvoj Srbije (prosečne zarade najviše u Gradu Beogradu i Južno-bačkom, a najniže u Topličkom i Pirotskom okrugu, dok je BDV po stanovniku Grada Beograda 16 puta veća u odnosu na Toplički okrug).

Infrastrukturni jaz najočitiji je u unutar-regionalnim razlikama u pogledu saobraćajne, telokomunikacione i vodoprivredne infrastrukturne opremljenosti, odnosno, njihove prateće suprastrukture. Razlike se manifestuju kao odnos nerazvijenog južnog područja i razvijeniji sever Srbije u pogledu kvaliteta puteva, telekomunikacija i uslova stanovanja. Učešće nerazvijenih opština u savremenim putevima Srbije je oko 10%, dok je u strukturi lokalne putne mreže čak 57,7% neasfaltirano. Tačnije, 45 opština u lokalnoj putnoj mreži imaju nisko učešće puteva sa savremenim kolovozom (ispod proseka Republike), odnosno 17 opština ima učešće ispod 20% proseka.

Siromaštvo izazvano demografskim i privrednim neskladom, sa rastućim socijalnim posledicama i niskim životnim standardom stanovništva (18 okruga beleži srednji nivo humanog razvoja) naročito je rasprostranjeno na nerazvijenom (23,3% siromašnih u južnoj i istočnoj Srbiji) i ruralnom području.

56. DINAMIKA I STRUKTURA NEZAPOSLENOSTI U SRBIJI

U Srbiji preovladava dugoročna nezaposlenost strukturnog karaktera. Ekonomiju Srbije, na početku tranzicije, karakterisala je visoka tzv. skrivena nezaposlenost i veliki viškovi zaposlenih u društvenom i državnom sektoru koji su u procesu restrukturiranja i privatizacije delom produktivno angažovani, a delom otpušteni, tako da je prosečan broj zaposlenih smanjen.

Istovremeno, povećan je broj zaposlenih u privatnom sektoru koji je povećao tražnju za radnom snagom na primarnom tržištu rada i stvarao nova radna mesta, ali to nije bilo dovoljno da bi rezultiralo u neto rastu zaposlenosti.

Tabela 38. *Apsolutno i relativno kretanje nezaposlenosti u Srbiji¹⁵*

Godina	Broj nezaposlenih	Stopa nezaposlenosti (u %)
2002	842.652	25,3
2003	947.296	27,8
2004	843.695	25,9
2005	888.364	26,8
2006	913.293	27,8
2007	850.003	26,8
2008	755.935	24,6
2009	746.605	26,0
2010	744.222	26,9
2011	752.838	27,7
2012	761.834	28,6
2013	774.890	22,1
2014	767.435	19,4
2015	743.158	17,7
2016	713.153	15,3

Izvor: RZS, Statistički godišnjak Srbije, razne godine, Beograd

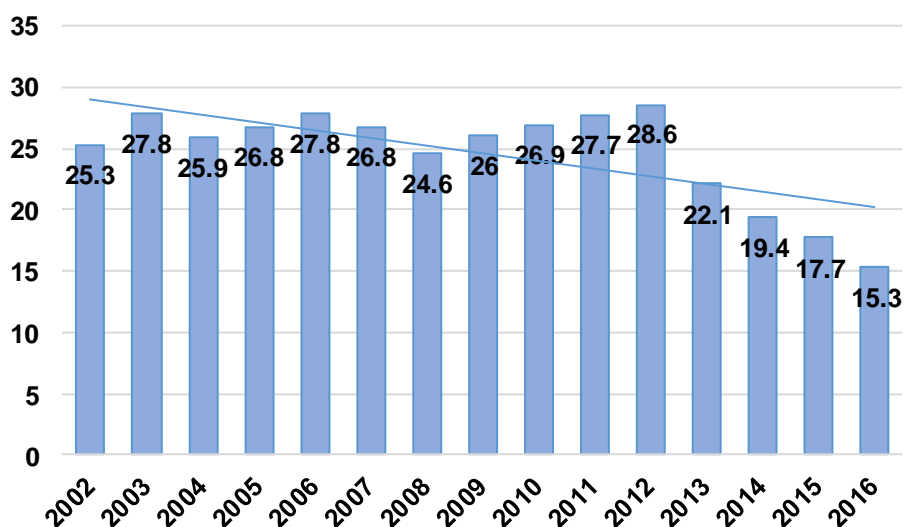
Kao što se može videti, ukupna nezaposlenost u Srbiji, u prve dve godine tranzicije, povećana je sa 842.652 lica u 2002., na 947.296 lica u 2003. godini, dok je u 2004. i 2005. godini zabeležen pad nezaposlenosti na 843.695, odnosno 888.364 lica. Smanjenje nezaposlenosti u 2004. i 2005. godini rezultat je, delom rigoroznijeg režima evidencije Nacionalne službe za zapošljavanje, odnosno uvođenja kategorije aktivno nezaposlena lica, a delom i blagog dinamiziranja privrednog razvoja.

Ambiciozni plan države da se zaustavi rast nezaposlenosti i obori stopa nezaposlenosti na 10,8 %, nesumnjivo je propao. Koliko se situacija otela kontroli može se videti i iz Nacionalne strategije zapošljavanja, koju je Vlada Srbije usvojila još 2010. godine, a odnosi se na period do

¹⁵ 2004. promenjena je metodologija izračunavanja stope nezaposlenosti po kojoj je stopa nezaposlenosti odnos broja nezaposlenih lica i aktivnog stanovništva (zbira ukupnog broja zaposlenih, osiguranih poljoprivrednika i nezaposlenih lica), a po staroj metodologiji to je bio odnos lica koja traže zaposlenje i aktivnog stanovništva.

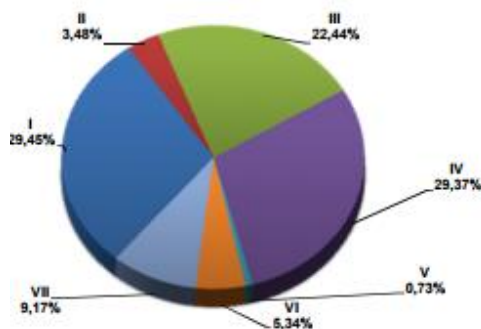
2020. godine. Naime, nijedan predviđeni cilj iz ovog dokumenta se još nije ostvario. Sredstva za aktivne mere zapošljavanja nisu tri do četiri puta veća, kako je prvobitno bilo predviđeno, a ni stopa nezaposlenosti nije smanjena, već naprotiv. Pad stope nezaposlenosti (na 24,6%) u 2008. godini, vrlo brzo je poništen recesionim tendencijama u koje je ušla nacionalna ekonomija pod dejstvom globalne ekonomske krize.

Nezaposlenost je ponovo imala rastuće tendencije sa 26,0% u 2009. godini, na 26,9% u 2010. godini, odnosno 27,7% u 2011. godini. Ta tendencija nastavljena je, nažalost i u 2012. godini kada je iznosila 28,6%. Nakon toga, nezaposlenost se smanjuje, makar prema zvaničnoj statistici, iz godine u godinu. Prošle, 2016. godine, nezaposlenost je bila na nivou od 15,3%.

Grafik 25. Kretanje nezaposlenosti u Srbiji

Izvor: Samostalni grafički prikaz na osnovu podataka iz prethodne tabele

Grafik 26. Struktura nezaposlenih lica u XI 2017. godine prema stepenu stručne spreme

Izvor: Nacionalna služba za zapošljavanje, Statistički bilten novembar 2017.

U ukupnoj registrovanoj nezaposlenosti, stručna nezaposlena lica (III-VIII stepen stručne spreme) učestvuju sa 51,81%, a nestručna (I i II stepen stručne spreme) sa 32,93%. Među stručnim nezaposlenim licima najbrojnija su lica sa srednjom stručnom spremom (III i IV stepen stručne spreme) koji u ukupnoj nezaposlenosti učestvuju sa preko 50%.

Tabela 39. *Nezaposleni po makroregionima Srbije, novembar 2017. godine*

Ukupno	Beogradski region	Region Vojvodine	Region Šumadije i Zapadne Srbije	Region Južne i Istočne Srbije	Kosovo i Metohija
617.375	88.120	133.950	209.953	163.171	22.180

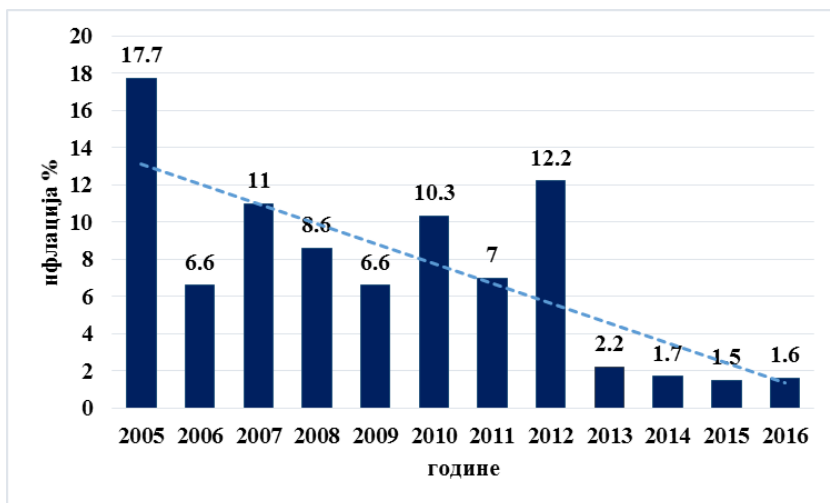
Izvor: Nacionalna služba za zapošljavanje, Statistički bilten novembar 2017.

Kretanje nezaposlenosti, po makroekonomskim regionima Srbije, veoma je heterogeno. Najveći broj nezaposlenih lica beleži region Šumadije i Zapadne Srbije (209.953) i region Južne i Istočne Srbije (163.171), nešto manja nezaposlenost registrovana je u regionu Vojvodine (133.950), dok je u Beogradskom region zabeležena najmanja nezaposlenost (88.120).

57. INFLACIJA U SRBIJI

Istorija inflacije u Srbiji je duga. Preko pola veka inflacija je glavno obeležje ekonomskih prilika u Srbiji. Uzroci inflacije u Srbiji su, do početka devedesetih godina XX veka, izvirali iz defektnosti privrednog sistema i monetizacije deficita, da bi početkom devedestih godina, tog istog XX veka, došlo do hiperinflacije zbog enormnog budžetskog deficita koji je gotovo u potpunosti bio monetizovan. Srbija je imala drugu najveću hiperinflaciju u istoriji svih svetskih ekonomija, kada je došlo do potpunog sloma finansijskog i bankarskog sistema.

U tranzicionom periodu Srbija nije postigla održivu jednocifrenu stopu inflacije, kao ključni indikator makroekonomske stabilnosti. Registrovana je uglavnom dvocifrena stopa inflacije do 2012. godine. Nakon toga inflacija je značajno smanjena. Na nivo inflacije u posmatranom periodu uticalo je više faktora. U celom periodu inflatorno je delovao rast domaće tražnje kroz rast plata i ukupnih javnih rashoda i kroz rast kreditnih aranžmana.

Grafik 43. Kretanje inflacije u Srbiji (u %)

Izvor: Narodna banka Srbije

Postizanje održive stabilnosti cena je kompleksan zadatak svakenacionalne ekonomije. Imajući u vidu da je Srbija, dugi niz godina, vodila borbu sa visokom stopom inflacije, kao i činjenicu da je period iza nas karakterisao izuzetno nizak stepen poverenja u nacionalnu valutu, visok stepen evrizacije, kao i snažan priliv kapitala, jasno je da je proces smanjenja inflacije i obezbeđenje stabilnosti cena, bio kompleksan zadatak za nosioce ekonomske politike.

U drugoj godini tranzicije (2002) održana je makroekonomska stabilnost i privredni rast. Inflacija je svedena na 14,8%. Realni porast bruto domaćeg proizvoda od 4% prvenstveno je bio rezultat rasta prometa u trgovini (oko 24%) i rasta fizičkog obima industrijske proizvodnje (1,7%). Izvoz robe je povećan za 20,6%, a uvoz za 31,8%, uz deficit u spoljnoj trgovini od 3,5 milijardi americkih dolara.

Makroekonomska kretanja u 2003 godini karakterisali su skromni ekonomski rezultati. Godišnji nivo inflacije u toj godini iznosio je 7,8%, što je bilo značajno ispod ciljane vrednosti od 9 do 11%.

Korišćenjem deviznog kursa kao nominalnog sidra, u periodu od kraja 2000. godine, monetarne vlasti su uspele da smanje inflatorna očekivanja i snize stopu inflacije na nivo ispod 10% do sredine 2003. godine.

Međutim, **od 2003. godine postepena depresijacija dinara prekinula je proces smanjenja inflacije i bila glavni uzročnik ponovnog rasta stope inflacije u 2004. godini na 13,7%.** Bazna inflacija u Srbiji je u periodu od aprila 2004. do decembra 2005. godine porasla 2,5 puta.

Ukupna inflacija je takođe porasla od najnižeg nivoa (7,2%) u januaru 2004. na 17,7% u decembru 2005. godine. U tom periodu Srbija je imala najvišu stopu inflacije u Evropi.¹⁶

Zbog rasta inflacije i snažnog priliva kapitala, 2005. godine je napušten koncept kontinuirane depresijacije dinara. Sve veći priliv kapitala imao je za posledicu povećanje likvidnosti na tržištu, što je uzrokovalo brži kreditni rast, praćen potencijalnim rizikom izlaganja finansijskog sistema riziku nelikvidnosti. Umerenijem rastu inflacije delimično je doprineo aranžman Srbije sa Međunarodni monetarnim fondom, koji je sistematski insistirao na restriktivnosti monetarne i fiskalne politike.

Narodna Banka Srbije, od sredine 2006. godine, sprovodi monetarnu politiku kroz režim tzv. ciljane inflacije, preko kamatne stope na repo operacije kao osnovni instrument. Centralna banka je radi održanja finansijske stabilnosti tržišta koristila i stopu obavezne rezerve i intervencije na deviznom tržištu, čime je značajno uticala na formiranje deviznog kursa.

U novom režimu monetarne politike jak uticaj na inflaciju imalo je kretanje deviznog kursa. Fiskalna ekspanzija je otežavala držanje inflacije pod kontrolom i poskupljivala monetarnu politiku zbog plaćanja visokih kamata na repo operacije. Time je uzrokovala visoku aprecijaciju kursa domaće valute, sve u cilju obaranja inflacije.

Međutim, to je uticalo na smanjivanje konkurentnostinacionalne ekonomije, destimulisanje izvoza i na rast deficita tekućeg računa. očito, bila je neophodna deprecijacija dinara zasnovana na sprovođenju strukturnih reformi, povećavanju konkurentnosti nacionalne ekonomije i smanjivanju njenog fiskalnog opterećenja, čime bi se podstakao dolazak stranih investitora i ohrabрили izvoznici.

Zahvaljujući merama monetarne politike, a posebno onim zasnovanim na novom okviru monetarne politike Narodne banke Srbije, inflacija je sa nivoa od 17,7% u 2005. godini smanjena na 6,6% u 2006. godini.

Ukupan rast cena na malo u 2007. godini (mereno decembar na decembar) dostigao je 10,1 %. Doprinos regulisanih cena ukupnom rastu cena je bio 6,5 procentnih poena, a cena koje se formiraju slobodno (na tržištu) i na koje utiče Narodna banka Srbije, 2,7 procentnih poena.

Iako je bazna inflacija u 2007. godini bila niža nego u 2006. godini, ukupan rast cena na malo je bio viši, što je uslovalo da inflacija, na kraju godine, ponovo bude dvocifrena

¹⁶ Momirović, D., (2008), *Primena novog okvira monetarne politike- koridor ka potpunoj implementaciji strategije ciljanja inflacije u Srbiji*, Poslovni magazin, Beograd, str. 21.

(11,0%). Na takva kretanja uticalo je više faktora a, pre svega, povećanje cena sirove nafte i poljoprivrednih proizvoda.

U 2008. godini Narodna banka Srbije se suočavala sa dva velika izazova: u prvom delu godine s višemesečnom neizvesnošću u vezi s formiranjem Vlade Republike Srbije i uticajem političke neizvesnosti na makroekonomski ambijent, a u drugom, s prenošenjem negativnih efekata svetske finansijske krize na Srbiju. To se najpre manifestovalo u padu vrednosti domaće valute, zatim rastu premije rizika, padu ekonomske aktivnosti i, najzad, u rastu inflatornih očekivanja. Restriktivnom monetarnom politikom koju je, tokom 2008. godine vodila Narodna banka Srbije, ublaženo je prenošenje inflatornih pritisaka, ali su efekti poljoprivrednog i naftnog cenovnog šoka bili dovoljni da bazna inflacija za tu godinu odstupi od cilja.

Inflacija je u 2008. godini premašila gornju granicu ciljanog raspona (3–6%) i na kraju godine je iznosila 8,6%. Prebacivanje tzv. ciljane inflacije posledica je uticaja većeg broja faktora a, pre svega, rekordnog rasta cena nafte u prvoj polovini godine, rasta cena hrane i time izazvanog rasta inflatornih očekivanja, kao i ekspanzivnog karaktera fiskalne politike. Fiskalna ekspanzija je otežavala držanje inflacije pod kontrolom i „poskupljivala“ monetarnu politiku zbog plaćanja visokih kamata na repo operacije, uzrokujući time visoku apresijaciju kursa domaće valute, sve u cilju obaranja inflacije. Međutim, to je dodatno uticalo na smanjivanje konkurentnosti nacionalne ekonomije, destimulisanje izvoza i rast deficita na tekućem računu a, pri tom, nije došlo do obaranja stope inflacije

Narodna banka Srbije je od 1. januara 2009. godine zvanično prešla na režim ciljanja (targetiranja) inflacije. Osnovni principi ovog režima monetarne politike definisani su Memorandumom o ciljanju inflacije kao monetarnoj strategiji.

Od 2009. godine novinu predstavlja i činjenica da Narodna banka Srbije preuzima odgovornost za ukupnu, a ne, kao do sada, samo za baznu inflaciju, uz uslov da bude uključena u proces planiranja regulisanih cena. Ovakva mera uslovila je da inflacija, na godisnjem nivou, bude daleko manja od planirane i iznosila je 6,6%.

Planirana inflacija u Srbiji, u 2010. godini trebalo je da iznosi 6%, sa mogućim odstupanjima plus ili minus dva procentna poena, međutim, prema standardnoj metodologiji Republičkog zavoda za statistiku, kojim se meri kretanje cena na malo, **inflacija u Srbiji, na kraju 2010. godine je bila 10,3%.** Najveći rast cena zabeležen je u zdravstvu (1,9%), odeća i obuća,

nameštaj, pokućstvo i tekuće održavanje poskupeli su u proseku za 0,6 %, alkoholna pića i duvan i komunikacije za po 0,5 %, rekreacija i kultura, kao i hotelske i ugostiteljske usluge za 0,4 %.

Inflacija u Srbiji, u 2011. godini, merena indeksom potrošačkih cena, bila je 7,0% što je bio značajan pad u odnosu na 2010. godinu. To je bio dobar pokazatelj da Srbija ponovo ulazi u makroekonomsku stabilnost ali, nazalost, to se nije obistinilo. Najveći rast cena zabeležen je u grupama odeća i obuća i restorani i hoteli za po 0,8 % i nameštaj, pokućstvo i tekuće održavanje (0,4 %), dok je pad cena zabeležen u grupama hrana i bezalkoholna pića (2 %) i zdravstvo (0,2 %).

Srbija je, sa inflacijom od 12,7 % u 2012. godini, bila zemlja sa drugom najvećom inflacijom u Evropi (Belorusija je u 2012. godini imala inflaciju od 77%). Dakle, osim Srbije i Belorusije, nijedna zemlja u Evropi nije imala inflaciju preko 10% u 2012. godini.

Inflacija u Evropskoj uniji se, tokom poslednjih deset godina, kretala u rasponu od 1,0% do 3,7%. To ukazuje da naše relativno zadovoljstvo sa umerenom inflacijom koja se kreće oko 10% ne treba da služi kao krajnji cilj, već da je pred nama još veći posao i usklađivanje rasta potrošačkih cena sa evropskim nivoom¹⁷.

Na osnovu svega navedenog, jasno se može izvući zaključak da je Srbija, u svim godinama proteklog tranzicionog perioda, imala visoku inflaciju, čak i kada su usled krize postojali snažni deflacioni pritisci zbog smanjene agregatne tražnje. Stopa inflacije u Srbiji, u svim posmatranim godinama, bila je iznad nivoa inflacije u zemljama sa sličnim makroekonomskim performansama, što pokazuje da monetarna politika nije bila uspešna.

58. FISKALNA NERAVNOTEŽA I JAVNI DUG U SRBIJI

Kreditno-monetarna ekspanzija, uz strane direktne investicije, pokrivala je jaz između investicija i štednje ali je, sa svoje strane, podsticala potrošnju i inflaciju, čime se ovaj jaz dodatno produbljivao. Takođe, fiskalni rezultat nije u dovoljnoj meri smanjivao spoljnotrgovinsku neravnotežu, već je povremeno i povećavao. Apresijacija dinara značajno je doprinela obaranju inflacije, ali je uticala na ubrzanje rasta uvoza i usporavanje rasta izvoza, a time i na rast spoljnotrgovinskog deficita.

¹⁷ Veselinović, P., Makojević, N., (2013), *Problemi u uspostavljanju i održavanju makroekonomske stabilnosti u Srbiji u periodu 2001-2011 godina*, Zbornik radova: Efekti tranzicije i perspektive privrede Srbije, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, str. 121.

Ključna makroekonomska neravnoteža, a sa njom i prateći rizik, uslovljena je rastućim udelima javne potrošnje i fiskalnog deficita u bruto domaćem proizvodu na nivou konsolidovanog bilansa sektora države, kao i na nivou uže definisanih bilansa javne potrošnje. Debalansi su nastali, i produbljuju se, i pored toga što je Srbija u proteklim godinama tranzicije značajno unapredila fiskalni (poreski) sistem i stvorila pravni i institucionalni osnov za vođenje čvrste fiskalne politike.

Fiskalna neravnoteža je rezultat ekspanzije javne potrošnje i ubrzanog rasta realnih zarada koje su se rasle neočekivano visokim tempom, osetno iznad tempa rasta bruto domaćeg proizvoda. Brz rast zarada i javne potrošnje, kao i nagla kreditna ekspanzija, doprineli su visokom fiskalnom deficitu i inflaciji. Srbija, iako u dužem vremenskom periodu ostvaruje fiskalni deficit, prvi put je 2009. godine prešla granicu propisanu po Mاستrihtskim kriterijumima za nivo fiskalnog deficita (3% bruto domaćeg proizvoda), koji je iznosio 3,4% bruto domaćeg proizvoda.

Tabela 31. Kretanje javnog duga Republike Srbije: centralni nivo vlasti

У милионима EUR

ПРЕГЛЕД ЈАВНОГ ДУГА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ																		
СТАЊЕ ДУГА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ НА ДАН У ПЕРИОДУ ОД 31.12.2000. - 31.10.2017. ГОДИНЕ																		
А. ДИРЕКТНЕ ОБАВЕЗЕ																		
	31.12.00	31.12.01	31.12.02	31.12.03	31.12.04	31.12.05	31.12.06	31.12.07	31.12.08	31.12.09	31.12.10	31.12.11	31.12.12	31.12.13	31.12.14	31.12.15	31.12.16	31.10.17
Унутрашњи дуг	4.108	3.871	4.152	4.240	4.064	4.255	3.837	3.413	3.162	4.050	4.572	5.441	6.496	7.055	8.225	9.051	8.768	9.214
Спољни дуг	10.059	9.561	7.230	6.564	5.267	5.364	4.746	4.616	4.691	4.409	5.873	7.239	8.621	10.245	11.992	13.362	13.908	13.264
Укупно директне обавезе	14.167	13.432	11.382	10.803	9.331	9.620	8.583	8.029	7.853	8.459	10.444	12.679	15.117	17.299	20.217	22.413	22.677	22.478
Б. ИНДИРЕКТНЕ ОБАВЕЗЕ																		
Унутрашњи дуг	0	0	0	0	0	0	0	0	0	135	340	536	723	857	687	608	382	246
Спољни дуг	0	2	147	220	344	663	769	846	929	1.257	1.372	1.574	1.878	1.985	1.858	1.790	1.763	1.577
Укупно индиректне обавезе	0	2	147	220	344	663	769	846	929	1.392	1.712	2.110	2.600	2.842	2.545	2.397	2.144	1.823
Укупно јавни дуг Републике Србије	14.167	13.434	11.529	11.023	9.676	10.283	9.352	8.875	8.781	9.851	12.157	14.789	17.717	20.141	22.762	24.810	24.822	24.300

Izvor: Uprava za javni dug Republike Srbije, oktobar 2017.

Na osnovu prikazanih podataka jasno se može uočiti da je tranzicionom periodu Republika Srbija značajno povećala javni dug, i to sa oko 14 milijardi na kraju 2000. godine, na preko 24 milijardi evra na kraju oktobra 2017. godine.

Sa stanovišta stabilnosti i rasta ekonomije Srbije, neodrživ je nivo javne potrošnje i neprihvatljiv je trend rasta fiskalnog deficita, kao i tendencija rasta zaduženosti države i privatnog sektora. Nastavak trenda rasta javne potrošnje povećao bi unutrašnju i spoljnu neravnotežu i uslovio dalji rast javnog duga Srbije. Fiskalna situacija je postala teža, kada je došlo do smanjenja donacija i privatizacionih priliva, kao i do poskupljenja inostranog zaduživanja. Smetnje su se dakle javile kod osnovnih izvora finansiranja fiskalnog deficita.

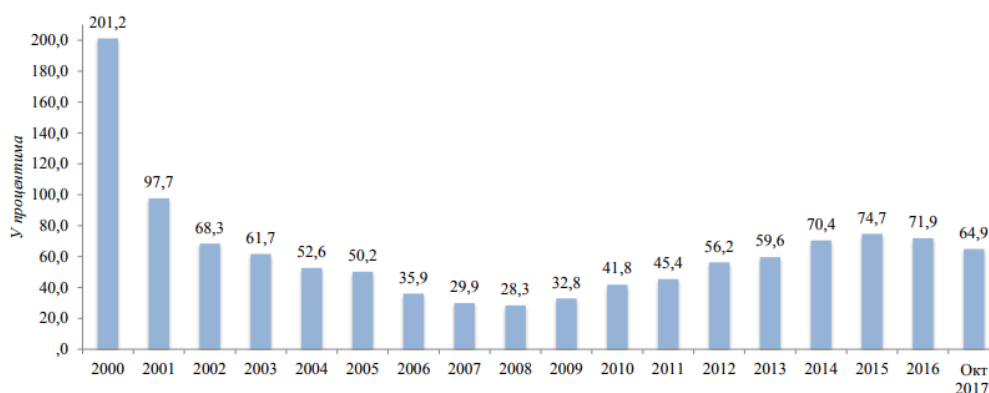
Prema evidenciji koju vodi Ministarstvo finansija Vlade Republike Srbije, odnosno Uprava za javni dug, **javni dug Republike Srbije čine sve direktne obaveze Republike Srbije po osnovu zaduživanja, kao i garancije izdate za zaduživanje javnih preduzeća i lokalnih vlasti. Javni**

dug Republike Srbije se deli na direktne i indirektne obaveze, odnosno na obaveze u ime i za račun Republike i obaveze koje proizilaze iz garancija, koje su emitovane od strane Republike, a u korist drugih pravnih lica. Dalje se direktne i indirektne obaveze dele na unutrašnji dug i spoljni dug u zavisnosti od toga da li su obaveze nastale zaduživanjem na domaćem ili inostranom tržištu.¹⁸

Aktuelni javni dug Republike Srbije formiran je:

- preuzimanjem obaveza država njenih prethodnica (uključuje i pretvaranje garancija SFRJ po osnovu devizne štednje u direktni dug Republike Srbije),
- zaduživanjem države Srbije u periodu od 2001. do 2017. godine, naročito u periodu nakon 2009. godine,
- pretvaranjem docnji u izmirenju budžetskih obaveza iz devedesetih godina XX veka u javni dug i
- preuzimanjem privatnih dugova tzv. piramidalnih banaka prema građanima.

Јавни дуг РС/БДП (%)	ГОДИНА																	
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Окт 2017.
	201,2	97,7	68,3	61,7	52,6	50,2	35,9	29,9	28,3	32,8	41,8	45,4	56,2	59,6	70,4	74,7	71,9	64,9

Grafik 32. Učešće javnog duga u bruto domaćem proizvodu Republike Srbije: centralni nivo vlasti

Izvor: Uprava za javni dug Republike Srbije, oktobar 2017.

Do značajnog smanjenja iznosa javnog duga zemlje do 2008. godine došlo je iz više razloga.

Prvo, nakon 2000. godine postignuti su dogovori sa međunarodnim finansijskim institucijama, kao i klubovima poverilaca o otpisu značajnog dela duga prethodne Jugoslavije (SFRJ i SRJ).

¹⁸ Ministarstvo finansija i privrede Republike Srbije, (2012), *Strategija upravljanja javnim dugom 2012.-2014.godina*, Uprava za javni dug, Beograd, str. 2.

Tako je u decembru 2001. godine potpisan Sporazum sa Pariskim klubom poverilaca o otpisu 66% duga prema tom klubu (51% nakon potpisivanja aranžmana za produženo finansiranje sa MMF-om, što je učinjeno 2002. godine, a 15% nakon davanja pozitivne ocene o realizaciji trogodišnjeg aranžmana sa MMF-om, što je ostvareno početkom 2006. godine). Sporazum sa Londonskim klubom poverilaca o otpisu 62% duga, i otplati ostatka duga u periodu od 20 godina, uz *grace period* od pet godina, potpisan je u julu 2004. godine.

Drugo, država Srbija je u navedenom peroidu redovno servisirala dospele obaveze po osnovu javnog duga. Tako, na primer, u periodu od 2001. do 2005. godine isplaćano je oko 1 400 miliona evra obaveze po osnovu devizne štednje građana. Dodatno, tokom 2006. i 2007. godine Srbija je prevremeno otplatila deo duga Svetskoj banci (u iznosu od 400 miliona evra).

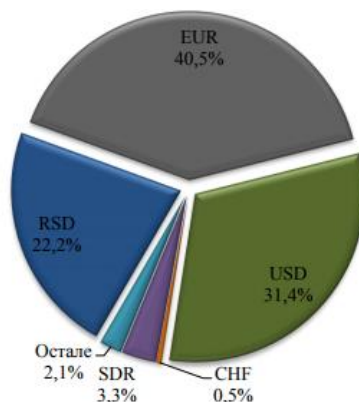
Treće, smanjenju apsolutnog nivoa javnog duga u evrima doprinela je i činjenica da je fiskalni deficit tokom prethodnih godina gotovo u celini finansiran prihodima od privatizacije. Tako, na primer, u periodu od 2006. do 2008. godine, prihodi od privatizacije su bili dovoljni za finansiranje fiskalnog deficita od oko 2% bruto domaćeg proizvoda.

Odnos javnog duga i bruto domaćeg proizvoda predstavlja primarni pokazatelj stepena zaduženosti jedne zemlje. Jednim od kriterijuma za pristup Evropskoj monetarnoj uniji, predviđena je gornja granica ovog odnosa od 60% učešća javnog duga u bruto domaćem proizvodu. U skladu sa tim, jedan od osnovnih ciljeva politike javnog duga Republike Srbije jeste obezbeđenje nesmetanog finansiranja obaveza uz minimiziranje troškova, s tim da stanje javnog duga ne pređe nivo od 60% bruto domaćeg proizvoda. Kako možemo videti na osnovu prikazanog grafika, na kraju oktobra 2017. godine učešće javnog duga u BDP iznosilo je oko 65%.

Na kraju 2000. godine, ukupan javni dug Republike Srbije je bio 169,3% bruto domaćeg proizvoda. Kao posledica porasta bruto domaćeg proizvoda, urednog servisiranja javnog duga, smanjenja budžetskog deficita, otpisa dela dugova preko Pariskog i Londonskog kluba, kao i drugih faktora, odnos javni dug: bruto domaći proizvod se „spustio” na 28,4% u 2008. godini.

Usled negativnih efekata svetske ekonomske krize nanacionalnu ekonomiju, i prisustva domaće krize, Srbija je povećala zaduživanje u cilju finansiranja budžetskog deficita nakon 2009. godine.

Javni dug Republike Srbije se sastoji iz različitih valuta pri čemu je najveće učešće duga denominovanog u evrima i američkim dolarima.

Grafik 33. Valutna struktura javnog duga Srbije

Izvor: Uprava za javni dug Republike Srbije, oktobar 2017.

Na kraju oktobra 2017. godine preko 40% javnog duga Republike Srbije je bilo denominovano u evrima, zatim slede američki dolari sa 31,4%, dok je učešće domaće valute iznosilo 22,2%. Poboljšanje valutne strukture javnog duga nastavljeno je tokom čitavog perioda tranzicije zahvaljujući smanjenju duga po osnovu tzv. stare devizne štednje i zaduživanju države prodajom dinarskih dugoročnih hartija od vrednosti.

59. PROFIL I REGIONALNI ASPEKT SIROMAŠTVA SRBIJE

Siromaštvo, naročito njegovi ekstremni oblici, nije bilo značajnije prisutno u Srbiji do početka devedesetih godina XX veka. Srbija, kao sastavni deo SFR Jugoslavije, u dužem vremenskom period, ostvarivala je *per capita* bruto domaći proizvod veći od 3.000 američkih dolara, razvijala trgovinske i finansijske veze sa Zapadom, a privredni sistem se u značajnoj meri oslanjao na tržišne kriterijume privređivanja. Obrazovanje, zdravstvo, socijalna zaštita i ostale usluge bile su pristupačne najvećem broju građana. Zato je Srbija, zajedno sa ostalim bivšim jugoslovenskim republikama, imala veliku šansu da, u odnosu na ostale zemlje u tranziciji, sa mnogo manje tenzija obezbedi prelaz u modernu tržišnu ekonomiju i demokratsko društvo.

Umesto toga, Srbija je, tokom devedesetih godina XX veka, doživela pravi ekonomski i socijalni krah i potpuni zastoj u razvoju demokratije i ljudskih prava. Došlo je do dramatičnog pada bruto domaćeg proizvoda, velike nezaposlenosti, velikog pada zarada, penzija i drugih ličnih primanja, međunarodne izolacije zemlje i oštrih ekonomskih sankcija, raspada tržišta i ratova. Situaciju je dodatno pogoršao dolazak blizu 700.000 izbeglica i interno raseljenih lica iz Bosne i

Hercegovine, Hrvatske i sa Kosova i Metohije, što je predstavljalo blizu 10% stanovništva Srbije.

Sve to dovelo je do naglog osiromašenja većine stanovništva, ali i do enormnog bogaćenja malog broja ljudi zahvaljujući korupciji, privrednom kriminalu i bliskosti sa režimom. Učešće „sive” ekonomije za vreme, do tada, nezabeležene hiperinflacije u 1993. godini, prešlo je 50% bruto domaćeg proizvoda.

Sve to uslovalo je da se nosioci ekonomske politike na početku novog milenijuma, suoče sa dva podjednako teška problema. Sa jedne strane, nasleđena je najteža ekonomska i socijalna situacija u kojoj se Srbija našla u svojoj novijoj istoriji a, sa druge strane, trebalo je u tim krajnje nepovoljnim uslovima, zbog višegodišnjeg kašnjenja, hitno započeti ključne tranzicione i reformske procese. Mnogi od tih procesa su bolni, otvaraju nove socijalne probleme i potenciraju nove oblike i područja siromaštva, pre svega, kao posledica restrukturiranja nacionalne ekonomije i ukupnog procesa prilagođavanja tržišnim pravilima privređivanja i međunarodnoj konkurenciji.

Siromaštvo, koje je došlo do izražaja u Srbiji tokom tranzicionog perioda, ne može se objasniti (bar ne prevashodno) procesom tranzicije, kao što je to slučaj sa drugim bivšim socijalističkim zemljama. Poznato je da se u Srbiji tranzicija odvijala dosta sporo, uz velike teškoće i zastoje. Tek nedavno, sa izlaskom Srbije iz dugogodišnje ekonomske i političke izolacije, stekli su se uslovi za intenziviranje tržišnih reformi i pokretanje privrednog razvoja na zdravim i stabilnim osnovama.

Sudbina siromaštva u procesu ekonomskih reformi zavisi u velikoj meri od privrednog rasta, a ovaj od toga kako se oblikuju i sprovode ekonomske reforme. Privredni rast je moćno sredstvo za suzbijanje siromaštva, što je potvrđeno i novijim empirijskim istraživanjima.¹⁹ Stoga je od vitalne važnosti za Srbiju, kao i druge zemlje u tranziciji, da obezbedi održivo i dinamično povećanje realnog *per capita* dohotka.

Stopa ekonomskog rasta i stopa po kojoj se rast transformiše u smanjivanje siromaštva, nije prosto stvar izbora, već proizvod složenog seta interakcija između inicijalnih uslova koji su karakteristični za jednu zemlju, njenih institucija, politike koja se vodi, eksternih šokova kojima je izložena, pa i doze sreće koja je prati. Neke ekonomske politike nesumnjivo pogoduju privrednom rastu. Otvorenost za međunarodnu razmenu, zdrava monetarna i fiskalna politika

¹⁹ Dollar, D., Kraaya, A., (2001), *Growth is Good for the Poor, Policy Research Working Paper*, Washington, str. 258.

(oličena u umerenom budžetskom deficitu i odsustvu visoke inflacije), uz dobro razvijen finansijski sistem i optimalno dimenzioniranu državu, snažno doprinose povećanju proizvodnje. Institucionalni faktori su, takođe, bitni. Pokazalo se da vladavina prava i odsustvo korupcije imaju pozitivan efekat na privrednu ekspanziju, stvarajući povoljan ambijent, zasnovan na pravilima, za investiranje i ekonomsko napredovanje.²⁰

Mada je privredni rast od ključne važnosti za suzbijanje siromaštva, ne smeju se gubiti iz vida ni promene u raspodeli dohotka, koje prate taj rast. Naime, efekat privrednog rasta na siromaštvo zavisi od toga kako se dodatni dohodak, koji rast generiše, raspoređuje među članovima društva. Ako je ekonomski rast praćen povećanjem udela siromašnih u raspodeli dohotka, onda će dohoci te kategorije stanovništva rasti brže od prosečnog dohotka i obrnuto. Isto važi i za stopu siromaštva. **Pri datom tempu ekonomskog rasta siromaštvo će opadati brže ukoliko se raspodela dohotka uravnotežuje nego ako postaje neravnomernija.**

Sa liberalizacijom ekonomskih aktivnosti, tokom tranzicije, treba očekivati povećanje dohodne nejednakosti, prvenstveno pod uticajem promena u raspodeli zarada. S obzirom na zatečeno stanje iz perioda socijalizma, izvestan rast nejednakosti je logičan i opravdan, jer doprinosi poboljšanju ekonomske efikasnosti, što je od ključnog značaja za uspeh reformi. Važno je, međutim, da se promene u nejednakosti drže pod kontrolom i da se njima pažljivo upravlja. Razmere i tempo tih promena ne mogu da budu potpuno prepušteni tek oslobođenim tržišnim snagama. Prihvatljiva raspodela dohotka je jedan od najvažnijih dugoročnih ciljeva društva. Od tranzicije se očekuje da poboljša životni standard većine stanovnika. U protivnom, ceo proces ne bi imao mnogo smisla.

Visoka nejednakost umanjuje efekat koji data stopa rasta ima na suzbijanje siromaštva. Osim toga, ona potkopava mogućnosti rešavanja problema siromaštva snižavajući stopu ekonomskog rasta. Protivno ranijim uverenjima da veće dohodne nejednakosti pogoduju privrednom rastu, novija istraživanja pokazuju da ravnometrija raspodela dohotka, kroz različite kanale, može da deluje kao efikasan stimulator rasta. To se potvrdilo i na primeru zemalja u tranziciji u prvim godinama reformi. Poljska je, recimo, za osam godina tranzicije zabeležila najbolje performanse u domenu privrednog rasta, uz najblaži skok nejednakosti. Sasvim suprotan primer predstavlja Ukrajina gde je, pri enormnom širenju nejednakosti, bruto domaći proizvod značajno opadao.²¹

²⁰ Devetaković, S., Jovanović Gavrilović, B., Rikalović, G., (2008), *Nacionalna ekonomija*, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, str. 335.

²¹ Keane, M.P., Prasad, E.S. (2001), *Inequality, transfers and growth in transition*, Finance and Development, Poland, str. 51-52.

Dakle, ekonomske reforme se odražavaju na kretanje siromaštva, ali i siromaštvo, sa svoje strane, daje pečat ekonomskim reformama. Činjenica da je Srbija imala, i još uvek ima, značajan broj siromašnih, ali i onih koji žive blizu granice siromaštva, ne može se ignorisati pri koncipiranju reformi. O socijalnoj dimenziji tranzicije, mora se itekako voditi računa.

Specifičnost Srbije je u tome što je stanovništvo platilo visoku socijalnu cenu i pre ozbiljnijeg upuštanja u proces tranzicije. Socijalne posledice, svega što se dešavalo u devedesetim godinama XX veka, vrlo su slične socijalnim posledicama tržišne transformacije koje su došle do izražaja u drugim bivšim socijalističkim zemljama. Te posledice uključuju: osiromašenje stanovništva, pad zaposlenosti, rast nezaposlenosti, snižavanje nivoa javnih usluga, socijalno isključenje, pogoršanje zdravlja stanovništva i sl. Ovome treba dodati i različite oblike socijalno-ekonomske patologije i korupciju, kriminalizaciju društva, bujanje neformalnog sektora itd.

U svakom slučaju, pri sprovođenju reformi bi trebalo izbegavati bolne socijalne rezove i ugledati se na one zemlje u tranziciji koje su imale manje socijalne troškove. Srbiji je potrebna socijalno odgovorna ili tzv. „humana tranzicija”, koja iza sebe neće ostaviti socijalnu pustoš. Reformisanje nacionalne ekonomije isključivo po meri međunarodnih finansijskih institucija, na osnovu univerzalnih rešenja proizvedenih u ekonomskim laboratorijama, može da bude dopadljivo u formalno-stručnom smislu, ali je bez osećaja za realnost i kao takvo osuđeno je na propast u sudaru sa tom realnošću.

Rast siromaštva u prvoj deceniji XXI veka, uzrokovan je:

- neadekvatnim modelom tranzicije,
- dugoročno neodrživom strategijom privrednog razvoja,
- katastrofalnom privatizacijom,
- privrednim kriminalom i
- korupcijom

Siromaštvo u Srbiji se značajno povećalo tokom devedesetih godina XX veka. Srednja klasa je nestala, broj siromašnih je povećan za dva i po puta i sve veći broj ljudi živeo je neznatno iznad linije siromaštva. Istovremeno, sve veći broj ljudi postao siromašan kao posledica socijalne isključenosti, nedostatka pristupa javnim (komunalnim) uslugama i tržištima, nedostatka jednakih mogućnosti za sve.

Siromaštvo se povećalo uglavnom zbog oštrog pada bruto domaćeg proizvoda tokom poslednje decenije XX veka. Krajem 2000. godine ukupni bruto domaći proizvod iznosio je 45%, a bruto

domaći proizvod po glavi stanovnika manje od 40% u odnosu na 1989. godinu, što je najveći pad bruto domaćeg proizvoda u Centralnoj i Jugoistočnoj Evropi. Ovakva situacija je imala negativne posledice na sve aspekte života u Srbiji.

Prvi put u 2002. godini Srbija je dobila podatke o siromaštvu po međunarodno priznatoj metodologiji. **Proces prikupljanja statističkih podataka, koji se odnose na siromaštvo, započeo je sprovođenjem dvogodišnje Ankete o životnom standardu (AŽS) sprovedene tokom 2002. i 2003. godine**, a na zahtev Vlade Republike Srbije i uz stručnu pomoć Svetske banke. Izrada strategije za smanjenje siromaštva u period od 2002. do 2003. godine ne bi bila moguća bez ključnih i pravovremenih podataka koji su dali osnov za njeno kreiranje.

U Srbiji, do 2001. godine, nije postojala zvanična linija siromaštva. Umesto toga definisana je minimalna potrošačka korpa od strane Saveznog zavoda za statistiku (obuhvatala je 65 proizvoda), koja se odnosila na četvoročlano domaćinstvo i koja je, zapravo, predstavljala liniju siromaštva.²² Nedostatak takve definisane potrošačke korpe je bio širok spisak artikala za ishranu i piće u odnosu na egzistencijalni minimum. Kada bismo smanjili tako definisanu potrošačku korpu za 20 - 30 %, dobili bismo približno vrednost sadašnje potrošačke korpe.

Prva Anкета o životnom standardu sprovedena je od strane privatne agencije Strategic Marketing (2002 i 2003. godine). Kako bi se obezbedila uporedivost podataka u petogodišnjem periodu (2002 – 2007. godina) i jasno sagledali trendovi u vezi sa nivoom siromaštva u Srbiji, Republički zavod za statistiku je 2007. godine sproveo drugu Anketu o životnom standardu. Podaci Ankete o životnom standardu uporedivi su sa setom podataka dobijenih istim istraživanjem 2002. i 2003. godine. Uporedivost podataka omogućila je realizaciju dodatnih analiza o uticaju Strategije za smanjenje siromaštva koje su Parlament, Vlada, lokalne samouprave, međunarodni donatori i organizacije civilnog društva realizovale u pomenutom petogodišnjem periodu.

Kontinuirano praćenje indikatora siromaštva i razvijen statistički sistem za merenje siromaštva, predstavljali su osnovni preduslov za kreiranje efikasnih strateških mera.

Strateškom odlukom, donetom 2004. godine, statistika siromaštva u Srbiji (do usvajanja i realizacije instrumenata Evropske unije za merenje siromaštva, tj. Ankete o prihodima i uslovima života) zasnivala se na podacima dobijenim redovnim sprovođenjem Ankete o potrošnji domaćinstva. Ovim je uspostavljen dugoročni kontinuitet u praćenju podata u vezi sa

²² Bogičević, B., Krstić, G., Mijatović, B., (2002), *Siromaštvo u Srbiji i reforma državne pomoći siromašnima*, Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd, str. 132.

siromaštvom. Anketu o potrošnji domaćinstva redovno sprovodi Republički zavod za statistiku. Između Ankete o životnom standardu i Ankete o potrošnji domaćinstva postoje značajne metodološke razlike i nije moguće poređenje rezultata koji su dobijeni na osnovu Ankete o životnom standardu i Ankete o potrošnji domaćinstva.

Tabela 31. Apsolutno siromaštvo u Srbiji

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Линија сиромаштва, месечно по потрошачкој јединици, РСД	6 221	6 625	7 401	8 022	8 544	9 483	10 223	11 020	11 340	11 556	11 694
Стопа сиромаштва	8,8	8,3	6,1	6,6	7,6	6,6	6,3	7,4	7,6	7,4	7,3
Број сиромашних	703 976	642 047	467 311	504 470	566 408	485 407	459 615	524 908	534 044	515 663	492 306
Укупно становника	7 985 174	7 777 425	7 702 918	7 613 208	7 456 107	7 343 047	7 303 771	7 096 115	7 064 646	6 927 866	6 755 343

Izvor: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/09/Siromastvo_u_Republici_Srbiji_2006-2016._godine_revidirani_i_novi_podaci.pdf

Značajan i kontinuiran ekonomski rast od 2001. godine, uz realan rast plata, zatim rast penzija i drugih socijalnih transfera, kao i ostalih primanja stanovništva, a posebno rast doznaka iz inostranstva, uticali su na značajan pad siromaštva u Srbiji u periodu 2002-2007. godina. Međutim, stagnacija broja zaposlenih i visoka nezaposlenost svakako su ublažile uticaj koji je ekonomski rast mogao da ima na smanjenje siromaštva da je ostvaren uz rast zaposlenosti i pad nezaposlenosti. Prema podacima Ankete o životnom standardu, siromaštvo u Srbiji je značajno smanjeno u period od 2002. do 2007. godine. Naime, **broj siromašnih je prepolovljen u 2007. u odnosu na 2002. godinu.**

Od 2006. godine podaci o siromaštvu stanovništva se redovno prate na osnovu Ankete o potrošnji domaćinstva i oni ukazuju da je 8,8% ljudi živelo ispod apsolutne linije siromaštva. Po Anketi o potrošnji domaćinstva 2006. godine, siromašna su bila sva domaćinstva u kojima je potrošnja bila ispod 6.221 dinara po potrošačkoj jedinici.

Podaci Ankete o potrošnji domaćinstva za 2007. godinu pokazuju da je ispod apsolutne linije siromaštva u 2007. godini živelo 8,3% stanovnika. Po Anketi o potrošnji domaćinstva 2007. godine, siromašna su bila sva domaćinstva u kojima je potrošnja bila ispod 6.625 dinara po potrošačkoj jedinici.

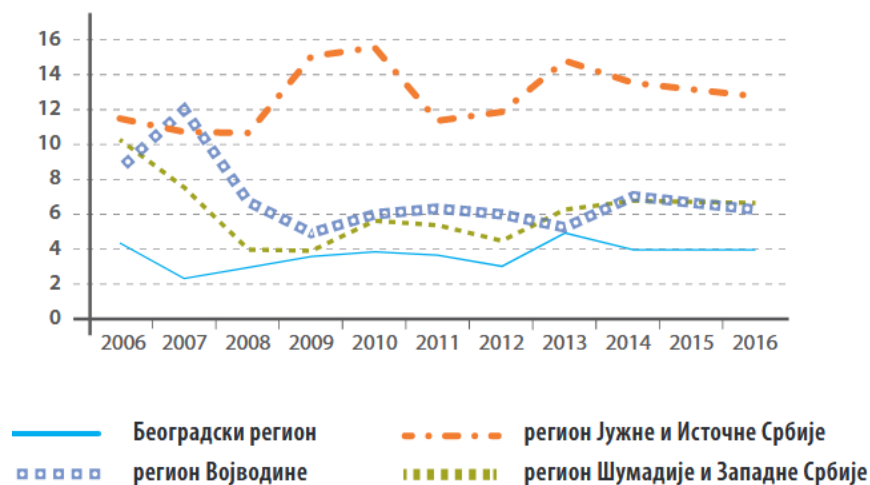
Podaci Ankete o potrošnji domaćinstva za 2008. godinu pokazuju da je ispod apsolutne linije siromaštva u 2008. godini živelo 6,1% stanovnika. Po Anketi o potrošnji domaćinstva 2008. godine, siromašna su bila sva domaćinstva u kojima je potrošnja bila ispod 7.401 dinar po potrošačkoj jedinici.

Tokom 2009. godine Srbija beleži prvo povećanje broja siromašnih posle određenog vremenskog perioda. **Po Anketi o potrošnji domaćinstva u 2009. godini je 6,9% stanovnika živelo ispod linije siromaštva.** Siromašna su bila sva domaćinstva u kojima je potrošnja bila ispod 8.022 dinara po potrošačkoj jedinici.

Tokom 2010. godine Srbija beleži dalje povećanje broja siromašnih posle određenog vremenskog perioda. **Po Anketi o potrošnji domaćinstva u 2010. godini je 7,6% stanovnika živelo ispod linije siromaštva.** Siromašna su bila sva domaćinstva u kojima je potrošnja bila ispod 8.544 dinara po potrošačkoj jedinici. Ovo je ujedno i najveći nivo siromaštva nakon 2006. godine.

Narednih godina, 2011 i 2012., siromaštvo je smanjeno na 6,6% odnosno 6,3%. Međutim, nakon toga, siromaštvo se ponovo povećava, tako da je na kraju 2016. godine iznosilo 7,3%. Siromašna su bila sva domaćinstva u kojima je potrošnja bila ispod 11.694 dinara po potrošačkoj jedinici.

Kada se fenomen siromaštva u Srbiji posmatra regionalno, jasno se mogu uočiti veoma izražene razlike u rasprostranjenosti i stopama siromaštva. Proces tranzicije, intenzivirano restrukturiranjenacionalne ekonomije, demografsko pražnjenje i neadekvatna obrazovna i kvalifikaciona struktura stanovništva, još više su produbili postojeće ekonomske razlike među regionima.

Grafik 33. Stopa siromaštva prema regionima

Izvor: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/09/Siromastvo_u_Republici_Srbiji_2006-2016._godine_revidirani_i_novi_podaci.pdf

Najsiromašnije stanovništvo živi u regionu Jugoistočne Srbije i čini četvrtinu ukupnog broja siromašnih. Osim toga, u ovom regionu zabeležena je ekstremno visoka razlika u

siromaštvu urbanog (8,5%) i ruralnog područja (18,7%). Na ovom području siromaštvo je najdublje i najjače izraženo, posebno za kategoriju nezaposlenih lica.

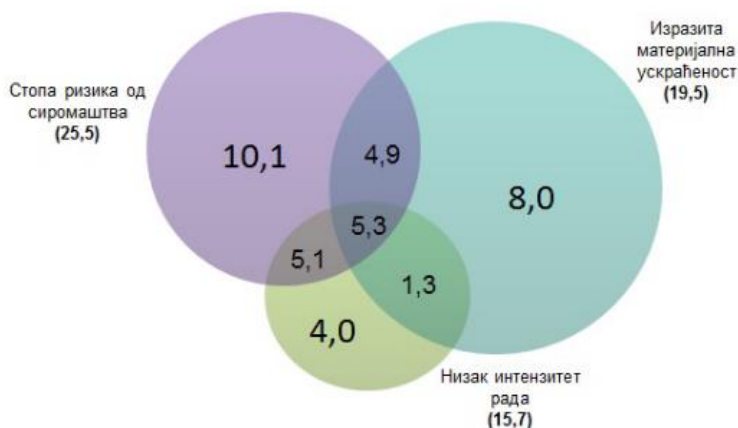
Табела 35. Апсолутно сиромаштво према регионима, 2006-2016. година

		2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Стопа сиромаштва	Београдски регион	4,3	2,4	2,9	3,8	3,8	3,7	3,1	4,9	4,0	3,9	4,0
	Регион Војводине	8,7	11,9	6,8	4,9	5,9	6,2	6,1	5,2	6,8	6,5	6,3
	Шумадија и Западна Србија	10,2	7,6	4,0	3,9	5,7	5,4	4,5	6,3	6,7	6,6	6,6
	Јужна и Источна Србија	11,4	11,0	11,0	15,0	16,0	11,0	12,0	15,0	14,0	13,0	13,0
	Централна Србија (без Београда)	10,7	9,0	7,0	8,8	10,1	7,9	7,7	9,8	9,6	9,6	9,3
Број становника	Београдски регион	1 711 656	1 733 291	1 674 909	1 639 864	1 578 707	1 509 631	1 507 729	1 700 676	1 621 436	1 579 764	1 583 594
	Регион Војводине	2 131 778	2 065 460	2 039 102	2 079 573	2 023 920	1 919 840	2 040 488	1 926 447	1 910 649	1 830 032	1 747 144
	Шумадија и Западна Србија	2 315 239	2 258 666	2 184 995	2 172 421	2 134 864	2 227 791	2 101 129	2 009 160	2 024 069	1 917 156	1 917 789
	Јужна и Источна Србија	1 826 502	1 720 009	1 803 912	1 721 350	1 718 616	1 685 785	1 654 425	1 459 832	1 508 492	1 580 915	1 506 816
	Централна Србија (без Београда)	4 414 740	3 978 674	3 988 907	3 893 771	3 853 480	3 913 576	3 755 554	3 468 992	3 532 561	3 498 070	3 424 605
Број сиромашних	Београдски регион	73 701	40 966	48 434	59 238	59 724	56 327	46 251	83 281	64 680	62 377	62 687
	Регион Војводине	186 328	244 965	138 859	101 701	118 853	118 233	124 438	100 175	129 946	118 961	110 746
	Шумадија и Западна Србија	235 856	173 320	86 456	85 167	120 880	119 890	94 266	127 479	135 285	126 581	126 488
	Јужна и Источна Србија	208 091	183 796	193 562	258 364	266 951	190 957	194 660	213 973	204 133	207 744	192 385
	Централна Србија (без Београда)	443 947	356 116	280 017	343 531	387 331	310 847	288 926	341 452	339 418	334 325	318 873

Izvor: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/09/Siromastvo_u_Republici_Srbiji_2006-2016._godine_revidirani_i_novi_podaci.pdf

U aprilu 2017. godine publikovana je Anketa o приходима и условима живота за 2016. godinu. Na osnovu dobijenih rezultata moguće je doneti sledeće zaključke:

- stopa rizika od siromaštva u 2016. godini iznosi 25,5%
- relativna linija siromaštva u 2016. godini iznosi 15.416,00 dinara prosečno mesečno za jednočlano domaćinstvo
- prema starosti, lica 18-24 godine najviše su izložena riziku od siromaštva (32,7%), kao i lica mlađa od 18 godina (30,2%)
- najvišu stopu rizika od siromaštva imaju lica u domaćinstvima koja čine dve odrasle osobe s troje ili više izdržavane dece (49,8%), zatim lica mlađa od 65 godina koja žive u jednočlanim domaćinstvima (40,1%)

Grafik 33. Osnovni pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti u 2016. godini,%

Izvor: Anketa o приходима i uslovima života za 2016. godinu

Osim prikazanih podataka, zvanični podaci Evrope, Evrostata, ne ukazuju na neku kvalitativno bolju situaciju kada je reč o siromaštvu. Prema podacima za 2016. godinu imamo najveću stopu siromaštva u Evropi od 24,5%.

Tabela 32. Stopa siromaštva u Evropi 2016. godine

СРБИЈА	24,5	Ирска	15,6
Румунија	22,4	Шведска	14,8
Летонија	22,2	Малта	14,8
Естонија	22	Словенија	14,3
Бугарска	21,5	Белгија	13,9
Литванија	20,7	Луксембург	13,6
Шпанија	20,5	Финска	13,1
Грчка	19,9	Мађарска	13,1
Хрватска	19,8	Аустрија	13,1
Македонија	19,7	Данска	12,5
Италија	18,4	Швајцарска	12,3
Португалија	18,3	Француска	11,9
Турска	18,2	Норвешка	11,9
Немачка	17,1	Холандија	10,8
Пољска	16,4	Словачка	10,6
Кипар	16	Исланд	9,1
В. Британија	15,8	Чешка	8,6

Profil siromaštva opisuje ko su siromašni, ukazivanjem na verovatnoću siromaštva prema različitim karakteristikama, poput mesta stanovanja domaćinstva (lokacije i regiona), statusa nosioca domaćinstva i članova domaćinstava na tržištu rada (tj. pola, starosti, veličine

domaćinstva, broja dece) i veličine zemljišta u posedu domaćinstva. Siromašno stanovništvo u Srbiji možemo razvrstati u više kategorija.

- 1. Građani sa niskim obrazovanjem.** Rizik siromaštva kod onih koji nisu završili osnovnu školu dva puta je veći od proseka populacije. Dubina i oštrina siromaštva bile su znatno veće kod onih sa nižim nivoima obrazovanja. Samo 2% onih koji su završili fakultet je siromašno.
- 2. Nezaposleni.** Nezaposleni su suočeni sa najvećim rizikom siromaštva (59,4% većim od proseka populacije), kao i sa najvećom dubinom i oštrinom siromaštva. Oni su direktno ugroženi samim tim što nemaju posao, a time ni primanja neophodna za zadovoljenje minimalnih egzistencijalnih potreba. Sama struktura nezaposlenosti je veoma nepovoljna, karakteriše je dominantno učešće najmlađe starosne populacije u ukupnoj nezaposlenosti, kao i dugoročni karakter nezaposlenosti, s obzirom da preko 1/3 nezaposlenih posao traži više od godinu dana. Visoka nezaposlenost u Srbiji, pre svega, posledica je sporog otvaranja novih radnih mesta što se može pripisati lošem poslovnom okruženju, a posebno strogim propisima o zaštiti zaposlenja koji su usvojeni uprkos opomenama strateških investitora da će takvo zakonodavstvo samo smanjiti šanse za rast zaposlenosti. Osim toga, otvaranje novih radnih mesta usporili su i relativno visoki jedinični troškovi rada koji su uglavnom posledica pritiska na plate koji vrše insajderi, tj. radnici u preduzećima u državnom vlasništvu ili privatizovanim preduzećima.²³
- 3. Starija populacija.** Posmatrano prema godinama starosti, najsiromašnija su lica koja imaju iznad 65 godina. Oni čine skoro 1/4 ukupnog broja siromašnih u Srbiji. Njihov rizik siromaštva je za 40% veći od proseka populacije i najviše pogađa one bez penzija. Najveće učešće u kategoriji starih lica imaju penzioneri (69%), dok ostale kategorije imaju manju zastupljenost: izdržavana lica 22% i poljoprivrednici 7%.
- 4. Deca.** Deca sačinjavaju kategoriju sa nadprosečnim rizikom od siromaštva. Prema podacima stručnjaka Instituta za socijalnu medicinu u Beogradu, autora publikacije „Deca i siromaštvo“, od oko dva miliona mališana i mlađih od 18 godina u Srbiji, gotovo 1/3 živi u siromaštvu. Oko 600.000. dečaka i devojčica je, na razne načine, teško pogođeno siromaštvom. Ova brojka je znatno veća od cifre zvanične statistike, koja

²³ Veselinović, P., Đorđević, M., (2006), *Ekonomska tranzicija u Srbiji 2001-2005.godina- rezultati, strategije, perspektive*, Ekonomski anali (Tematski broj), Beograd, str. 255

govori da u Srbiji u siromaštvu živi „samo“ nešto više od 200.000. dece. Razlika je ogromna, ali do ove manje brojke statističari su došli primenom koncepta koji se zasniva na određivanju minimalnih sredstava neophodnih za preživljavanje, koje je odredila Svetska banka. Prema tome, koristeći ovaj koncept došlo se do zaključka da svako ko u Srbiji dnevno troši manje 2,4 američka dolara, spada u siromašno stanovništvo. Ovde je reč o relativnom siromaštvu. Naša realnost, nažalost, mnogo je mračnija.

- 5. Domaćinstva sa pet i više članova.** Posmatrano prema veličini domaćinstva, najugroženija su domaćinstva sa pet i više članova (kod njih je rizik siromaštva veći za 26,3% u odnosu na prosek). Posmatrano prema sastavu domaćinstva, siromaštvo je najviše rasprostranjeno među jednočlanim i, posebno, dvočlanim staračkim domaćinstvima, kod kojih je rizik siromaštva bio za skoro 2/3 veći od proseka populacije (naročito u ruralnim područjima).
- 6. Građani ruralnih sredina.** Siromaštvo u Srbiji je, kao što smo istakli, ruralni fenomen (kao i u većini zemalja u tranziciji), pre svega, zbog bržeg rasta realnih zarada i penzija, koje čine dominantan izvor prihoda stanovništva u urbanim sredinama. Indeks siromaštva ruralnog stanovništva (14,2%) skoro dva puta je veći od indeksa siromaštva urbanog stanovništva.
- 7. Izbeglice i raseljena lica.** Izbegla i interno raseljena lica spadaju među posebno ugrožene grupe u Srbiji. U najtežem položaju nalaze se lica u kolektivnim centrima. Iako se broj izbeglica postepeno smanjuje, njihov broj je još uvek veoma veliki i iznosi oko 260.000. S obzirom na nepostojanje bezbednosti i drugih uslova za povratak na Kosovo i Metohiju, ukupan broj interno raseljenih lica, sa tog područja, i dalje je oko 220.000. Preko 120.000 raseljenih lica ili oko 25% izbeglica spada u kategoriju siromašnih, što je dva i po puta više u odnosu na domaće stanovništvo.
- 8. Romi.** U odnosu na ostale ugrožene grupe, Romi su najsiromašniji i najugroženiji. Njihov stvarni broj je veći od 300.000, a zvanično ih u Srbiji ima 108.000. Kod njih postoji najveća opasnost reprodukcije siromaštva i ono se ispoljava u svim ključnim oblastima kao što su: zapošljavanje, obrazovanje, zdravstvo, stambeni uslovi. Životni vek Roma znatno je kraći od ostale populacije što pokazuje da se tokom celog života nalaze u uslovima rizičnim za zdravlje. Stopa nezaposlenosti Roma je četiri puta veća nego kod

ostalnih. 32,5% Roma je bez škole ili sa manje od četiri razreda osnovne škole, a samo 0,3% Roma se školuje na višim školama i univerzitetima.

9. **Osobe sa invaliditetom.** Siromaštvo je jedna od relevantnih obeležja života osoba sa invaliditetom, kojih ima oko 350.000 u Srbiji. Najveći broj dece (79%) ometene u razvoju nalazi se ispod granice siromaštva. Prihodi porodica koje imaju osobu sa invaliditetom su veoma niski i može se opravdano smatrati da su oni natprosečno ispod linije siromaštva. Preko 70% osoba sa invaliditetom ima jako niske prihode i spada u siromašne. Samo 13% njih ima priliku da radi, dok samo 1/3 zaposlenih ima radno mesto prilagođeno potrebama.
10. **Žene.** Zbog nižih kvalifikacija i kraćeg radnog staža, žene u Srbiji (u proseku) imaju za 15% nižu zaradu od muškaraca. Najveći rizik siromaštva javlja se kod starijih žena na selu, samohranih majki, domaćica, Romkinja, neobrazovanih i nezaposlenih žena, bolesnih i žena sa invaliditetom i žena žrtava nasilja. Siromaštvo žena je u podjednako meri determinisano činiocima koji utiču na obim siromaštva kao i kod stanovništva u celini.

60. GEOGRAFSKI POLOŽAJ SRBIJE

Republika Srbija je kontinentalna država koja se nalazi u Jugoistočnoj Evropi, a prostire se i na Balkanskom poluostrvu i jednim delom u Srednjoj Evropi (Panonskoj niziji). Prostire se na površini od 88.361 km² i ukupno ima 7.186.862 stanovnika. Srbija se na severu graniči sa Mađarskom, na severoistoku sa Rumunijom, na istoku sa Bugarskom, na jugu sa Makedonijom, na jugozapadu sa Albanijom i Crnom Gorom, a na zapadu sa Hrvatskom i Bosnom i Hercegovinom.

Severni deo Republike zauzima ravnica, a u južnim predelima su brežuljci i planine. U Srbiji postoji preko 30 planinskih vrhova iznad 2.000 metara nadmorske visine, a najviši vrh je Đeravica (na Prokletijama) sa visinom od 2.656 metara. Planinski reljef Srbije objašnjava pojavu mnogih kanjona, klisura i pećina (Resavska pećina, Ceremošnja, Risovača). Najniža tačka se nalazi na tromedi sa Rumunijom i Bugarskom, na ušću Timoka u Dunav, na 28 metara nadmorske visine.

Srbija raspolaže sa pet Nacionalnih parkova: Đerdap, Kopaonik, Tara, Šar-planina i Fruška gora.

Biogeografski, na teritoriji Srbije nalaze se dve zonalne vegetacije (odnosno dva bioma). Veći deo površine pripada biomu širokolisnih i mešovityh šuma umerenih predela, dok predeli iznad gornje šumske granice pripadaju biomu tundri. U okviru šumskog bioma prisutna su četiri ekoregiona: balkanske mešovite šume (zauzimaju najveći deo teritorije južno od Save i Dunava), panonske mešovite šume (zauzimaju Panonsku niziju sa obodnim predelima), dinarske mešovite šume (mala površina u jugozapadnom delu Srbije) i rodopske planinske mešovite šume (mala površina u jugoistočnom delu Srbije). U okviru bioma tundri razvijena je visokoplaninska zeljasta vegetacija alpijskih livada i kamenjara. Pored zonalne vegetacije, zastupljeni su i drugi vegetacijski oblici, u zavisnosti od lokalnih uslova, na primer nizijske livade, tresave, stepski fragmenti.

Političko-geografski, geostrategijski i makroregionalni položaj Srbije menjao se tokom istorije, ali on nije izgubio tranzitnu i posredničku ulogu u odnosu na bliže i dalje balkansko i evropsko okruženje. Za neke od susednih zemalja (Albaniju, Makedoniju, Bugarsku i Grčku), kao i za zemlje Bliskog istoka, preko teritorije Srbije vode najkraći putevi prema evropskom kontinentu i obrnuto.

Evropska unija je, kao što je poznato, u cilju bržeg razvoja i intenziviranja procesa kompleksne integracije nekadašnjeg političkog prostora Jugoistočne Evrope definisala, tokom devedesetih godina XX veka, ukupno deset Panevropskih multimodularnih koridora, koji predstavljaju „osnovu“ međuregionalnog, unutarregionalnog, ali i transgraničnog razvojno-integracionog procesa u ovom delu Evrope.

Geosaobraćajnu poziciju, odnosno značaj Jugoistočne Evrope, posebno naglašava činjenica da od, ovih deset Panevropskih multimodularnih saobraćajnih koridora, samo tri (koridor I: Helsinki - Gdanjsk, koridor II: Berlin - Moskva - Niži Novgorod i koridor III: Berlin - Kijev) ne prolaze ovom makrocelinom.

Saobraćajnu „kičmu“ najvećeg dela Jugoistočne Evrope predstavljaju dva koridora: koridor VII (Dunav) i koridor X. Najznačajniji putni pravac u Evropi je Koridor X jer povezuje sever i jug Evrope (od Baltičkog do Sredozemnog mora), a na njega se nadovezuju i drugi koridori Centralne i Južne Evrope. U zoni ovog koridora smešteni su značajni prirodni resursi i ljudski potencijali.

Koridor X predstavlja saobraćajni pravac Salzburg - Solun, odnosno Salzburg (Austrija) - Ljubljana (Slovenija) - Zagreb (Hrvatska) - Beograd (Srbija) - Niš (Srbija) - Skoplje

(Makedonija) - Veles (Makedonija) - Solun (Grčka). Koridor X ima četiri svoja kraka: krak A (Grac - Maribor - Zagreb), krak B (Budimpešta - Novi Sad - Beograd), krak C (Niš - Sofija - Istanbul) i krak D (Veles - Bitola - Florina - Solun). Važna činjenica je da se deo Koridora X pruža kroz Srbiju, i da povezuje sve balkanske zemlje sa Zapadnom Evropom. Obuhvata kako železnički (dužine 2.528 km), tako i drumski koridor (dužine 2.300 km) i svrstan je u TEM (Trans European Motorways).

Koridor X predstavlja jedan od najznačajnijih evropskih saobraćajnih pravaca i to, od vremena Rimske imperije, pa sve do danas. Ovaj prometni pravac je u protekla dva milenijuma predstavljao, a i danas predstavlja, najkraću kopnenu vezu između Zapadne i Srednje Evrope i područja prednje Azije (kao i delova srednje Afrike) tako da je, u stvari, jedna od najvažnijih međukontinentalnih kopnenih komunikacija u tom delu sveta.

Slika 3. Saobraćajni Koridor X

Izvor: <http://edessa.topo.auth.gr/x/Road/01.jpg>

Kao što se može videti sa prikazane karte, ovaj koridor sa svoja dva kraka, severnim krakom B i istočnim krakom C, predstavlja deonicu transkontinentalne saobraćajne veze između Zapadne Evrope i Azije. Istovremeno predstavlja jedan od najstarijih međukontinentalnih kopnenih saobraćajnih pravaca ovog dela sveta, od rimskog Via Militarisa, preko srednjovekovnog Carigradskog druma do tzv. Bagdadske železnice.

Međunarodna izolacija nekadašnje Jugoslavije, doprinela je da je Srbija sve do 1997. godine bila sastavni deo samo Koridora VII (plovni put reke Dunav), a da bi tek nakon toga bila uvrštena u Koridor X. Dužina puteva koja je definisana Koridorom X preko teritorije Srbije je 792 km, a dužina pruga iznosi 760 km.

Ovaj komunikacijski pravac direktno povezuje sve najveće urbane aglomeracije u ovim državama, koje su u drugoj polovini XX veka postale važni razvojni centri značajnih populacionih veličina. Tako, na primer, Beograd (na užem gradskom području) ima oko 1,5 miliona stanovnika, Sofija 1,2 miliona, Zagreb 1,0 miliona, a Skoplje oko 0,5 miliona stanovnika.

Uprkos ubrzanom investiranju poslednjih nekoliko godina, Koridor X u delu koji prolazi kroz Srbiju, i dalje je daleko ispod evropskog standarda. Pored povoljnog geostrateškog položaja Srbije, neophodan je završetak dela Koridora X koji se pruža kroz Srbiju.

Osnovni cilj završetka Koridora X je obezbeđenje održivog ekonomskog razvoja, kao i omogućenje državi da iskoristi svoj geografski položaj, kako ne bi na takav način nastavila svoj razvoj kao jedna od ključnih tranzitnih država u Trans-evropskoj transportnoj mreži. Završetkom Koridora X povećao bi se prihod od transporta (putarine i naknade od goriva), kao i prihod od usluga od pratećih sadržaja (benzinskih pumpi, tržnih centara i servisa). U tom kontekstu, Srbija mora iznaći snage da u najkraćem mogućem roku završi izgradnju ove veoma važne saobraćajnice.

61. MINERALNI POTENCIJALI SRBIJE

Od ruda metala u Srbiji značajne su rezerve bakra, olova, cinka, boksita i antimona. Ove rude su polimetalne, tako da se može računati i na proizvodnju manjih količina plemenitih i retkih metala.

Osim ovih metala, interesantna su za eksploataciju i ležišta nikla i metalnog magnezijuma. Na teritoriji Srbije ležišta rude gvožđa su mala, sa niskim sadržajem metala u rudi. Ova ruda je prilično iscrpljena ranijom eksploatacijom. Ukupne njene rezerve se procenjuju na oko 1,8 milijardi tona, pri čemu bilansne rezerve iznose samo oko 3,3 miliona tona. Rudne pojave na južnim padinama Jastreba, Pasjači i dr. nisu dovoljno istražene, a jedini rudnik Suvo rudište na

Kopaoniku, u kome je do skora eksploatisana gvozdena ruda, je zatvoren jer su rudne rezerve iscrpljene.²⁴

Od ruda obojenih metala najveći značaj imaju ležišta rude bakra. Rezerve bakra se procenjuju na oko 2,8 milijardi tona. Najveći deo bilansnih rezervi ove rude vezan je za dva nalazišta: Bor i Majdanpek.

Sadržaj metala u rudi bakra, međutim, neprekidno opada. To je izraženo i kod ruda olova i cinka, čije se rezerve na teritoriji Srbije kreću oko 65,8 miliona tona. Najznačajnija rude olova i cinka su u Kopaoničkoj zoni i Gračaničko-novobrdskoj zoni, kao i u zapadnom delu Srbije.

Srbija je jedna od malobrojnih zemalja koje raspolažu rudom antimona. Rezerve ove rude iznose oko 9 miliona tona, od čega su bilansne rezerve oko milion tona. One su poznate i eksploatisane u Podrinjskoj rudonosnoj zoni, a u novije vreme su otkrivene na Kopaoniku, gde se javljaju zajedno sa rudom olova i cinka.

Utvrdene bilansne rezerve nikla iznose oko 20 miliona tona, a vanbilansne oko 19 miliona tona. Najznačajnije ležište nalazi se u blizini Glogovca na Kosovu i Metohiji.

Srbija, u značajnoj meri, raspolaže i sa rudama nemetala (magnezit, azbest, kvarcni pesak, fosfati, vatrostalna i keramička glina, ukrasni i građevinski kamen).

Otkriveno je oko tridesetak nemetaličnih mineralnih sirovina. Ove sirovine u ukupnom mineralno-sirovinskom potencijalu učestvuju sa svega 6%.

U prostornom razmeštaju nemetala moguće je izdvojiti nekoliko eksploatacionih zona sa koncentracijom raznovrsnih ležišta nemetala i to: Šumadijska zona (ležišta vatrostalnih i keramičkih glina, magnezita, ukrasnog kamena, kvarcnog peska), Zlatiborska zona (ležišta magnezita), Ibarska zona (ležišta azbesta, magnezita, rude bora) i Fruškogorska zona (cementni laporaz, bentonit).

Magnezit je neophodan za proizvodnju opeke za visoke peći i eksploatiše se na više nalazišta rude. Najveće nalazište je na Zlatiboru sa kapacitetom 150 hiljada tona godišnje i u Trbušanima kod Čačka (50 hiljada tona godišnje).

Ukupne geološke rezerve hrizotil azbesta kreću se oko 41 milion tona, pri čemu su (u novije vreme) ležišta ovog nemetala otkrivena na istočnim padinama Kopaonika i okolini Kuršumlije.

Rezerve cementnog laporca (osnovne sirovine za proizvodnju cementa) su tolike da prevazilaze domaće potrebe. Eksploatišu se sa ležišta kod Popovca u okolini Paraćina, Kosjerića i Beočina.

²⁴ Arandelović, Z., Gligorijević, Ž., (2010), *Regionalna ekonomija*, SVEN, Niš, str. 74.

Neka ležišta još uvek nisu aktivirana (kod Golubca u Đerdapskoj klisuri), a neki kapaciteti su zatvoreni (Ralja kod Beograda).

Rezerve kvarcnih sirovina su značajne, a eksploatišu se u Rgotini kod Zaječara, Slatini i u Kolubarskom basenu uglja u Tamnavi. Značajne rezerve postoje i u okolini Vršca, Uroševca, Lipljana i Kosovske Kamenice.

Rude fosfata (osnova za proizvodnju fosfornih đubriva) su utvrđene u ležištu Lisina kod Bosilegrada u Istočnoj Srbiji, ali se ne eksploatišu, jer su to relativno siromašne rude (10-12%).

Na više lokaliteta u Srbiji nalaze se bogate naslage kvalitetne ciglarske gline pogodne za proizvodnju raznih građevinskih elemenata. Najpoznatije ležište vatrostalne gline u eksploataciji su Vrbica kod Arandjelovca, ležišta kod Mladenovca, Kanjiže i Šapca.

Ležišta ukrasnog i građevinskog kamena su prisutna na više mesta u Srbiji, ali su uglavnom malih ukupnih bilansnih rezervi i uskog asortimana. Među najpoznatijim su ležišta mermera (Venčac kod Arandjelovca) i granita (kod Knjaževca). Priručni građevinski materijal (šljunak i pesak) eksploatiše se u aluvijalnim ravnima većih reka: Dunava, Save, Velike, Južne i Zapadne Morave (oko 10 miliona tona godišnje).

Od ostalih nemetala u Srbiji su značajne rezerve feldspata (posebno u okolini Prokuplja), krečnjaka (Jelen dol kod Požege, Ostrovca kod Niša, okolina Požarevca), ciglarske i opekarske gline (okolina Kikinde, Kanjiže i Niša), bentonitske gline (Vitina na Kosovu, Fruška Gora, Zaplanje).

62. ENERGETSKI I VODNI POTENCIJALI SRBIJE

Srbija ima značajan vodni potencijal u površinskim vodama, podzemnim vodama i jezerima, koji je neophodan za snabdevanje naselja, industrijske potrebe, navodnjavanje plodnog obradivog zemljišta i odvijanje ukupnih privrednih aktivnosti.

Najkarakterističniji i najveći rečni tokovi u Srbiji su: Dunav (njegova dužina kroz Srbiju iznosi 588 km i u celoj toj dužini je plovna), Sava (206 km dužine i celom dužinom je plovna), Tisa (168 km dužine i celom dužinom je plovna). Po dužini zatim sledi: Zapadna Morava 308 km, Južna Morava 295 m, Ibar 272 km, Drina 220 km, Timok 202 km, Velika Morava 285 km, Nišava 151 km, Toplica 130 km, Pek 129 km, Tamiš 118 km, Kolubara 82 km i Mlava 78 km.²⁵

²⁵ Op. cit., str. 77.

U Srbiji su zastupljena i brojna glacijalna i antropogena jezera nastala izgradnjom hidroelektrana ili stvaranjem akumulacija za snabdevanje naselja vodom. Po značaju se ističu: Đerdapsko jezero (na Dunavu) površine 253 km², Vlasinsko jezero 16 km², Perućачko jezero 12,4 km², jezero Gazivode 11,9 km², Zvorničko jezero 8,1 km² i Zlatarsko jezero 7,25 km².

Stepen istraženosti podzemnih voda je nedovoljan za pouzdano planiranje korišćenja ovog resursa. Ocenjeno je da sadašnji potencijal podzemnih voda iznosi oko 108 m³/s.

Hidroenergetski potencijal je značajan i povoljnog kvaliteta, ali su izgrađeni kapaciteti i ostvarena proizvodnja hidroenergije ispod tehničko-ekonomski realno iskoristivog potencijala. Hidropotencijal je zasnovan uglavnom na akumulacionim jezerima koja se pune vodom kao stalno obnovljivim prirodnim izvorom i omogućuje prilagođavanje proizvodnje potrebama potrošnje. On je dosada aktiviran nešto preko 50%. Aktivirani su najatraktivniji potencijali, ali još uvek postoje značajni resursi na raspolaganju, delom u malim hidrotokovima ili se dele sa drugim državama.

Najveće hidroelektrane su Đerdap I i Đerdap II na Dunavu, Bajina Bašta i Zvornik na Drini i hidroelektrane na Zapadnoj Moravi i Vlasinskom jezeru.

Srbija ima i brojne i raznovrsne termomineralne izvore. Izvori banja uglavnom pripadaju sumporovitim i alkalnim vodama. Najpoznatije banje su: Vrnjačka, Soko, Niška, Vranjska, Gornja Trepča, Koviljača, Gamzigradska, Bukovička, Mataruška, Ribarska, Jošanička, Prolom, Sijerinska, Vrujci, Bujanovačka, Bogutovačka i Kuršumlijska banja.

Srbija raspolaže značajnim energetske potencijalima, međutim, ugalj i hidroenergija čine 84% ukupnih domaćih energetske izvora.

Najveći deo bilansnih rezervi primarne energije u Srbiji čini ugalj (99%), pri čemu lignit čini 85% tih rezervi. Povoljna je okolnost da se najveći deo rezervi lignita nalazi u tri basena: Kosovskom, Kolubarskom i Kostolačkom. U Kolubarskom basenu je najveća proizvodnja uglja (oko 2/3 ukupne proizvodnje, tj. 26-28 miliona tona godišnje).

Najveći deo proizvedenog uglja sagoreva se u termoelektrani „Nikola Tesla“ u Obrenovcu i termoelektrani „Kolubara“ u Velikim Crljenima. Kostolački basen, kako se procenjuje, sadrži oko 1,56 milijardi tona lignita, od čega su bilansne rezerve 833 miliona tona, dok je Kosovski basen jedan od najvećih evropskih basena lignita.

Od rudnika mrkolignitskog uglja važan pomena je Sokobanjski basen, čija godišnja proizvodnja oscilira i iznosi oko 1 milion tona.

Rezerve mrkog uglja se procenjuju na oko 290 miliona tona, od čega su bilansne rezerve 81 milion tona. Mnogi rudnici mrkog uglja u Srbiji su zatvoreni sredinom šezdesetih godina XX veka, jer su složeni uslovi eksploatacije uticali na visoku cenu proizvedenog uglja. Aktivni su rudnici jedino u Senjsko-resavskom i u Bogovinskom basenu u istočnoj Srbiji.

Geološke rezerve nafte i gasa su znatno manje (5,6%) i u velikoj meri su već iscrpljene. Ukupne geološke rezerve sirove nafte se procenjuju na oko 1 milijardu tona, od čega bilansne rezerve iznose samo 9,5 miliona tona.

Perspektivnim područjima za eksploataciju nafte se smatraju: Panonski basen, zapadni deo Vlaško-pontijskog basena (negotinska i Timočka krajina), Karpatobalkanidi istočne Srbije i zapadnomoravski basen.

Ukupne rezerve prirodnog gasa iznose oko 43 milijarde m³, a bilansne rezerve 13,3 milijardi m³. Uljani škriljci, u ukupnom energetskom potencijalu, učestvuju sa 4,1%. Sadržaj uljne materije u njima se kreće od 2,6 % do 10,2 %, što ih svrstava u siromašnije rude, s obzirom da su u svetu poznata ležišta sa 5%-30 % uljne materije. Nalazišta su konstatovana u okolini Aleksinca (oko 2 milijarde tona sa sadržajem uljne materije oko 10%), Vranjskoj, Valjevskoj i dolini Zapadne Morave i na više mesta u istočnoj Srbiji.

Rezerve nafte i gasa u Vojvodini i istočnoj Srbiji su nedovoljne za zadovoljavanje potreba, dok se uljni škriljci i nuklearne sirovine nalaze u početnoj fazi istraživanja, tako da se ne predviđa njihova značajnija eksploatacija.

Od novih i obnovljivih izvora energije (biomasa, geotermalne energije, sunčeva energija, energija vetra i korišćenje industrijskog i komunalnog otpada) značajniji potencijali postoje u otpadnoj biomasi i geotermalnoj energiji. Na području uže Srbije, za dosadašnja istraživanja geotermalne energije je karakteristično da su, uglavnom, izvođena u neposrednoj blizini poznatih termalnih izvora (banja) u cilju povećanja njihovih kapaciteta. To, praktično, znači da ova istraživanja nisu bila planska, sistematska i kompleksna, tako da se ne može steći realna slika o kvantitativno-kvalitativnim karakteristikama geotermalnih izvora energije. Međutim, pouzdano se zna da na ovim prostorima postoji više od 50 prirodnih termalnih izvora, sa temperaturom vode između 20 i 94 °C. Ukupna izdašnost termalnih izvora, sa temperaturom većom od 30 °C iznosi preko 60.000 m³/dan, a geotermalna energija, koja se ovim vodama iznese, prelazi 3x10¹⁵J godišnje.

63. POLJOPRIVREDNI I ŠUMSKI POTENCIJALI SRBIJE

Srbija ima povoljnu konfiguraciju, sa visokim udelom plodnog ravničarskog zemljišta. U strukturi površine Srbije učešće poljoprivrednog zemljišta je 65,7%, a učešće obradivih površina 45,8%. Poljoprivredno zemljište obuhvata 5,1 milion hektara od čega je obradivo 4,3 miliona hektara ili 83,2% ukupnih poljoprivrednih površina. Oranice i bašte čine 78,9%, voćnaci 5,7%, vinogradi 1,6% i livade 13,8% ukupne obradive površine. Na pašnjake, ribnjake, trstike i bare otpada oko 17% ukupnih poljoprivrednih površina.

Oranice su pogodne za sejanje žitarica, suncokreta i šećerne repe. Dominiraju u Vojvodini (oko 90%), dok livade i pašnjaci preovladavaju u centralnoj Srbiji i na Kosovu i Metohiji.

Struktura zemljišnog fonda određuje njegovo korišćenje, uz značajan uticaj tržišta i tradicije. Dominantno je korišćenje zemljišnog fonda za ratarsku proizvodnju (žito i industrijsko bilje). Proizvodnja žita je značajno zastupljena s obzirom da pšenica, kukuruz, ječam, ovas i raž, predstavljaju ratarske kulture potrebne za ishranu, stočarstvo i industriju.

Srbija ima značajnu proizvodnju industrijskog bilja (suncokret, šećerna repa, duvan, soja, uljana repica, lan i konoplja), stočarskog i krmnog bilja (detelina, stočna repa) i povrća (krompir, pasulj, kupus, paradajz i paprika). Ima i povoljne prirodne uslove za voćarstvo i vinogradarstvo. Najviše su zastupljena stabla šljive, jabuke, kruške, breskve, kajsije i čokota vinove loze.

Postoji, isto tako, i prirodna osnova (pašnjaci i livade) za stočarsku proizvodnju (meso, mleko, sir, jaja, mast i razne prerađevine od mesa i mleka) i za sve grane stočarstva (govedarstvo, svinjarstvo, ovčarstvo, živinarstvo, konjarstvo), kao i za pčelarstvo i ribarstvo.

Pored konvencionalne poljoprivrede, jedna od izvoznih komparativnih prednosti poljoprivrede u Srbiji je i proizvodnja tzv. zdrave hrane, definisanog geografskog porekla. Prema nekim istraživanjima, 75% zemljišta u centralnoj Srbiji predstavljaju zemljišta pogodna za proizvodnju zdrave hrane. Ovo je posebno važno ako se zna da 95% teritorije Zapadne Evrope nije pogodno za proizvodnju zdrave hrane. Tradicionalna poljoprivreda, nedovoljna industrijalizovanost, pa i činjenica da su mnoga industrijska preduzeća van pogona, čini da se na tržištu možemo pojaviti sa manje zagađenim poljoprivrednim proizvodima i tako se jedan naš nedostatak može lako pretvoriti u komparativnu prednost.

Srbija raspolaže relativno povoljnim agroekološkim uslovima za razvoj poljoprivrede. Međutim, intenziviranje poljoprivredne proizvodnje suočava se sa određenim ograničenjima: relativno

mala rasprostranjenost nizijskih terena (do 200 m nadmorske visine - 37%), neravnomeran (prostorni i sezonski) raspored padavina, nedovoljne površine navodnjavanog zemljišta, mala poljoprivredna gazdinstva (4,7 hektara poljoprivredne površine po gazdinstvu), visoko učešće stanovništva na pragu demografske starosti.

Srbija pod šumama ima oko 26% ukupne površine. U strukturi drvne mase učešće četinarara iznosi 6%, a učešće lišćara 94%. Od ukupne, šumom obuhvaćene površine, očuvane šume zahvataju oko 50%, koliko i degradirane šume i šikare, što pokazuje da je nepovoljno stanje u pogledu očuvanosti visokih i niskih šuma. U svim šumama Srbije drvna masa iznosi 235 hiljada m³, od čega četinarara oko 24 hiljade m³, a lišćara oko 148 hiljada m³.

Godišnji prirast drvne mase u Srbiji je nedovoljan zbog neracionalnog gazdovanja šumama i neracionalnosti u industriji prerade drveta. Zbog neusklađenosti strukture seče drveta sa strukturom šumskog fonda u većoj meri se raubuju najvredniji šumski sortimenti.

64. PROIZVODNI FONDOVI U SRBIJI

Obim, struktura i kvalitet raspoloživih proizvodnih fondova ekonomije Srbije rezultat su i posledica prethodnog društvenog i ekonomskog razvoja na njenom prostoru. **Proizvodni fondovi predstavljaju proizvodnu komponentu društvenog (radom stvorenog) bogatstva. Oni obuhvataju proizvodna dobra (osnovne fondove u nacionalnoj ekonomiji), poslovne zalihe (sirovina, reproduktionog materijala, nedovršene proizvodnje i gotovih proizvoda) i investicije u toku.** Glavnu i preovlađujuću stavku u strukturi proizvedenog društvenog bogatstva čine osnovni fondovi nacionalne ekonomije. Najveći deo osnovnih proizvodnih fondova čine vrednost opreme (mašina, uređaja i instrumenata) i vrednost građevinskih objekata, dok su preostali deo patenti, licence i kupljena tehnička dokumentacija.

Osnovni proizvodni fondovi, u suštini, javljaju se kao bazična materijalna pretpostavka ekonomskog razvoja, jer se u njima materijalizuje tehnički progres i odražava nivo tehnološkog razvoja ekonomije u celini. Dominantna komponenta osnovnih fondova su sredstva za rad, a od njihove tehničke strukture (građevinski objekti i oprema) i posebno moralne i fizičke zastarelosti zavise, u uslovima brzih tehničkih inovacija, proizvodni potencijali i razvojne mogućnosti nacionalne ekonomije. Osnovni proizvodni fondovi su generisani privrednim investicijama u osnovna sredstva, dok je njihov iznos po stanovniku jedan od često korišćenih ekonomskih pokazatelja u oceni nivoa razvijenosti i uslova razvoja ukupne ekonomije i njenih pojedinih

teritorijalnih delova. Međutim, treba naglasiti i da je struktura osnovnih fondova, u znatnom stepenu, uslovljena dostignutim nivoom razvijenosti date nacionalne ekonomije.

Na teritoriji današnje Srbije, tokom većeg dela druge polovine XX veka, ostvarivan je dinamičan rast osnovnih fondova, čime je bilo omogućeno otvaranje novih radnih mesta i povećanje zaposlenosti i tehničke opremljenosti rada. **U ekonomskoj strukturi osnovnih proizvodnih fondova, na nižem nivou razvijenosti, preovlađivali su poljoprivredni inventar, zanatska sredstva rada i transportni kapaciteti, dok su, sa udaljavanjem od početnog razvojnog stanja, najbrže rasli industrijski proizvodni fondovi i udeo savremene opreme industrije.**

Učešće opreme u ukupnim osnovnim proizvodnim fondovima nacionalne ekonomije je manje od udela građevinskih objekata. Srbija uvozi opremu i tehničko-tehnološki je uvezno zavisna od razvijenih zemalja koje izvoze opremu i savremena sredstva za rad. Već duži vremenski period, investiciona aktivnost je, zbog ukupnih ekonomskih (ne)prilika, skoro obustavljena, što se nepovoljno odražava na izgradnju novih proizvodnih kapaciteta i rekonstrukciju i modernizaciju postojećih. Očigledno je da su posledice takvog stanja, u ekonomskom i tehnološkom smislu, veoma nepovoljne. U svetu imamo brz razvoj novih tehnologija, a u našoj zemlji zabrinjavajuće povećavanje tehnološkog jaza u odnosu na druge (posebno evropske) zemlje.²⁶

Vlasnička struktura osnovnih proizvodnih fondova dobija poseban značaj danas kada se Srbija nalazi u procesu tranzicije (tj. prelaska od tzv. socijalističkog sistema ka privrednom sistemu zasnovanom na privatnom vlasništvu i tržišnim odnosima među privrednim subjektima). Naime, značajnim osnovnim proizvodnim fondovima raspolaže privatni sektor koji se još uvek statistički nedovoljno obuhvata, a ima i sve veći značaj u ukupnom društvenom i ekonomskom razvoju zemlje. **Podsticanjem razvoja malih i srednjih preduzeća sve veći značaj pridaje se privatnim osnovnim fondovima i njihovim blagotvornim efektima na ukupan razvojni potencijal zemlje.** Stvarna vrednost i uspešnost proizvodnih fondova verifikuje se samo na tržištu, što takođe ide u prilog jačanju privatnog sektora ekonomije Srbije

²⁶ Devetaković, S., Jovanović Gavrilović, B., Rikalović, G., (2008), *Nacionalna ekonomija*, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, str. 253.

65. INFRASTRUKTURA KAO FAKTOR RAZVOJA SRPSKE EKONOMIJE

Infrastruktura, kao neobilazan endogeni faktor, ima veoma važnu ulogu i značaj u ekonomskom razvoju Srbije. To se posebno odnosi na: saobraćajnu infrastrukturu, energetska infrastrukturu, naučno-tehnološke parkove i industrijske zone.

Ekonomski razvoj Srbije je nezamisliv bez odgovarajuće saobraćajne infrastrukture. Beograd je jedini grad u kome su razvijeni svi vidovi saobraćaja (drumski, železnički, rečni, vazdušni) dok ostala područja imaju izraženu neujednačenost saobraćajne infrastrukture, sa dominantnim uticajem drumskog saobraćaja.

Saobraćajna infrastruktura je značajan faktor efikasnosti celokupnog saobraćajnog sistema, ali i pokretač privrednog i društvenog razvoja Srbije, regionalnog razvoja i iskorišćenja komparativnih prednosti lokalnih sredina kroz povezivanje turističkih i poljoprivrednih oblasti sa privrednim centrima.²⁷

U narednom periodu potrebno je povećati ulaganja u sve četiri dimenzije saobraćajne infrastrukture (drumski, železnički, rečni i vazdušni saobraćaj), kako bi se ona dovela na prihvatljiv nivo evropskog standarda i osposobila za brz, efikasan i bezbedan prevoz putnika i robe sa smanjenim eksploatacionim troškovima prevoznih kapaciteta i negativnim uticajem na životnu sredinu.

Dobra energetska infrastruktura podrazumeva kvantitet, kvalitet i sigurnost snabdevanja i zahtevne parametre primarnih i finalnih energenata.

Srbija ne raspolaže sa dovoljnim količinama ni jednog od energenta. Osim toga, energetska efikasnost u svim energetske sektorima je ispod željenog nivoa, a korišćenje raspoloživih obnovljivih izvora energije je potpuno marginalizovano.

Elektroenergetska situacija je nepovoljna jer su proizvodni i prenosni kapaciteti preopterećeni zbog izuzetno visoke potrošnje električne energije. U hladnim zimskim danima gotovo cela država, suočena sa nedostatkom gasa, greje se ili dogreva uz pomoć električne energije. Tada se ostvaruje rekordna potrošnja električne energije i veoma je bitno da ta potrošnja bude pokrivena domaćom električnom energijom, u najvećoj meri proizvodnjom iz sopstvenih izvora. Budući da je Srbija visoko energetske zavisna zemlja, izgradnja skladišnih postrojenja je prioritet.

²⁷ O kapacitetima saobraćajne infrastrukture više je bilo reči u II glavi ovog dela.

Bez novih investicija Srbija bi bila prinuđena da uvozi mnogo skuplju električnu energiju. Projekti izgradnje, remonta, revitalizacije i modernizacije elektroenergetskog sektora mogli bi biti dobar podsticaj domaćim kompanijama iz elektromašinskog i metalnog kompleksa. Time bi se ojačali ukupni privredni kapaciteti. Angažovanjem domaćih izvođača, investitori poput Elektroprivrede Srbije i Elektro mreže Srbije, dobili bi veći neposredan uticaj, kontrolu i mogućnost boljeg upravljanja projektima. Domaća elektromašinogradnja i naučni instituti upošljavali bi kapacitete, razvijali se i dobijali reference koje bi im omogućavale učešće u međunarodnoj utakmici.

Godišnja proizvodnja gasa u Srbiji iznosi oko 500 miliona m³. To ne podmiruje potrebe pa se gas, u najvećoj meri, uvozi iz Rusije. U poslednje vreme veoma su aktuelne ideje o gradnji novih gasovoda kako bi se obezbedilo stabilnije snabdevanje Srbije gasom. Ti projekti obuhvataju one koji su vezani za Srbiju, ali i za Evropsku uniju.

Gasovod Južni tok²⁸ je gasovod kojim bi trebalo da se transportuje ruski gas do Italije i dalje ka Evropskoj uniji i to u najvećoj meri, kroz Srbiju. Njegovom izgradnjom Srbija će biti čvorište za snabdevanje celokupnog regiona gasom iz Rusije, što je značajno u geostrateškom i političkom smislu.

Izgradnja gasovoda Južni tok višestruko je važna za Srbiju i gasnu privredu naše zemlje. Osim što će snabdevanje tržišta Srbije biti stabilno, pozitivno će se uticati i na položaj Srbije na energetske mape Evrope, jer se planira diverzifikacija ka okolnim zemljama. Takođe, učešće Srbije u realizaciji ovog projekta pozitivno će uticati i na ekonomiju zemlje, jer se očekuje da će na tom poslu biti angažovane i firme iz Srbije, a zahvaljujući prolasku gasovoda kroz teritoriju Srbije ostvarivaće se i značajni prihodi po osnovu tranzita gasa. Budući da se u Srbiji planira izgradnja novih skladišta gasa, značaj ulaganja u ove objekte potvrdiće se upravo kada bude završen gasovod Južni tok.

Naučno-tehnološki parkovi predstavljaju aglomeraciju malih i srednjih preduzeća u domenu visokih tehnologija povezanu sa obrazovnim i istraživačkim institucijama. U naučno-tehnološkim parkovima, okupljenim firmama se pruža čitav spektar usluga koje im donose bitne prednosti u odnosu na konkurenciju.²⁹ U naučno tehnološkim parkovima se osigurava koncentracija znanja, visoke tehnologije, obrazovanja i povezanosti sa nacionalnim i

²⁸ http://www.rapp.gov.rs/media/juzni%20tok/PPPPN_TNG_Juzni%20tok.pdf

²⁹ Pravo vlasništva nad intelektualnom svojinom, jednostavnost otvaranja i zatvaranja firmi unutar parka, poreske pogodnosti i finansiranje parkova i firmi u njima.

svetskim obrazovnim institucijama. Naučno tehnološki parkovi su važni za opstanak i razvoj savremenih industrija, jer podstiču razvoj industrija zasnovanih na znanju. Dakle, naučno tehnološki parkovi su „najbolji alat“ i „najkraći put“ za ubrzani ekonomski razvoj. Naučno-tehnološki parkovi raspolažu jakim stimulativnim instrumentima za izgradnju racionalnijeg tehnološkog i poslovnog sistema u svim ključnim sektorima nacionalne ekonomije.

Naučno-istraživačke institucije potrebno je organizovati tako da se što je moguće snažnije i direktnije uključe u tehnološki i ekonomski razvoj zemlje. To je moguće postići, osnivanjem naučno tehnoloških parkova, jer oni deluju kao razvojna žarišta i kao posrednici između visokoobrazovnih ustanova i preduzeća, a time i preduzetnika. Oni predstavljaju direktnu vezu transfera rezultata naučnih istraživanja u nacionalnu ekonomiju i zato, u savremnim uslovima, imaju veliki značaj.

Uloga naučno-tehnoloških parkova treba da bude podsticaj nacionalnoj ekonomiji kako bi ona bila kompetitivna u vremenu sveopšteg procesa koji se naziva globalizacija. Cilj pri osnivanju naučno-tehnoloških parkova je da se zadrži najkreativniji potencijal u zemlji omogućavanjem standarda sličnim onima u zemljama Evropske unije. Taj sačuvani potencijal, će nakon određenog perioda, biti u stanju da podigne potpuno novu industriju, baziranu na novim pretpostavkama.

Industrijska zona je prostor namenjen za smeštaj malih i srednjih preduzeća kao i velikih poslovnih sistema koji se namenski opredeljuje za razvoj industrije u nekoj lokalnoj zajednici ili regionu. Ovaj prostor se, najčešće na komercijalnoj osnovi, prodaje zainteresovanima. Kao i industrijske zone, industrijski parkovi privlače investitore, olakšavaju njihov rad i doprinose razvoju lokalnih samouprava. Nažalost u Srbiji ne postoji nijedan industrijski park.

Industrijske zone i parkovi mogu da postanu i slobodne carinske zone u kojima se može proizvoditi bez plaćanja carina i poreza na uvoz sirovina za robu koja je namenjena izvozu. Trenutno u Srbiji postoje samo tri slobodne carinske zone i to u Pirotu, Subotici i Zrenjaninu, a ideja je da se u narednom periodu formiraju nove slobodne carinske zone.

Jedan od velikih problema ekonomije Srbije je nizak nivo investicija u ljudski kapital, obrazovanje i tehnološki razvoj. Srbija godišnje iz budžeta izdvaja oko 4,5% bruto domaćeg proizvoda za obrazovanje i 0,35% bruto domaćeg proizvoda za nauku. Međutim, preko 90% od tih sredstava odlazi na zarade zaposlenih u ovim sektorima, dok manji deo ostaje

za pokrivanje potreba za investicijama i razvoj. Investicije u obrazovnu i naučnu infrastrukturu i opremu su veoma oskudne, a njihov kvalitet na jako niskom nivou.

Da bi obrazovanje postalo snažan razvojni resurs moraju se sprovoditi dugoročne mere koje podrazumevaju temeljnu rekonstrukciju obrazovnog sistema Srbije u pogledu kvaliteta (čiji će značajniji efekti doći do izražaja tek za 5-8 godina), kao i kratkoročne mere koje doprinose brzom usklađivanju sa trenutnim zahtevima nacionalne ekonomije. Cilj naučnog i tehnološkog razvoja je da Srbija postane inovativna zemlja u kojoj naučnici dostižu evropske standarde, doprinose ukupnom nivou znanja društva i unapređuju tehnološki razvoj nacionalne ekonomije. Jedini način da se trend rasta investicija u nauku i razvoj poveća, determinisan je ulaganjima u obrazovanje koja ne treba da dolaze samo iz budžetskih sredstava, već bi značajan deo trebalo da dolazi iz privatnog sektora, kroz jače povezivanje nauke i preduzetništva.

66. OSNOVNA OBELEŽJA STANOVNIŠTVA SRBIJE

Popisi stanovništva predstavljaju osnovni izvor statističkih podataka o ukupnom broju, teritorijalnom rasporedu i osnovnim karakteristikama stanovništva i domaćinstava u Republici Srbiji. Sprovođenje popisa ima vrlo dugu tradiciju na našim prostorima, koja se može pratiti još od davne 1834. godine, kada je na teritoriji tadašnje Srbije izvršen prvi popis u savremenom smislu tog pojma. **U periodu nakon Drugog svetskog rata u Republici Srbiji sprovedeno je osam popisa: 1948., 1953., 1961., 1971., 1981., 1991., 2002. i 2011. godine.**

Kretanje stanovništva Srbije je specifično po mnogim svojim obeležjima. U poslednje dve decenije **u Srbiji se, u većini regiona, beleži negativan prirodni priraštaj, a dolazi i do pogoršavanja starosne strukture stanovništva.** Demografska tranzicija u Srbiji javlja se kasnije nego u zapadnoevropskim zemljama, što dodatno usložnjava i onako tešku demografski sliku.

Prirodni priraštaj stanovništva predstavlja osnovni pokazatelj demografske dinamike u Srbiji. Posle Drugog svetskog rata on se stalno menjao, naročito u pojedinim delovima zemlje. Njegova opšta karakteristika jeste konstantno opadanje. Takvo kretanje prirodnog priraštaja ukazuje na najznačajniji problem društva, da njegovo stanovništvo nema ni prostu reprodukciju i da stari. **To ukazuje da se prostor Srbije može kategorisati kao prostor u kojem se odvija proces demografske regresije stanovništva.** To je negativan trend u razmatranjima sa bilo kog aspekta (geografskog, demografskog, društveno-političkog, ekonomskog).

Konstantno opadanje nataliteta stanovništva Srbije, jedan je od najznačajnijih unutrašnjih uzroka opadanja prirodnog priraštaja. U posleratnom periodu natalitet je imao tendenciju opadanja u svim popisnim periodima i svim delovima zemlje.

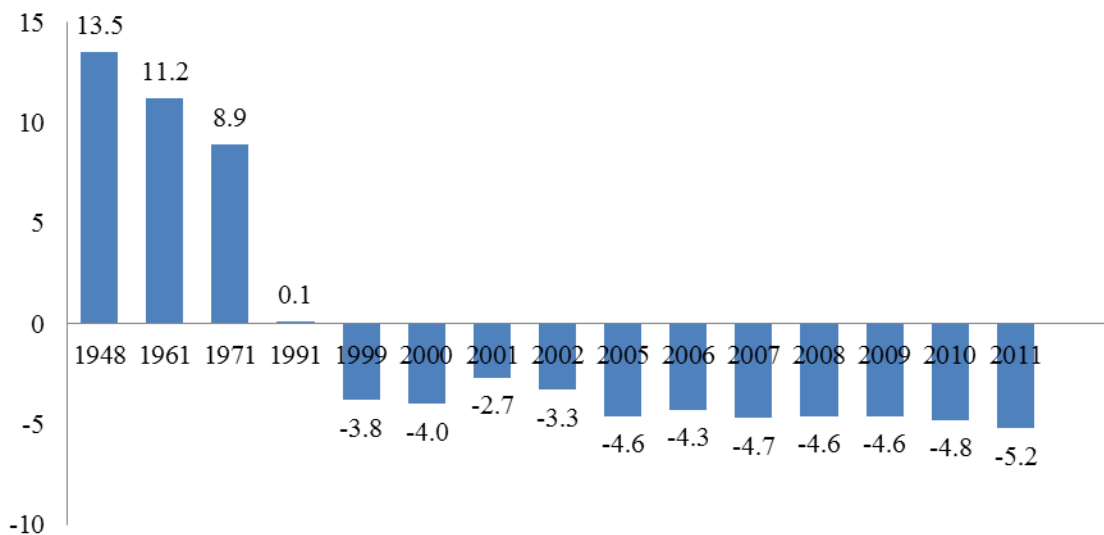
Porast mortaliteta stanovništva je drugi značajan unutrašnji činilac opadanja prirodnog priraštaja stanovništva Srbije. Mortalitet stanovništva Srbije je komponenta prirodnog kretanja, koja ukazuje kakvo je stanje demografske mase. Promene izazvane opadanjem ili rastom mortaliteta uticale su na promenu brojnosti i strukture stanovništva u pojedinim delovima Srbije i zemlji kao celini.

Tabela 50. Prirodno kretanje stanovništva Srbije³⁰

Godina	Ukupan broj stanovnika	Živorodeni	Umrli	Živorodeni (na 1000 stanovnika)	Umrli (na 1000 stanovnika)	Prirodni priraštaj (na 1000 stanovnika)
2002.	7.500.031	78.101	102.785	10,4	13,7	-3,3
2005.	7.440.769	72.180	106.771	9,7	14,3	-4,6
2006.	7.411.769	70.997	102.884	9,6	13,9	-4,3
2007.	7.381.579	68.102	102.805	9,2	13,9	-4,7
2008.	7.350.222	69.083	102.711	9,4	14,0	-4,6
2009.	7.320.807	70.299	104.000	9,6	14,2	-4,6
2010.	7.291.436	68.304	103.211	9,4	14,2	-4,8
2011.	7.258.753	65.598	102.935	9,0	14,2	-5,2

Izvor: Republički zavod za statistiku, (2012), Statistički godišnjak Srbije, Beograd, str. 29.

³⁰ Od 1999. godine podaci za Kosovo i Metohiju su nedostupni.

Grafik 33. Prirodni priraštaj stanovništva Srbije

Izvor: Grafikon je urađen na osnovu podataka iz prethodne tabele

Kao što se može videti na osnovu podataka iz prikazane tabele i na prikazanom grafiku ukupan broj stanovnika u periodu od 1948. do 1991. godine beleži konstantan pad, i to po opadajućoj stopi prirodnog priraštaja. U periodu od 1971. do 1991. godine stopa prirodnog priraštaja je značajno opala i približila se vrednosti nula. Nakon 1991. godine stopa prirodnog priraštaja beleži negativnu vrednost, što je za posledicu imalo značajan pad ukupnog broja stanovnika Srbije.

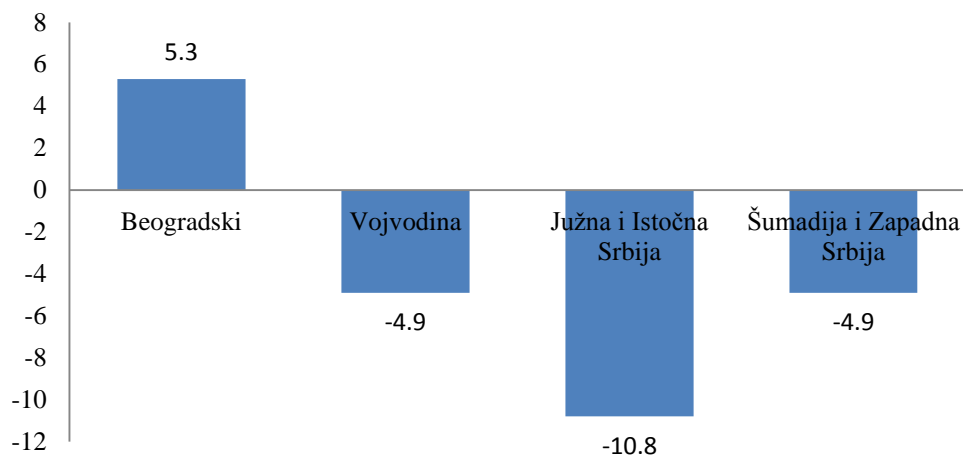
U periodu od 2002. do 2011. godine, broj stanovnika se smanjio za oko 241 000 lica. Prosečna godišnja stopa iznosila je -3,3 na 1000 stanovnika. U istom periodu, udeo stanovništva mlađeg od 15 godina i starijeg od 65 godina u ukupnom stanovništvu imao je sledeće tendencije: procenat mladih (0-14 godina) pao je sa 16,1% u 2002. na 15% u 2011. godini, dok je procenat starih 65 i više godina porastao sa 16,6% 2002. godine na 16,8% 2011. godine. Kontingent stanovništva 15–64 godina neznatno se uvećao, sa 67,3% 2002. godine na 68,2% 2011. godine. Prosečna starost stanovništva Republike Srbije porasla je sa 40,2 godine (2002) na 41,6 godina (2011). Prosečan životni vek muškog i ženskog stanovništva u Republici Srbiji produžen je za blizu dve godine (sa 69,7 na 71,6 godina kod muškaraca, a sa 75,0 na 76,8 godina kod žena).

U istom periodu (2002–2011. godina) stopa nataliteta je smanjena sa 10,4 % na 9,0 %, dok je udeo žena u fertilnom periodu u ukupnom stanovništvu opao sa 24,1% na 22,9%. Stopa smrtnosti je porasla sa 13,7 na 14,2 umrlih na 1000 stanovnika.

Mortalitet odojčadi je značajno smanjen sa 10,1 na 6,3 umrla odojčeta na 1000 živorođenih. Stopa ukupnog fertiliteta je ispod praga proste reprodukcije i smanjena je sa 1,6 na 1,4 deteta po ženi. Ovakve depopulacione tendencije stanovništva sa negativnom stopom rasta i negativnim prirodnim priraštajem zabeležene su u Vojvodini osamdesetih godina XX veka, a u centralnoj Srbiji početkom devedesetih godina.

Na osnovu demografskih pokazatelja, Srbija se može svrstati u red zemalja sa izrazito nepovoljnim demografskim trendom. Prirodni priraštaj je, u dužem vremenskom periodu, negativan i najniži u okruženju, stanovništvo je među najstarijim u Evropi, a očekivano trajanje života i stopa smrtnosti odojčadi su znatno ispod evropskog proseka. Demografski gubitak između dva popisa (2002-2011. godina) odgovara veličini jednog regiona, ili približno veličini grada Novog Sada. Na godišnjem nivou gubitak je iznosio oko 42 000 stanovnika, koliko imaju opštine Vrbas i Trstenik. Tačnije, demografski retrogradni procesi doveli su da Srbija u 2011. godini ima broj stanovnika kao i 1970. godine.

Samo Beogradski region je zabeležio demografski rast, dok su svi ostali regionu u Srbiji imali pad stanovništva. Taj pad bio je veoma izrazen u regionu Južne i Istočne Srbije, dok su Vojvodina i Šumadija i Zapadna Srbija imali identičnu tendenciju pada (između dva popisa perioda) od - 4,9%.

Grafik 34. Regionalno-demografska kretanja (2002-2011) u Srbiji

Izvor: Jakopin, E., (2013), *Izazovi regionalne politike u Srbiji*, str. 20.

Brojni su uzroci opadanja prirodnog priraštaja stanovništva Srbije. Sumiraćemo samo najznačajnije:

- a) **Opadanje nataliteta.** Opadanje nataliteta neposredno se odražavalo na smanjenje stope prirodnog priraštaja i broja stanovnika. Zbog visokog pada nataliteta usporen je ukupan demografski razvoj u Srbiji.
- b) **Rast mortaliteta.** Veliki uticaj na rast mortaliteta imala je visoka stopa smrtnosti odojčadi.
- c) **Promena u starosnoj strukturi stanovništva kao posledica demografskog starenja,** jedna je od karakteristika dugotrajne i zakasnele demografske tranzicije, koja se odvijala na pojedinim prostorima u različitim vremenskim periodima. Apsolutni i relativni porast trajanja života živorođene dece je znatno veći nego porast srednjeg trajanja života sredovečnog i naročito starog stanovništva. U razmatranom periodu indeks starenja se skoro udvostručio, što ukazuje na proces ubrzanog starenja stanovništva.
- d) **Nizak nivo fertiliteta (rodnosti žena)** je opšta i regionalna karakteristika stanovništva Srbije, izuzev Kosova i Metohije. On upozorava na depopulacione tendencije u područjima niskog fertiliteta, jer je opšta stopa fertiliteta prepolovljena. Kod mlađih starosnih grupa opadanje stope fertiliteta je manjeg inteziteta. Danas se stopa ukupnom fertiliteta u Srbiji spustila ispod praga generacijskog obnavljanja stanovništva.
- e) **Posredan uticaj na prirodni priraštaj stanovništva Srbije ispoljava stopa nupcijaliteta (broj zaključenih brakova).** Stope nupcijaliteta su u opadanju na svim područjima zemlje. Neprekidna tradicija opadanja stope nupcijaliteta neposredno je povezana sa promenama u starosnoj strukturi stanovništva i faktorima koji je prouzrokuju. Takođe, posredan uticaj na opadanje prirodnog priraštaja ima stopa divorcijaliteta (broj razvedenih brakova).
- f) **Jedan od značajnijih uzroka opadanja prirodnog priraštaja u Srbiji je prostorno-mehaničko kretanje stanovništva.** Teritorija Srbije pripada migracionim prostorima. Najveći deo doseljenog stanovništva je u gradska iz seoskih naselja, a to su posle Drugog svetskog rata bile najmasovnije migracije. One su brojno povećavale gradsko stanovništvo ali su istovremeno uticale na smanjenje seoskog stanovništva. Pored njih intenzivne su bile migracije ka inostranstvu, naročito ka zemljama Zapadne Evrope.

Kada su u pitanju domaćinstva, njihova osnovna karakteristika je usitnjenost, na šta jasno ukazuje podatak da domaćinstva u Srbiji imaju prosečno tri člana (2,9 članova u gradskim i 3,2 člana u ostalim naseljima). Najmanja prosečna veličina domaćinstva zabeležena je u Beogradskom regionu (2,8 članova), dok su najbrojnija domaćinstva u Regionu Šumadije i Zapadne Srbije (3,1 član).

Tabela 51. Broj zaključenih i razvedenih brakova

Godina	Zaključeni brakovi	Razvedeni brakovi	Zaključeni brakovi (na 1000 stanovništva)
2002.	41.947	9.982	5,6
2005.	38.846	7.661	5,2
2006.	39.756	8.204	5,4
2007.	41.081	8.622	5,6
2008.	38.285	8.502	5,2
2009.	36.853	8.472	5,0
2010.	35.815	6.644	4,9
2011.	35.808	8.251	4,9

Izvor: Republički zavod za statistiku, (2012), Statistički godišnjak Srbije, Beograd, str. 29.

Statistika brakova u Srbiji u 2011. godini beleži smanjenje broja zaključenih brakova za 0,02% u odnosu na 2010. godinu, odnosno pad sa 35 815 u 2010. godini na 35 808 registrovanih brakova u 2011. godini. Prosek godina starosti prilikom stupanja u brak je 30 godina za žene i 33 godine za muškarce.

Broj razvedenih brakova pokazuje porast sa 6 644 u 2010. godini na 8 251 u 2011. godini. Prosek godina starosti prilikom razvoda braka za žene je 39 godina, a za muškarce 43 godine. Prosečno trajanje razvedenog braka iznosi 12,7 godina, što je duže u odnosu na 2010. godinu (12,5 godina). U 2011. godini sklopljeno je pet brakova na 1 000 stanovnika, što je manje u odnosu na broj brakova u popisnoj 2002. godini, kada je sklopljeno šest brakova na 1 000 stanovnika. Broj razvedenih brakova na 1 000 stanovnika u 2011. godini je nepromenjen u odnosu na 2002. godinu i iznosi jedan razvedeni brak na 1 000 stanovnika.

STAROSNA I ETNIČKA STRUKTURA STANOVNIŠTVA

Starosna struktura stanovništva Srbije se stalno manjala u korist starijih demografskih grupa. Starosna grupa 15-27 godina (omladina) je imala trend opadanja što je ostavljalo posledice po reproduktivnu sposobnost stanovništva. Starosne grupe preko 40 godina beležile su rast, a naročito starosne grupe preko 64 godine. Prosečna starosna dob stanovništva u Srbiji je porasla sa 32,5 godina (1971.) na 40,2 godine (2002.) i 41,6 godine (2012.). Očekivana dužina života podignuta je sa 68,6 godina (1971.) na 71,9 godina (2002.), odnosno 74,2 godine (2012.).

Kada se govori o starenju, treba reći daje to dosta relativan pojam. Naime, o tome kada nastupa starost i da li je neko zaista star, različita društva i različiti ljudi različito prosuđuju. Međutim, u demografiji se starost različito posmatra na globalnom nivou i tu postoje vrlo precizni kriterijumi kada je reč o definisanju starosti stanovništva. Ovde moramo ukazati na činjenicu da starenje stanovništva spada u najburnije demografske pojave i procese.

U Srbiji je, naročito posle Drugog svetskog rata, došlo do kontinuiranog smanjenja učešća mladog, a povećanja učešća starog stanovništva, što je rezultiralo, negativnim demografskim rastom. Od ukupno 150 opština, 102 opštine možemo svrstati u stadijum duboke demografske starosti, od kojih je, čak 38 opština dostiglo poslednji stadijum najdublje demografske starosti. To ukazuje, nažalost, na činjenicu da je stanovništvo u preko 85% opština Srbije demografski veoma staro i da Srbija spada u grupu država sa najstarijim stanovništvom u Evropi i čitavom svetu.³¹

Tabela 52. Starosna struktura stanovništva Srbije

	2002.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Ukupno	7.500.031	7.440.769	7.411.569	7.381.579	7.350.222	7.320.807	7.291.436	7.258.753
Ispod 15 godina	1.205.495	1.173.229	1.158.295	1.142.758	1.127.902	1.115.005	1.102.260	1.088.641
15-64 godina	5.047.130	4.994.139	4.978.407	4.697.517	4.959.456	4.954.984	4.955.764	4.947.477
65 i više godina	1.247.406	1.273.401	1.274.867	1.271.304	1.262.864	1.250.818	1.233.412	1.222.635
80 i više godina	148.605	188.707	202.108	216.843	230.960	244.579	258.629	271.384
Ispod 15 godina (u %)	16,1	15,8	15,6	15,5	15,3	15,2	15,1	15,0
15-64 godina (u%)	67,3	67,1	67,2	67,3	67,5	67,7	68,0	68,2
65 i više godina (u%)	16,6	17,1	17,2	17,2	17,2	17,1	16,9	16,8
80 i više godina (u%)	2,0	2,5	2,7	2,9	3,1	3,3	3,5	3,7

Izvor: Republički zavod za statistiku, (2012), Statistički godišnjak Srbije, Beograd, str. 31.

Kada se uzmu u obzir relativni podaci u strukturi stanovništva Srbije, po starosnim kategorijama, jasno se može uočiti dominacija stanovništva grupacije 15-64 godine. Zabrinjava, međutim,

³¹ Vojković, G., Devedžić, M., Penev, G., (2006), *Srbija među demografski najstarijim zemljama*, Beograd, str. 41

podatak konstantnog opadanja stanovništva ispod 15 godina, odnosno značajnog porasta stanovništva u kategoriji 80 i više godina (sa 2,0 % u 2002. na 3,7 % u 2011. godini).

Osnovna odlika starosno-polne strukture stanovništva Republike Srbije danas je brojčana dominacija muškaraca kod mladog stanovništva, odnosno dominantnost žena kod sredovečnog i starog stanovništva. „Najstariji“ je Region Južne i Istočne Srbije, gde je čak 25% stanovništva starije od 60 godina.

Demografske projekcije do 2050. godine jasno ukazuju da će svaki četvrti stanovnik Srbije biti stariji od 65 godina, a da će se koeficijent starosne zavisnosti povećati sa 25 na 33, što će dovesti do kritičnog disbalansa u odnosu veličine radne populacije i populacije starih. Osim toga, žene u Srbiji rađaju sve starije, pa će se broj biološki sposobnih za reprodukciju smanjiti, a samim tim pospešiti dalji pad stanovništva i intenzivirati proces demografskog starenja. Posledice ovako negativne tendencije su mnogobrojne, ali su one, pre svega, socijalne, demografske i ekonomske. Srbija je zapala u začarani krug iz koga će se teško izvući, ako se nastavi dosadašnja populaciona politika i zatvaranje očiju pred problemom koji nas može odvesti u biološki nestanak, od strane, upravo onih, koji su najodgovorniji da o tome vode računa dok još postoji nada.

Ekonomska struktura stanovništva, takođe je doživela velike promene u proteklom transformacionom periodu. Posebnu razvojnu težinu ima intenzivan pad aktivnog kontigenta, odnosno broja zaposlenih. Sa druge strane, u strukturi ukupnog stanovništva, **skoro 70% stanovništva pripada kategorijama nezaposlenih, penzionera i izdržavanog stanovništva.**

Tabela 53. Stanovništvo Srbije prema aktivnosti i polu

Ukupno stanovništvo	Aktivno stanovništvo	Lica sa ličnim prihodom	Izdržavano stanovništvo
7.498.001	3.398.227	1.511.816	2.570.639

Izvor: Republički zavod za statistiku, (2012), Statistički godišnjak Srbije, Beograd, str. 35.

Manje od polovine stanovništva Republike Srbije ekonomski je aktivno, s tim što je za tri procentna poena veće učešće ženske radne snage nego muške. Najmanje učešće ekonomski aktivnog u ukupnom stanovništvu ima region Južne i Istočne Srbije. Gotovo svaki peti stanovnik Republike Srbije ima neki vid ličnih primanja (penzija, prihod od imovine, socijalna pomoć i dr.), dok je kategoriji izdržanih lica pripadalo nešto više od jedne trećine ukupnog stanovništva. **Indeks ekonomskog opterećenja stanovništva (odnos izdržavanog stanovništva u odnosu na aktivno stanovništvo) pokazuje da je na 100 ekonomski aktivnih lica bilo 76**

izdržavanih. Međutim, analiza ovog pokazatelja prema polu pokazuje velike razlike: dok je vrednost indeksa za muškarce 51, za žene on iznosi čak 108.

Jedna desetina stanovnika Republike Srbije pripada kategoriji poljoprivrednog stanovništva. Posmatrano po aktivnosti, skoro 2/3 poljoprivrednog stanovništva je aktivno, a samo 1/3 pripada kategoriji izdržavanih lica. Najviše aktivnog, u odnosu na ukupno poljoprivredno stanovništvo, ima region Južne i Istočne Srbije (68%), a najmanje region Vojvodine (58%).

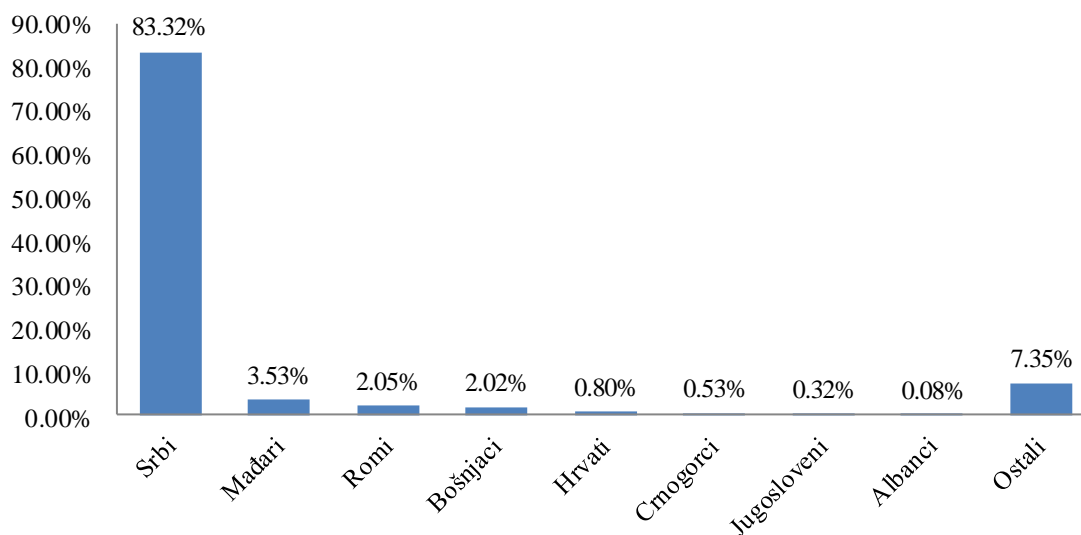
Prava slika demografske katastrofe najviše se ogleda u selima. U Zavodu za proučavanje sela izračunato je da će u Srbiji, u narednih 15 godina čak 700 sela ostati bez stanovnika. Već danas u svakom od njih živi manje od 100 meštana i to onih u kategoriji 80 i više godina.

Što se tiče etničke strukture stanovništva Srbije, jasno se uočava poprilična homogenost, s obzirom da većinu stanovništva čine Srbi.

Tabela 54. Etnička struktura stanovništva Srbije

Srbi	83,32%
Mađari	3,53%
Romi	2,05%
Bošnjaci	2,02%
Hrvati	0,80%
Crnogorci	0,53%
Jugosloveni	0,32%
Albanci	0,08%
Ostali	7,35%

Izvor: Republički zavod za statistiku, (2012), Statistički godišnjak Srbije, Beograd, str. 33.

Grafik 35. Etnička struktura stanovništva Srbije

Izvor: Grafikon je urađen na osnovu podataka iz prethodne tabele

Srbi čine većinu i obuhvataju 83,32% stanovništva, slede Mađari 3,53%, Romi 2,05%, Bošnjaci 2,02%, Hrvati 0,80%, Slovaci 0,73%, Crnogorci 0,54%, Vlasi 0,49%, Rumuni 0,41%, zatim Jugosloveni, Makedonci, Muslimani, Bugari, Bunjevci, Rusini, Ukrajinci, Slovenci, Goranci, Nemci, Rusi, Česi, Turci i drugi.

OBRAZOVNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA

Nivo obrazovanja stanovništva jedan je od osnovnih faktora stvaranja društva zasnovanog na znanju i u direktnoj je vezi sa ostalim faktorima (ulaganje u istraživanje i razvoj, primena rezultata istraživanja, inovacije, razvoj i primena informacionih i komunikacionih tehnologija).

Uprkos konstantnom poboljšanju, u poslednjih nekoliko decenija, prosečni obrazovni nivo stanovništva Srbije je još uvek nizak i nalazi se ispod nivoa zemalja članica Evropske unije, kao i određenog broja zemalja u okruženju.

Tabela 55. Obrazovna struktura stanovništva Srbije

	Broj stanovnika	Učešće u stanovništvu (15+) %	Kumulativno učešće %
Bez škole	219.012	3,45	3,45
1-4 razreda osnovne škole	626.473	9,87	13,31
5-7 razreda osnovne škole	167.381	2,64	15,95
Osnovna škola (osmogodišnja)	1.417.166	22,32	38,27
Srednja stručna škola u trajanju 1-3 godine	1.257.054	19,80	58,06
Srednja stručna škola u trajanju 4-5 godine ili gimnazija	1.830.812	28,83	86,89
Viša škola	318.641	5,02	91,91
Fakultet, akademija ili visoka škola	480.399	7,56	99,47
Magistar nauka	17.927	0,28	99,76
Doktor nauka	15.462	0,24	100,00

Izvor: Republički zavod za statistiku, (2009), Anкета o radnoj snazi, Beograd, str.39.

Imajući u vidu prethodnu tabelu, jasno se može zaključiti da, od ukupnog broja stanovništva Srbije, 3,45% je nepismenog stanovništva, odnosno skoro 220 000, 22,32% ima samo osnovno obrazovanje, dok je najveći procenat (28,83%) stanovništva sa završenom srednjom školom. Najviše nepismenih je u starosnom kontingentu 65 i više godina (13,9%), pri čemu je nepismenost ženskog dela stanovništva ove starosti znatno izraženija (3% nepismenih muškaraca i 21,7% nepismenih žena). Od ukupnog broja stanovnika Republike Srbije starijih od 15 godina, 41,1% je završilo srednju školu, dok je tek svaki deveti stanovnik stekao više ili visoko obrazovanje. Obrazovni nivo žena je niži nego muškaraca, jer među osobama koje su završile srednju ili višu i visoku školu, muškarci su za petinu brojniji. Ako kao pokazatelj stepena obrazovanosti uzmemo zajednički udeo lica sa srednjom, višom i visokom školom, možemo konstatovati da najviše (29%) ovih lica živi u Beogradskom regionu, a da ih je najmanje u regionu Južne i Istočne Srbije (18%).

Ovakva obrazovna struktura stanovništva ukazuje na prilično spore reforme u ovoj oblasti, kako sa kvantitativnog tako i sa kvalitativnog aspekta. Naime, sistem obrazovanja u Srbiji od 2001. godine modernizuje se u pravcu povećavanja njegove efikasnosti i rasta kvaliteta znanja, kako bi se obezbedio veći doprinos obrazovanja privrednom razvoju i društvenom napretku, kao i njenom približavanju Evropskoj uniji. Međutim, može se zaključiti da nisu ostvareni značajniji rezultati u decentralizaciji obrazovnog sistema i u povezivanju sa tržištem rada, kao ni u poboljšanju kvaliteta nastavnih programa i sadržaja obrazovanja, sistema ocenjivanja, stručnog usavršavanja nastavnika, opremanja obrazovnih institucija i uvođenja novih obrazovnih profila.

U ovom trenutku, **u Srbiji postoji veliki jaz između nauke, istraživačko-razvojnog sektora i inovacionog stvaralaštva sa jedne strane, i ekonomije, odnosno sveukupnog društvenog života, sa druge strane.** Transfer znanja, novih dostignuća, inovativnih rezultata ili primera dobre prakse, još uvek je opterećen mnogim poteškoćama. Svakako da je to posledica teškog kriznog perioda kroz koji je naše društvo prolazi, što prouzrokuje da se razvojna komponenta u privrednom i svakodnevnom životu smanjuje do mere kada je postala toliko mala, da nije mogla značajnije da utiče na konkurentnost Srbije u odnosu na druge zemlje. Jedan od osnovnih problema je neprepoznatljivost ukupnog naučno-istraživačkog i inovativnog potencijala kojim raspolažemo i nepostojanja jasne i potpune slike o njihovom kadrovskom, tehničkom i prostornom rasporedu. Takođe, javlja se i problem prepoznavanja ekspertskih celina u pojedinim

oblastima, od strane potencijalnih korisnika, pa se neretko poseže i za „stranim” rešenjima u situaciji kada se raspolože sa validnim domaćim znanjima i mogućnostima.

Istovremeno, u prethodnom periodu, vršena je koncentracija naučnog, istraživačkog i inovacionog potencijala u velikim centrima, što je dovelo do jednog vida njihovog „otuđenja“ od rešavanja konkretnih problema u nacionalnoj ekonomiji, odnosno primeni znanja u cilju lokalnog i regionalnog razvoja. Na taj način, ova vrsta delatnosti mogla je da se vrši samo na univerzitetima, fakultetima i institutima. To je prouzrokovalo da su pojedini regioni ostajali bez kadrova koji su mogli biti nosioci njihovog razvoja, a infrastrukturni objekti koji su nekad korišćeni, materijalno i kadrovski su zapušteni. U isto vreme, mladi ljudi koji su imali želju da se bave ovom delatnošću, nisu ostvarivali ni svoje elementarne egzistencijalne potrebe u velikim gradovima zadovoljenjem i osnovnih potreba. Sve to doprinelo je padu atraktivnosti bavljenja naučno-istraživačkim i inovativnim radom u Srbiji kod mladih ljudi i većem okretanju disciplinama koje nisu direktno povezane sa većim stvaralaštvom materijalnih dobara i povećanjem bruto domaćeg proizvoda.

Skoro 40% stanovništva Srbije nije zadovoljno kvalitetom obrazovnog sistema. Prosečan broj godina školovanja populacije u Srbiji starije od 25 godina iznosi 10,2 godine, u Norveškoj 12,6 godina, a u Češkoj 12,3 godine. Najduži očekivani broj godina školovanja dece ostvaruju zemlje sa izuzetno visokim nivoom humanog razvoja (Australija i Novi Zeland, a od zemalja u okruženju Slovenija, Hrvatska i Mađarska). U razvijenim zemljama Evropske unije očekivano trajanje školovanja je znatno duže.

Tabela 56. Obrazovne razlike u 2012. godini

Država, rang HDI	Norveška /1/	Češka /28/	Slovenija /21/	Mađarska /37/	Rumunija /56/	Hrvatska /47/	Bugarska /57/	Srbija /64/
Prosečan broj godina obrazovanja 25+	12,6	12,3	11,7	11,7	10,4	9,8	10,6	10,2
Očekivani broj godina školovanja	17,5	15,3	16,9	15,3	14,9	15,3	14,0	13,6
Racio upisa								
Osnovno obrazovanje	99,0	106,0	98,0	102,0	96,0	93,0	103,0	96,0
Srednje obrazovanje	110,0	90,0	97,0	98,0	95,0	95,0	88,0	91,0
Visoko obrazovanje	73,8	60,7	86,9	61,7	63,8	49,2	53,0	49,1
Kvalitet obrazovanja								
Zadovoljstvo kvalitetom obrazovanja	-	76,9	72,6	56,4	45,3	63,7	35,6	58,0

Izvor: Gallup World Poll question, (2012), UNDP, UNESCO.

Problematika obrazovnih regionalnih razlika u Srbiji ima više dimenzija. S obzirom na stepen ekonomskog razvoja i problem visoke nezaposlenosti, posebno je značajna visoka korelacija nezaposlenosti i niskog obrazovnog nivoa stanovništva u Srbiji. Važan aspekt problema nezaposlenosti jeste njegov uticaj na intenzitet i vrstu socijalne isključenosti, a posebno na onaj deo populacije koji ukazuje na polnu i obrazovnu strukturu socijalno isključenog stanovništva.

MIGRACIONA KRETANJA NA PODRUČJU SRBIJE

Migracije humanih resursa na području Srbije su u prošlosti bile vremenski duge, brojno velike i teritorijalno raširene. Nema skoro ni jednog kraja u Srbiji u kome se humani resursi nisu više puta selili, mešali i premeštali. Od 1991.godine, raspadom bivše Jugoslavije, dolazi do velikih

migracija koje totalno menjaju demografsku sliku Srbije. Poražavajuća je činjenica da se ni poslednjih godina ništa bitnije nije promenilo, osim ako se nije ni uvećala želja za odlaskom u neku sigurniju i perspektivniju zemlju.³²

U međupopisnom periodu od 1981. do 1991.godine, u Srbiji je ostvaren negativan migracioni saldo. U periodu od 1991. do 2002. godine i periodu od 2002. do 2011. godine ostvaren je pozitivan migracioni saldo, jer su te periode obeležila masovna migraciona kretanja.

Republika Srbija se danas suočava sa velikim brojem izazova u oblasti migracija: prinudne i dobrovoljne, unutrašnje i spoljašnje, legalne i ilegalne, migracije nekvalifikovanih i visokokvalifikovanih radnika. Imigracije i emigracije određuju sliku zemlje u pogledu migracija i nameću veći broj izazova savremenom upravljanju migracijama. Najveći izazov u oblasti migracija sa kojim se Republika Srbija danas suočava i dalje je veliki broj izbeglica i interno raseljenih lica.

Veliki broj ljudi, naročito visokoobrazovanih i stručnih, otišao je u preokooceanske zemlje: Kanadu, Sjedinjene Američke Države, Australiju, Novi Zeland i Južnoafričku Republiku tragajući za znanjem, usavršavanjem, boljim životom i većim zaradama. Krenuli su studenti, inženjeri, lekari, profesori, naučnici.

Još jedna grupa migranata, koja je tek nedavno na sebe skrenula veću pažnju, je velika grupa lica srpskog porekla koji čine dijasporu. Procenjuje se da srpska dijaspora obuhvata između 2,5 i 4,5 miliona ljudi, što takođe uključuje drugu i treću generaciju migranata srpskog porekla, sa vrlo ograničenim vezama sa svojom domovinom. Srpska dijaspora nije homogena grupa i obuhvata nekoliko generacija migranata kao što su rani migranti iz 1960. godine pa nadalje, izbeglice iz devedesetih godina XX veka, kao i talas visokoobrazovanih mlađih migranata koji su napustili zemlju u potrazi za boljim ekonomskim politikama u inostranstvu.

U Srbiji ne postoji sveobuhvatna statistika o broju stranaca koji na osnovu boravka rade. Na primer, ima oko 10.000 kineskih radnji, a po podacima je zvanično izdato kineskim državljanima u 2010. godini 334 radne dozvole, a u 2011.godini 256 radnih dozvola, dok je ukupno izdato stranim državljanima, po osnovu boravka 2756 radnih dozvola. Međutim, u Srbiji, radi daleko veći broj stranih državljana kojima nisu potrebne radne dozvole, a za koje ne postoji evidencija

³² Milenković, S., Bošković, N., (2011), *Resursi u ekonomskoj sadašnjosti i budućnosti*, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, str.125.

(top menadžeri, visokoobrazovani stručnjaci, rukovodeći kadar u stranim kompanijama, bankama itd.). Pored malih mogućnosti za zapošljavanje imigranata, Srbija je interesantna za državljane nekih zemalja regiona, kao i za državljane zemalja afro-azijskog područja.

Prema podacima Međunarodne organizacije za migracije (IOM), u 2005. godini bilo je 2,3 miliona emigranata iz Srbije. Svetska banka je pozicionirala Srbiju među 11 zemalja u svetu sa najvišim vrednostima doznaka³³ iz inostranstva u 2004. godini (višim od svih zemalja Jugoistočne Evrope), a na osmom mestu prema učešću doznaka u bruto domaćem proizvodu (oko 17%). Ukupan migracioni potencijal (osobe koje razmišljaju o emigraciji) iznosi preko 1,2 miliona, verovatan migracioni potencijal (osobe koje su već preuzele korake za iseljavanje) iznosi oko 380 000 lica, a stvarni migracioni potencijal (onih koji su predali zahtev za radnu i boravišnu dozvolu) oko 32.000 lica.

Na osnovu određenih istraživanja zabeleženo je da 19% ispitanika planira da se odseli u inostranstvo u potrazi za zaposlenjem. Trećina među njima je spremna da se odseli u inostranstvo kako bi radila na mestima ispod svojih kvalifikacija, ali za veću platu. Trećina je već boravila u inostranstvu duže od tri meseca i to uglavnom zbog potrage za zaposlenjem. Potencijalnih emigranata je nešto više među muškarcima nego među ženama, a najviše među mladima.

Nemogućnost zaposlenja u Srbiji deluje kao jak potisni faktor. Na to ukazuje činjenica da je potencijalnih migranata među nezaposlenima 41%, dok ih je među zaposlenima 18%. Među seoskim stanovništvom je više onih koji pokazuju težnju da migriraju nego među gradskim (21% prema 17%) a, kada se posmetra obrazovni profil potencijalnih migranata, uočava se njihova najveća zastupljenost u grupama sa srednjim opštim obrazovanjem (23%), a posebno u grupi sa postdiplomskim nivoom obrazovanja (31%).

Prema podacima popisa iz 2011. godine Republika Srbija ima za više od 3% manje stanovništva. Smanjenje populacije je posledica kako smanjenja stope nataliteta tako i nastanka ekonomske emigracije kao posledica ekonomske tranzicije i nedostatka mogućnosti za rad i zapošljavanje. Migraciona politika Republike Srbije, poslednjih decenija, bila je uslovljena potrebom da se obezbedi humanitarna pomoć za hiljade migranata, proteranih etničkim nasiljem i vojnim aktivnostima.

³³ Doznake predstavljaju sredstva (najčešće novčana) koje naši državljani, koji rade van Srbije, šalju svojim rodacima i prijateljima.

Nedovoljna privredna aktivnost i nedostatak poslova u pojedinim regionima, ima za posledicu kretanje radne snage ka regionima koji imaju veću mogućnost u pogledu zapošljavanja. Nepovoljna je situacija u južnom u odnosu na severne delove zemlje, kao i u ruralnim u odnosu na gradska područja. Demografska struktura gradova, zbog migracija stanovništva, menja se, pa se u nekim opštinama broj stanovnika značajno smanjuje, a migracije samo dodatno pogoršavaju to stanje.

67. POLOŽAJ SRBIJE U SVETSKOJ PRIVREDI

U uslovima razvoja globalnog ekonomskog sistema smanjuje se uloga nacionalnih ekonomija i nacionalnih država. Globalna ekonomija, koja nastaje ekonomskom globalizacijom i koju oblikuju principi neoliberalnog globalnog kapitalizma, smanjuje ulogu nacionalnih ekonomija a, svetska konjuktura sve više određuje delatnosti i usaglašavanje krupnijih, pre svega, finansijskih korporacija. Uporedo sa smanjenjem uloge nacionalnih ekonomija, smanjuje se i uloga nacionalnih država.

Svetska ekonomija je danas veoma razvijena, a države su više nego ikada međupovezane. Dok se globalno ostvaruje sve veća trgovinska integracija i liberalizacija, ona ipak nije dovoljno brza za većinu zemalja koje ostvaruju značajan privredni napredak.

Položaj Srbije u globalnim okvirima je veoma specifičan.

Srbija je, kao relativno mala zemlja, oskudnih prirodnih resursa, ali i sa značajnim ljudskim kapitalom, suočena sa brojnim teškoćama interne, ali i eksterne prirode. Srbija nije uspela da promeni strukturu ponude i kreira nove aranžmane spoljnoekonomске saradnje a, uz to, ima hronični deficit u bilansu tekućih plaćanja.

Spoljna trgovina Srbije je slabo razvijena i odlikuju je niz nepovoljnih tendencija. Zbog toga je Srbija jedna od najlošije rangiranih zemalja po svetskoj konkurentnosti.³⁴

U periodu tranzicije Srbija je, osim u 2009. i 2012. godini, ostvarila pozitivne rezultate privrednog rasta, ali ne i privrednog razvoja. Prestrukturiranje privrede vršilo se traljavo. Ono nije podsticalo povećanje izvoza u meri u kojoj je to bilo potrebno.

³⁴ Bjelić, P., (2010), *Evropski i globalni trgovinski integracioni procesi-komplementarnost i uticaj na konkurentnost Srbije*, Zbornik radova: Kako povećati konkurentnost privrede i izvoza Srbije, Naučno društvo Ekonomista Srbije sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd., str.96.

Procene Ujedinjenih nacija pokazuju da u svetu živi preko 6,9 milijardi stanovnika. Srbija se sa 7.258.753 stanovnika nalazi na 99 mestu od 225 zemalja za koje su objavljeni podaci, što znači da učestvuje sa 0,11% u ukupnom svetskom stanovništvu. Svetski ekonomski forum u Izveštaju za 2016/2017. godinu, iznosi da je 2016. godine bruto domaći proizvod Srbije, u izrazu kupovne moći, iznosio 37,2 milijardi dolara, što predstavlja oko 0,1% ukupnog svetskog proizvoda.

Srbija, svojom veličinom i proizvodnim potencijalom, ne utiče značajnije na međunarodna privredna kretanja. Međutim, kretanja na svetskom tržištu značajno utiču na privredne tokove u Srbiji.

Osnovni koncept tranzicije ekonomije Srbije i njenog uključivanja u proces globalizacije, jednim delom se poklapa sa onim što je već urađeno u svim istočnoevropskim privredama, a drugim delom je vezan za našu stvarnost i odražava naše specifičnosti.

Uključivanje ekonomije Srbije u tokove globalnih promena, predstavlja ne samo veliki izazov, već i složen zadatak. Za male zemlje jedini način da izbegnu izolaciju, a da pri tome u potrebnoj meri sačuvaju svoje autentične vrednosti, jeste da znalački koriste pozitivne, a da minimiziraju negativne efekte ovih procesa. U tom smislu, potreban je prodor pragmatične svesti koja će omogućiti kreiranje sopstvenog modela tržišne ekonomije. Pošto su globalizacija i tranzicija objektivni društveno-ekonomski tokovi, onda je traganje za rešenjima pravi odgovor na zahteve aktuelnog vremena.

Sa stanovišta globalnih razvojnih trendova i procesa, Srbija sa preko 5.000 \$ bruto domaćeg proizvoda po glavi stanovnika, izlazi iz niže razvojne faze koju, pored ostalog, karakteriše iznos bruto domaćeg proizvoda po stanovniku od 1.000 do 3.000 \$, dominacija sirovina i poluproizvoda u strukturi izvoza i gde se dodata vrednost najvećim delom stvara u poljoprivredi i industriji, a manjim delom u sektoru usluga. U toj, nižoj, fazi ključni faktor međunarodne konkurentnosti su niske cene radnih, sirovinskih i drugih inputa a prioriteti države su da obezbedi osnovne institucije, bazičnu infrastrukturu, makroekonomsku stabilnost, bezbednost (ličnu) i osnovni ljudski kapital.

Karakteristika više razvojne faze, gde je Srbija na samom početku, je nivo bruto domaćeg proizvoda po stanovniku od 3.000 do 9.000 \$, sa sektorskom strukturom u kome dominiraju usluge, povećano učešće izvoza u bruto domaćem proizvodu, sa većom diversifikacijom proizvodnje i mnogo većom dodatom vrednošću. U ovoj razvojnoj fazi, zemlja svoju međunarodnu konkurentnost ostvaruje, pre svega, većom efikasnošću upotrebe ljudskih,

materijalnih i prirodno-lokacijskih faktora, a državni prioriteti koji to najviše podstiču su: unapređenje ljudskog kapitala (ekonomija zasnovana na znanju), efikasno funkcionisanje tržišta roba, usluga rada, kapitala i znanja, povećanje tehnološke osposobljenosti privrede i mnogo veći naglasak na veličinu i otvorenosti tržišta.³⁵

Pogoršanje makroekonomskih performansi ekonomije Srbije ponovo je u prvi plan vratilo pitanja makroekonomske stabilnosti i obaranja inflacije. Činilo se da je uspostavljena makroekonomska stabilnost na održivim osnovama i da se u celini težište reformi prenosi na mikroekonomsku sferu. Nažalost, taj rezultat nije održan. Srbija sada mora da vodi borbu na oba fronta, kako na planu ostvarivanja trajno održive makroekonomske stabilnosti, tako i na planu iniciranja i osnaživanja mikroekonomskih reformi, posebno na planu privatizacije i prestrukturiranja državnih preduzeća, otvaranja prostora za osnivanje novih privatnih preduzeća i obimnije investiranje. To je težak i izazovan zadatak, ali i jedino moguć na putu ka modernoj Srbiji.

Učešće Srbije u svetskom robnom izvozu, posle 1999. godine beleži konstantan rast, ali je on neznatan jer ne prelazi iznos od 0,07%.

Unapređenje konkurentnosti nacionalne ekonomije, na putu ka stvaranju tržišne, izvozno orijentisane ekonomije, svakako je jedan od bitnijih preduslova integracionih procesa u narednom periodu. Da bi Srbija mogla da ostvari prosperitetniji razvoj, a time i uspešno okonča proces tranzicije, pre svega, mora da poveća izvoz roba i usluga koje imaju visoku dodatnu vrednost. Globalizacija nemilosrdno kažnjava prosečnost i zato se strategija razvoja mora zasnivati na principu da „tvoj“ proizvod ili usluga budu malo bolji od ostalih na svetskom tržištu. Učešće Srbije u globalnim procesima, na način da se maksimiziraju sopstvene koristi ili minimiziraju sopstvene štete, je razvojna potreba i interes našeg društva. Odgovarajućim razvojnim politikama prilagođenim zahtevima globalizacije, **Srbija treba da obezbedi zaštitu nacionalnih interesa u globalnim procesima, ostvarajući porast bruto domaćeg proizvoda i poboljšanje kvaliteta života na bazi efikasnog angažovanja i korišćenja raspoloživih resursa.**

Srbija u razvojnom smislu treba da jača sopstvene razvojne sposobnosti kroz produktivne kooperacije sa svetom, što podrazumeva otvaranje prema okruženju i izlaganje jakim uticajima

³⁵ Jakopin, E., (2006), *Razvojni ciljevi Srbije do 2012. godine*, Zbornik radova: Strukturne promene i demografska kretanja zemalja Južne Evrope, Ekonomski fakultet Univerziteta u Nišu, Niš, str. 24.

okruženja, poznavanje i razumevanje promena koje se manifestuju ili očekuju u okruženju i efektuiranje novih faktora razvoja kroz postojanu i dobro vođenu tranziciju sistema.

Postoje razna istraživanja i ocene dobre vladavine, odnosno elemenata dobre vladavine koje Svetska banka spaja u posebnom izveštaju za 212 država i entiteta, jednostavno nazvanom „Pokazatelji vladavine“ (Governance Indicators).³⁶ Svetska banka ovom alatkom ocenjuje koliko određena država dobro upravlja javnim sektorom, posebno prateći šest pokazatelja:

- 1. javno mišljenje i političku odgovornost,**
- 2. političku stabilnost i suzbijanje nasilja,**
- 3. delotvornost Vlade,**
- 4. kvalitet rada regulatornih tela,**
- 5. vladavinu prava i**
- 6. kontrolu korupcije.**

Prema navedenim pokazateljima, Srbija je ispod proseka šireg regiona Jugoistočne Evrope i Baltika i daleko ispod proseka država koje su članice Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD). Bugarska i Hrvatska su bliže proseku OECD, što odražava i činjenicu da su izmakle na putu evropskih integracija čije pravne tekovine (acquis communautaire) podrazumevaju dobru vladavinu. U užem regionu, Srbija ne odskaka od Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Naprotiv, Bosna i Hercegovina ima više ocene od Srbije za četiri od šest pokazatelja, a Crna Gora za tri od šest pokazatelja.

Tabela 58. Pokazatelji vladavine“ u Srbiji i regionu u 2016. godini

Pokazatelj	Srbija	Bi H	Hrvatska	Crna Gora	Slovenija	Bugarska
Javno mišljenje i politička odgovornost	53	41	65	49	77	60
Politička stabilnost i suzbijanje nasilja	48	33	68	51	84	47
Delotvornost Vlade	56	38	70	58	84	65
Kvalitet rada regulatornih tela	55	49	66	63	73	74
Vladavina prava	50	44	66	53	83	54
Kontrola korupcije	46	37	63	54	77	51

Izvor: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports>

³⁶ Preuzimaju se istraživanja raznih međunarodnih organizacija i instituta. (na primer: Svetski ekonomski forum, Economist Intelligence Unit, Transparency International). Videti: <http://www.govindicators.org>

Nacionalna razvojna strategija, u narednom periodu, treba da bude zasnovana na novom pristupu razvoja koji polazi od tržišnih kriterijuma i od dominacije ekonomije nad politikom. U prvoj fazi treba da se obezbedi veći stepen korišćenja proizvodnog i ljudskog kapitala saglasno prilikama na svetskom tržištu a, u drugoj fazi, treba da se afirmiše novi razvojni profil nacionalne ekonomije primeren uslovima globalizacije i novi razvojni faktori (znanje i tehnologija), kao i da se obezbedi strateško povezivanje domaćih preduzeća i banaka sa stranim renomiranim preduzećima i bankama. Na toj osnovi oblikovala bi se nova privredna struktura saglasno tržištu koje odnosima proizvodnosti faktora, troškova i tržišnih cena, alocira proizvodnju i izvoz. Takav pristup razvoju Srbije podrazumeva raskid sa sistemom zatvorene privrede i prelaz na model otvorene, sa svetom povezane zemlje. To dalje podrazumeva oslonac na intelektualni kapital (znanje) kao ključni razvojni faktor.

U uslovima globalizacije ekonomske aktivnosti, određujući faktor razvoja postaje sposobnost menadžmenta preduzeća da poveća vrednost kapitala i sposobnost populacije da povećava proizvodno nacionalno bogatstvo, na bazi konkurentne sposobnosti nacionalne ekonomije, posebno delatnosti koje pružaju značajnije razvojne mogućnosti. **Razvoj ekonomije zasnovane na znanju je bitan razvojni prioritet jer aktivna primena znanja predstavlja ključni faktor privrednog rasta svake moderne nacionalne ekonomije.** Od svih razvojnih prednosti Srbija ima najveći potencijal u ljudskom faktoru. Zato je potrebno da se definiše nova politika obrazovanja, ne samo kao politika stvaranja ljudskog kapitala i novih znanja, već i kao deo ukupne razvojne strategije i politike.

Sve dosadašnje analize pokazuju da, brži privredni rast i povećanje međunarodne konkurentnosti, zahteva hitnu modernizaciju i dalji razvoj telekomunikacija, energetike i saobraćaja. Koliko god, svaka od ovih infrastrukturnih delatnosti bila specifična, može se reći da imaju tri zajednička strateška cilja:

- a) modernizacija postojećih i izgradnja novih kapaciteta,
- b) veća efikasnost u korišćenju postojeće infrastrukture i
- c) prihvatanje evropskih normi i standarda.

Prihvatanjem određenih „pravila igre“ u svetskoj privredi naizgled se smanjuje dimenzija nacionalnog suvereniteta. Ali, ukoliko jedna zemlja ima aktivnije učešće u svetskoj privredi, ona ima više koristi od postojanja svetske regulative i „pravila igre“. U tom pogledu ima osnova i za tezu da njen nacionalni suverenitet doživljava određenu ekspanziju, jer su i preduzeća i pojedinci

na adekvatan način zaštićeni, ne samo u okviru svoje nacionalne zajednice, nego i u svetskim okvirima. Najzad, eventualna izolacija ili zaostajanje u intenzitetu korišćenja savremenih procesa globalizacije u svetskoj privredi donosi ili povećava već postojeće osiromašenje kvaliteta života države koja ne učestvuje aktivno u tom procesu.

68. SRBIJA I EVROPSKA UNIJA

Većini zemalja u tranziciji prioritet je članstvo u Evropskoj uniji jer će se, njihovim uključivanjem u jedinstveno tržište Evropske unije, stvoriti čvrsti uslovi za ekonomski napredak zemlje i održivi ekonomski rast po stopama koje bi smanjile jaz između njih i ekonomski razvijenijih zemalja. Takođe, prijemom u Evropsku uniju, ojačaće njihove demokratske institucije i opšta bezbednost u regionu, a psihološki, to će biti potvrda njihovog "povratka u Evropu".

Evropska unija je, sa druge strane, jasno deklarirala svoj interes za proširenjem, težeći ka povećanju bezbednosti i političke stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi, ali i ostvarivanje ekonomske koristi od slobodne trgovine i slobodnog protoka kapitala na proširenom tržištu. Sadašnje članice Evropske unije vide svoje šanse u priključenju zemalja u tranziciji kroz proširenje tržišta, dostupnost novih izvora energije, sirovina, radne snage i sl.

Međutim, ekonomski najrazvijenije zemlje u tranziciji, po stepenu privrednog razvoja zaostaju za najmanje ekonomski razvijenim sadašnjim članicama Evropske unije. Postojeći jaz u stepenu privrednog razvoja nije lako prevazići i za to će biti neophodne decenije, pod uslovom da zemlje u tranziciji u budućnosti ostvare godišnje stope privrednog rasta znatno iznad proseka Evropske unije, što nije nimalo lako realizovati u praksi.

Novim proširenjima iz 2004., 2007. i 2013. godine, Srbija se našla u ekonomskom i političkom okruženju Evropske unije i zato ona ima veliki ekonomski i politički interes da uspostavi tešnju saradnju sa Evropskom unijom. Potpuno je jasno da, kako sada stvari stoje, Srbija mora uložiti velike napore da povрати pozicije koje je SFRJ imala na tržištu Evropske unije.

Srbija mora, pre svega, da povрати svoje mesto u međunarodnim finansijskim organizacijama, posebno Svetskoj trgovinskoj organizaciji i Međunarodnom monetarnom fondu, što je neophodan uslov za pokretanje bilo kakve inicijative o njenoj saradnji sa Evropskom unijom. Takođe, Srbija mora da stabilizuje svoju ekonomsku situaciju, a sistem i kriterijume

privređivanja, prilagodi onima koji vladaju u Evropskoj uniji i drugim zemljama sa razvijenom tržišnom ekonomijom.

Postoje tri kriterijuma koje svaka zemlja mora da ispuni da bi ušla u Evropsku uniju, a to su:³⁷

- a) **da ima demokratiju;**
- b) **da ima funkcionalnu tržišnu ekonomiju i**
- c) **da ima sposobnu i efikasnu administraciju.**

Vlada Republike Srbije obrazovala je 2002. godine Savet za evropske integracije, kao savetodavno telo koje prati, razmatra, ocenjuje i usmerava proces pridruživanja Srbije Evropskoj uniji i Komisiju za koordinaciju procesa pristupanja Evropskoj uniji, kao operativno telo. **U 2004. godini je osnovana Kancelarija za pridruživanje Evropskoj uniji,** kao posebna služba Vlade Srbije za poslove pridruživanja Evropskoj uniji.

Shodno početku priprema Republike Srbije za pridruživanje Evropskoj uniji i sama Evropska unija je počela pripreme za pridruživanje, a potom i prijem novog člana.

Evropska komisija je počela rad na Studiji izvodljivosti tokom jeseni 2003. godine (tada je postojala Državna zajednica Srbije i Crne Gore). Od tada se od Srbije i Crne Gore očekivalo da dosledno ispunjava međunarodne obaveze i da u potpunosti primeni Akcioni plan o harmonizaciji ekonomskih sistema Srbije i Crne Gore.

U apilu 2005. godine Srbija je dobila pozitivnu ocenu u Studiji izvodljivosti za početak procesa pregovora o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju, a u jesen 2005. godine pregovori sa Evropskom unijom su otpočeli. Pregovarački proces je tekao dobro sve do maja 2006. godine, kada je proces prekinut zbog nedovoljnog zalaganja i nepotpune saradnje sa Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju u Hagu. Ipak, pregovori su obnovljeni juna 2007. godine. **Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju je parafiran 7. novembra 2007. godine, a potpisan 29. aprila 2008. godine.** Međutim, potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju je samo prvi stepenik u saradnji Srbije sa Evropskom unijom, jer da bi otpočela njegova primena treba da ga ratifikuju sve zemlje članice Evropske unije u svojim parlamentima, Evropski parlament i Narodna skupština Republike Srbije.

³⁷ Labus, M., (2007), *Institucionalne promene i naše članstvo u Evropskoj uniji*, Zbornik radova: Institucionalne promene kao determinanta privrednog razvoja Srbije, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, str. 3.

Kao što je već istaknuto, zbog nedovoljne saradnje sa Međunarodnim Sudom u Hagu, Savet ministara Evropske unije je blokirao primenu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. **Srbija je, međutim, odlučila da od 01. januara 2009. godine počne sa jednostranom primenom prelaznog Sporazuma o trgovini.** To je, pre svega, podrazumevalo ukidanje značajnih carina koje su postojale za uvoz proizvoda iz zemalja članica Evropske unije, jer je još ranije Srbija potpisala takav sličan sporazum sa zemljama regiona, odnosno gotovo svim zemljama Balkana, koji omogućava liberalniju razmenu robe, tj. razmenu pod povoljnijim uslovima.

Potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, Republika Srbija je dobila status države pridružene Evropskoj uniji i prvi put formalizovala institucionalnu saradnju sa Evropskom unijom. **Dve najvažnije obaveze koje je Republika Srbija potpisivanjem Sporazuma preuzela su: postepena liberalizacija trgovine industrijskim i poljoprivrednim proizvodima i obaveza usklađivanja propisa s pravnim tekovinama Evropske unije.**

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju je, između ostalog, omogućio Srbiji tzv. belu šengensku listu, odnosno nesmetani protok ljudi prema Evropskoj uniji.

Put nakon potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, pa do dobijanja candidature, ima nekoliko faza. Dužina trajanja faza zavisi, pre svega, od efikasnosti sprovođenja reformi.

Faze nakon potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanja su:

- 1. podnošenje zvaničnog zahteva za članstvo u Evropsku uniju,**
- 2. popunjavanje Upitnika dobijenog od strane Evropske komisije,**
- 3. objavljivanje mišljenja Evropske komisije o odgovorima iz Upitnika,**
- 4. dobijanje statusa kandidata,**
- 5. određivanje datuma za početak pregovora i**
- 6. sporazum o pristupanju Evropskoj uniji.**

Srbija je uspešno započela primenu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Posle toga je usledio dug proces odgovaranja na pitanja iz Upitnika Evropskoj komisiji. Srbija je dobila i dodatna pitanja, na koja je takođe odgovorila. Na osnovu ocene Upitnika i dotadašnje saradnje i ispunjavanja uslova koji su pred Srbiju stavljeni od strane Evropske unije, doneta je pozitivna ocena i Srbija je dobila status kandidata za ulazak u Evropsku uniju. Međutim, nije još uvek dobila datum otpočinjanja pregovora o članstvu. **Odlukom Evropskih lidera u Briselu Srbija je 1. marta 2012. godine dobila zeleno „svetlo” za status kandidata za članstvo u Evropskoj**

uniji, što je podrazumevalo dalje korake u ispunjavanju političkih i ekonomskih kriterijuma u procesu evrointegracija.

Dobijanjem statusa kandidata Srbija je ušla u fazu odnosa s Evropskom unijom koji će otvoriti vrata ekonomskom napretku i prosperitetu. Ne radi se samo o političkom interesu i integracijama, jer status kandidata donosi, pre svega, ekonomsku sigurnost. Srbija sada ima garanciju da je bezbedna za strana ulaganja, što omogućava dolazak novih investitora, povećanje broja radnih mesta, uz veće šanse za posao za sve ljude. Reč je o sigurnosti za strane kompanije, jer sa njom raste veća verovatnoća otvaranja novih radnih mesta. To je šansa i za sve privrednike, mala i srednja preduzeća i poljoprivredu koja je veliki adut Srbije na tržištu Evropske unije.

U pogledu ekonomskih kriterijuma, preduzeti su važni koraci ka uspostavljanju funkcionalne tržišne ekonomije i dostizanju određenog nivoa makroekonomske stabilnosti. Glavni ekonomski efekat je podizanje ugleda Srbije na međunarodnoj sceni. Srbija je u istom statusu prema Evropskoj uniji kao na primer Island i Turska, mada te države, u poslednje dve decenije, nisu prošle ratne i ekonomske nedaće kroz koje je Srbija prošla.

Šefovi država ili vlada EU odlučili su 28.06.2013. godine da se pokrenu pregovori o članstvu sa Srbijom i da se prva međuvladina konferencija održi najkasnije u januaru 2014. godine. Ministri spoljnih poslova EU jednoglasno su 25. juna 2013. godine preporučili da se pregovori sa Srbijom pokrenu najkasnije do januara 2014, kao i da Evropska komisija počne pripreme za pregovore, odnosno da pripremi pregovarački mandat i počne analitički pregled zakonodavstva.³⁸

U međuvremenu, Evropska komisija treba da izradi mandat za pregovore (pregovarački okvir) koji će biti potvrđen „na uobičajenom zasedanju o proširivanju“ u decembru 2013. godine. Odluka o pokretanju pregovora o članstvu u EU prvi je značajniji korak u procesu evropskih integracija Srbije, šesnaest meseci pošto je dobila status kandidata za članstvo u EU. U Briselu je 21. januara 2014. godine održana prva međuvladina konferencija između Srbije i EU, čime je označen početak pristupnih pregovora na političkom nivou. Prva četiri pregovaračka poglavlja otvorena su tokom ovog perioda izveštavanja, uključujući i poglavlje 35 koje se bavi normalizacijom odnosa između Srbije i AP Kosovo i Metohija i vladavinom prava iz poglavlja 23 i 24.

³⁸ <http://www.mei.gov.rs/srl/srbija-i-eu/istorijat-odnosa-srbije-i-eu/>

Srbija je ostala posvećena svom strateškom cilju pristupanja EU. Nastavila je sa sprovođenjem obaveza iz SSP, iako još uvek postoje određena nerešena pitanja u pogledu nepoštovanja. Ona sprovodi ambiciozan plan političkih i ekonomskih reformi. Srbija je igrala konstruktivnu ulogu u regionu. Ostala je posvećena normalizaciji odnosa sa AP Kosovo i Metohija.

Takođe, Srbija igra veoma konstruktivnu ulogu u upravljanju mešovitim migratornim tokovima. Vreme pred nama pokazaće u kojoj meri će Srbija smoci snage da se priključi porodici evropskih zemalja. Mnoštvo izazova a cilj jedan: članstvo u EU.

Odluka o otvaranju pregovaračkih poglavlja 5 i 25 doneta je na Četvrtoj međuvladinoj konferenciji u Briselu, odžnoj u decembru 2016. godine. Na konferenciji su predstavljene pregovaračke pozicije Srbije za poglavlje 5 Javne nabavke i poglavlje 25 Nauka i istraživanje. Na Petoj međuvladinoj konferenciji u Briselu, februara 2017. godine, doneta je odluka o otvaranju pregovaračkih poglavlja 20 i 26. Na konferenciji su predstavljene pregovaračke pozicije Srbije za poglavlje 20 - Preduzetništvo i industrijska politika i poglavlje 26 - Obrazovanje i kultura.³⁹

Na Šestoj međuvladinoj konferenciji u Luksemburgu, održanoj u junu 2017. godine, doneta je odluka o otvaranju pregovaračkih poglavlja 7 i 29. Na konferenciji su predstavljene pregovaračke pozicije Srbije za poglavlje 7 - Pravo intelektualne svojine i poglavlje 29 - Carinska unija.⁴⁰

Narodna skupština Republike Srbije, 26. juna 2017. godine, usvojila je Zakon o izmenama i dopunama Zakona o ministarstvima, kojim je osnovano Ministarstvo za evropske integracije. Ministarstvo je počelo sa radom danom stupanja ovog zakona na snagu, 27. juna 2017. godine, kada je i prestala da postoji Kancelarija za evropske integracije Vlade Srbije.

Na Sedmoj međuvladinoj konferenciji u Briselu, održanoj 11. decembra 2017. godine doneta je odluka o otvaranju pregovaračkih poglavlja 6 i 30. Na konferenciji su predstavljene pregovaračke pozicije Srbije za poglavlje 6 - Pravo privrednih društava i poglavlje 30 - Ekonomski odnosi sa inostranstvom.⁴¹

Evropska unija je u središtu najveće ekonomske krize od Drugog svetskog rata, tako da se ne može očekivati investicioni bum kakve su zabeležile druge zemlje koje su status kandidata

³⁹ <http://www.mei.gov.rs/srl/srbija-i-eu/istorijat-odnosa-srbije-i-eu/>

⁴⁰ <http://www.mei.gov.rs/srl/srbija-i-eu/istorijat-odnosa-srbije-i-eu/>

⁴¹ <http://www.mei.gov.rs/srl/srbija-i-eu/istorijat-odnosa-srbije-i-eu/>

dobile pre 2008. godine. Realno je ipak očekivati veći nivo investicija, usled porasta kredibiliteta Srbije.

U 2011. godini usled poboljšanja poslovnog okruženja i dobrih ugovorenih odnosa, privučeno je 1.6 milijardi evra investicija, što je gotovo indetičan nivo ulaganja koje su ostvarile Hrvatska i Slovenija zajedno. Skoro 90% investicija bilo je poreklom iz Evropske unije što ne treba da čudi jer je Evropska unija najveći investitor u svim evropskim državama, uključujući i Rusiju. Prognoze su da bi povećanje investicija trebalo da dovede i do povećanja izvoza što će povoljno delovati i na ekonomiju Srbije. Takođe, ona će imati značaj i za celokupno društvo, s obzirom da će morati da prati evropske trendove. Osim toga, kandidatura povoljno utiče na kreditni rejting Srbije, jer olakšava servisiranje javnog duga. Sve su ovo ipak efekti koji će se videti na duži rok. Pred Srbijom je, međutim još puno posla, a sledeći korak je otpočinjanje pregovora o članstvu u Evropsku uniju. Zakazivanjem datuma početka pregovora počinju pripreme za njihovo vođenje.

Pregovori se vode u okviru 35 poglavlja, tzv. pravnih tekovina Evropske unije, a to su:⁴²

1. slobodno kretanje robe,
2. slobodno kretanje radnika,
3. pravo osnivanja preduzeća i sloboda pružanja usluga,
4. slobodno kretanje kapitala,
5. javne nabavke,
6. pravo privrednih društava (kompanijsko pravo),
7. pravo intelektualne svojine,
8. politika konkurencije,
9. finansijske usluge,
10. informaciono društvo i mediji,
11. poljoprivreda i ruralni razvoj,
12. ispravnost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika,
13. ribarstvo,
14. transportna politika,
15. energetika,
16. oporezivanje,
17. ekonomska i monetarna politika,
18. statistika,
19. socijalna politika i zapošljavanje,

⁴² Budimir, B., Međak, V., (2008), *Vodič kroz pridruživanje Srbije Evropskoj uniji*, ISAC Fond, Beograd, str. 60.

20. preduzetnička i industrijska politika,
21. trans-evropske mreže,
22. regionalna politika i koordinacija strukturnih instrumenata,
23. saradnja u oblasti pravosuđa i osnovnih prava,
24. pravda, sloboda i bezbednost,
25. nauka i istraživanja,
26. obrazovanje i kultura,
27. životna sredina,
28. zaštita potrošača i zdravstvena zaštita,
29. carinska unija,
30. međunarodni ekonomski odnosi,
31. spoljna, bezbednosna i odbrambena politika,
32. finansijska kontrola,
33. finansijske i budžetske odredbe,
34. institucije i
35. ostalo.

U zavisnosti od sposobnosti države da u toku pregovora usklađuju svoje zakone sa pravnim tekovinama Evropske unije, zavisi i dužina trajanja pregovora, a prosek iznosi od 3 do 5 godina. Dosadašnja iskustva pregovora, koje je vodila Evropska unija, govore da se prvo otvaraju lakša poglavlja, kao što su nauka i istraživanje, obrazovanje i kultura, kako bi se zemlja upoznala sa načinom vođenja pregovora, a da se za kraj ostavljaju najkompleksnija pitanja kao što su: budžet, poljoprivreda, regionalna politika i koordinacija strukturnih instrumenata.

Evropska unija je postepeno prebacila akcenat analize napretka države u procesu pregovora, sa procesa usvajanja propisa na fazu sprovođenja i sudske kontrole sprovođenja propisa. Na taj način onemogućava se da u državi, koja nastoji da postane članica Evropske unije, dođe do raskoraka između pravnog stanja u zakonodavstvu i faktičkog stanja na terenu, gde se usvojeni i harmonizovani propisi primenjuju. Time se povećava potreba za izgradnjom jakog administrativnog i sudskog kapaciteta za primenu i sprovođenje propisa koji su ranije usaglašeni sa pravnim tekovinama Evropske unije (*acquis communautaire*).

Ulaskom u Evropsku uniju država prihvata da se, na njoj teritoriji, sprovode pravila koja važe na teritoriji ostatka Evropske unije i pravne tekovine Evropske unije postaju njeno unutrašnje pravo, sa jačom pravnom snagom od akata koje su doneli državni organi. Zbog toga se pregovori ne vode o suštini pravila koja će država prihvatiti, nego o modalitetima,

uslovima i vremenskim okvirima u kojima će postojeća pravila Evropske unije početi da se primenjuju i na teritoriji države koja pristupa Evropskoj uniji. Pregovori traju dok se Evropska unija i država kandidat ne dogovore oko uslova pod kojim će dotična država postati članica, tj. oko prelaznih perioda nakon kojih će se za tu državu primenjivati opšti režim koji važi za ostale države članice. Za to vreme zakonodavstva moraju da se usklade, tako da se u svim zemljama članicama postoji isto zakonodavstvo.

Kada se pregovori privedu kraju potpisuje se Sporazum o pristupanju Evropskoj uniji. Ovaj sporazum mora biti ratifikovan u svim zemljama članicama Evropske unije u njihovim pralamentima, Narodnoj skupštini Srbije i Evropskom parlamentu.

Kada se završe pregovori i kada se ratifikuju svi neophodni Sporazumi, Srbija će ostvariti najviši oblik ekonomske saradnje sa zemljama članicama Evropske unije, sve do punopravnog članstva.

69. SRBIJA I ZEMLJE CEFTA SPORAZUMA

Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini (The Central European Free Trade Agreement - CEFTA) predstavlja trgovinski sporazum koji su 21. decembra 1992. godine u Krakovu, osnovali Poljska, Češka, Slovačka i Mađarska, a kasnije su ovom sporazumu pristupile Slovenija (1996. godine), Rumunija (1997. godine), Bugarska (1998. godine), Hrvatska (2002. godine) i Makedonija (2006. godine).

CEFTA je sporazum koji danas definiše jedinstvenu zonu slobodne trgovine u Jugoistočnoj Evropi, iako ime sporazuma opisuje sporazum država Srednje Evrope.

Tabela 59. Članice CEFTE

Država	Pristupanje	Napuštanje
Poljska	1992.	2004.
Mađarska	1992.	2004.
Čehoslovačka (Češka, Slovačka)	1992.	2004.
Slovenija	1996.	2004.
Rumunija	1997.	2007.
Bugarska	1998.	2007.
Hrvatska	2002.	2013.
Makedonija	2006.	-
Moldavija	2007.	-
Srbija	2007.	-
Bosna i Hercegovina	2007.	-
Crna Gora	2007.	-
Albanija	2007.	-

Srbija je 19. decembra 2006. godine (zvanično od 1. januara 2007. godine) postala punopravna članica CEFTE - zone slobodne trgovine u Centralnoj i Istočnoj Evropi. Na Samitu u Bukureštu pod nazivom „Približavanje Evropi - Nova ambiciozna CEFTA“, pored Srbije, nove članice postale su Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Albanija i Moldavija.

Sporazum CEFTA zamenjuje 32 bilateralna sporazuma o slobodnoj trgovini koji su značajno doprineli razvoju trgovinskih odnosa u ovom regionu. Takođe, ovaj Sporazum pretpostavlja ukidanje carina i bolju regionalnu saradnju privrednika, što svakako doprinosi dinamiziranju ukupne saradnje u regionu.

Ovo je naročito značajno za Srbiju jer njen izvoz u zemlje članice CEFTA sporazuma čini preko 30% ukupnog izvoza, a sa ovim Sporazumom biće omogućeno da se on i poveća, kroz liberalizaciju spoljnotrgovinskog režima. Osim toga, u razmeni sa zemljama CEFTE Srbija ostvaruje suficit, odnosno veću vrednost izvoza od uvoza, u dužem vremenskom periodu.

Liberalizacija i olakšavanje uslova trgovine između zemalja potpisnica CEFTA sporazuma ima za cilj:⁴³

- a) unapređivanje nacionalnih ekonomija i privrednog razvoja regiona, stabilizaciju i pridruživanje Evropskoj uniji;
- b) ubrzanje postupka pristupanja Svetskoj Trgovinskoj Organizaciji;
- c) povećanje sposobnosti regiona da privuče investicije i
- d) podsticanje integracije zemalja potpisnica u globalnu (svetsku) ekonomiju.

Očekuje se da proces liberalizacije trgovine, odnosno stvaranje zone slobodne trgovine, omogući značajne političke i ekonomske prednosti, kako zemljama pojedinačno, tako i regionu u celini.

Zaključivanje Sporazuma o slobodnoj trgovini je osnov za intenziviranje ekonomske saradnje u regionu, čime se stvaraju osnovne pretpostavke za prelazak na viši oblik povezivanja.

Najvažnije prednosti zaključivanja ugovora o slobodnoj trgovini su:⁴⁴

- povećanje i poboljšanje razmene;
- direktan protok roba i usluga;
- povezivanje ekonomija u svim sektorima;
- poboljšanje situacije u platnim bilansima zemalja;

⁴³ Veselinović, P., (2007), *Sporazum CEFTA – znak unapređenja regionalne saradnje*, Zbornik radova: Regionalni razvoj i demografski tokovi balkanskih zemalja, Ekonomski fakultet Univerziteta u Nišu, Niš, str. 117.

⁴⁴ Op. cit., str. 118.

- unapređenje trgovinskih odnosa zemalja;
- prevazilaženje političkih tenzija u regionu;
- smanjenje troškova proizvodnje, uvođenje savremenih tehnologija i poštovanje međunarodnih standarda i
- jačanje konkurencije i povećanje konkurentnosti domaćih proizvoda.

Za preduzeća u regionu, proces liberalizacije trgovine pretpostavlja tržišne uslove poslovanja i oštru konkurenciju, što znači neophodnost podizanja tehnološkog nivoa proizvodnje, produktivnosti, efikasnosti i primene savremenog menadžmenta i marketinga.

Ovo je ujedno i prvi test koji se mora proći ka jednoj znatno široj i složenijoj integraciji koju predstavlja Evropska unija. Da bi iskoristila pogodnosti koje pruža Sporazum o slobodnoj trgovini, preduzeća bi trebalo da sa klasičnog trgovanja, koje trenutno dominira u regionu, pređu na uspostavljanje viših, dugoročnih oblika saradnje, na specifične oblike strateških saveza, u svom zajedničkom nastupu na „treća“ tržišta. Trgovinske olakšice, koje se daju Sporazumom o slobodnoj trgovini razlikuju se za industrijske i poljoprivredne proizvode.

Osnovna carina za svaki proizvod na koji se primenjuju olakšice date Sporazumom o slobodnoj trgovini, je carina po načelu najpovlašćenije nacije, koja važi na dan potpisivanja ili stupanja Sporazuma na snagu, na koju se primenjuju olakšice date Sporazumom.

Kod industrijskih proizvoda, po pravilu, postiže se veća liberalizacija. U zavisnosti od strukture razmene sa odnosnom zemljom, prosečno od 50% do 90% uzajamne trgovine, odnosno tarifnih stavova, obuhvaćeno je bescarinskim režimom.

Ostali proizvodi se smatraju osetljivim i liberalizacija trgovine se vrši postepenim snižavanjem osnovnih carina na godišnjem nivou, u prelaznom periodu ne dužem od šest meseci. Zbog posebne osetljivosti poljoprivrednog sektora, trgovinske povlastice za ove proizvode su, uglavnom, ograničenog dometa. Bitno je naglasiti da se dogovorene trgovinske povlastice odnose samo na proizvode poreklom iz strana ugovornica, što se dokazuje podnošenjem uverenja o poreklu ili izjavom izvoznika. Sporazumom o slobodnoj trgovini precizno se određuje način izdavanja, utvrđivanja i dokazivanja porekla proizvoda.

Od posebnog značaja u realizaciji svih odredbi Sporazuma nalaze se i infrastrukturni projekti koji imaju veliku ulogu u ekonomskom povezivanju svih zemalja članica. Izgradnja i rekonstrukcija infrastrukturnih objekata, rekonstrukcija postojećih industrijskih kapaciteta i

dinamičan razvoj malih i srednjih preduzeća, predstavljaju glavne pokretače privrednog rasta, zapošljavanja i integracije tržišta u regionu.

Osnovna ideja i motiv stvaranja zone slobodne trgovine na području Jugoistočne Evrope, je liberalizacija trgovine između zemalja koje geografski pripadaju tom području. Dosadašnje iskustvo Evropske unije i drugih regionalnih integracija pokazalo je da insistiranje na sprovođenju trgovinske liberalizacije ima smisla, jer se na taj način obezbeđuje slobodan protok faktora proizvodnje (ljudi, kapitala, roba i usluga) koji će za posledicu imati porast trgovinske razmene u okviru regiona. Prateći efekti, kao što su porast nivoa stranih direktnih investicija i poboljšanje efikasnosti i konkurentnosti nacionalnih ekonomija i regiona u celini, poželjni su i doprinose unapređenju privrednog razvoja na dugi rok.

Potpisivanjem Sporazuma CEFTA, koji objedinjuje sve dotadašnje bilateralne sporazume, načinjen je prvi potez ka stvaranju zone slobodne trgovine u Jugoistočnoj Evropi. Međutim, već nakon stupanja sporazuma na snagu, u praksi su identifikovani brojni problemi i teškoće u njegovoj primeni. Činjenica da su dve potpisnice Sporazuma CEFTA (Bugarska i Rumunija), početkom 2007. godine, postale članice Evropske unije, a Hrvatska 2013. godine, bitno menja njihovu poziciju u tom projektu.

U novim, izmenjenim uslovima, težište aktivnosti u razvoju zone slobodne trgovine se stavlja na zemlje Zapadnog Balkana. Ova grupa zemalja ima snažan motiv za razvoj privredne saradnje na principima slobodne trgovine, s obzirom da njihovo pristupanje Evropskoj uniji, između ostalog, zavisi i od iskazane sposobnosti da unaprede međusobnu saradnju i izgrade viši nivo ekonomskih odnosa.

Institucionalne osnove za stvaranje zone slobodne trgovine na području Jugoistočne Evrope, postavljene su još 27. juna 2001. godine, kada je u Briselu, pod pokroviteljstvom Pakta za stabilnost Jugoistočne Evrope potpisan Memorandum o trgovinskoj liberalizaciji i olakšicama.⁴⁵ Ovaj dokument predstavljao je osnovni akt zone slobodne trgovine i prvobitno je bio potpisan od strane sedam zemalja regiona, izuzev Moldavije, koja se priključila kasnije. Memorandumom je predviđeno potpisivanje bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini između zemalja Jugoistočne Evrope, u cilju formiranja zone slobodne trgovine u regionu. Sve zemlje su se složile da

⁴⁵ Memorandum o trgovinskoj liberalizaciji i olakšicama definiše opšte principe na kojima se zasnivaju svi kasniji zaključeni sporazumi o slobodnoj trgovini. Posebno reguliše usklađenost tih sporazuma sa pravilima Svetske trgovinske organizacije i Evropske unije. U skladu sa Memorandumom, zemlje potpisnici su u obavezi da se, nakon potpisivanja Sporazuma o slobodnoj trgovini, uzdržavaju od uvođenja bilo kakvih restriktivnih trgovinskih mera i prihvataju obavezu ukidanja uvoznih carina ili kvantitativnih ograničenja koje bi na bilo koji način delovale restriktivno na uvozno-izvozne poslove.

slobodna trgovina bude ostvarena u skladu sa pravilima Svetske trgovinske organizacije, uz poštovanje specifičnosti i obaveza svake zemlje pojedinačno u odnosu na Evropsku uniju.

Imajući u vidu da su tržišta zemalja Jugoistočne Evrope pojedinačno mala, korist od članstva u ovoj trgovinskoj integraciji može biti značajna za sve njene učesnike. Postojanje zone slobodne trgovine i dosledno sprovođenje Sporazuma o slobodnoj trgovini ima, između ostalog, i veliki politički značaj, jer doprinosi povećanju stepena političke stabilnosti i međusobnog poverenja unutar regiona i učvršćuje već izgrađene veze između zemalja regiona i Evropske unije. **Osim većih šansi za unapređenje odnosa zemalja Jugoistočne Evrope i Evropske unije, stvaranje zone slobodne trgovine u regionu, ima zadatak da ubrza proces pristupanja Svetskoj trgovinskoj organizaciji, onih zemalja koje još uvek nisu njene članice.** Koristi od zone slobodne trgovine imaće i potrošači zemalja u regionu, a one će se, pre svega, ogledati u lakšem pristupu kvalitetnijim i jeftinijim proizvodima.

Jedan od veoma važnih aspekata u analizi spoljnotrgovinske razmene zemalja članica CEFTA, čine njihovi glavni spoljnotrgovinski partneri. Činjenica je da su ove zemlje, u pogledu spoljnotrgovinske saradnje, jedne drugima od drugorazrednog značaja. Preko polovine uvozno-izvoznih transakcija odvija se sa zemljama Evropske unije, dok je obim njihove unutarregionalne razmene skroman u odnosu na potrebe i mogućnosti.

Pored svih razlika, zemlje članice CEFTA sporazuma, povezuju zajednički ciljevi: brži ekonomski razvoj, veći obim spoljnotrgovinske razmene, viši nivo konkurentnosti u izvozu i težnja ka punopravnom članstvu u Evropskoj uniji. Činjenica da je ostvarenje tih ciljeva izvodljivo samo uz regionalnu saradnju ovih zemalja, predstavlja dobar motiv za njihovo angažovanje u formiranju zone slobodne trgovine u regionu. Ključnu ulogu u ostvarenju ovog projekta imala je Evropska unija, koja je na taj način želela da region Jugoistočne Evrope prilagodi svojim standardima, a zemlje potencijalne kandidate upozna sa pravilima funkcionisanja koja važe u okviru te integracije.

70. NEOPHODNOST DEFINISANJA NOVOG MODELA EKONOMSKOG RAZVOJA SRBIJE

Izučavanje ekonomskog rasta, tokom poslednjih decenija, izbacilo je na površinu mnogo loših ideja koje uglavnom, sa retkim izuzecima u specijalnim uslovima i u kraćim periodima vremena, nisu davale dobre rezultate. Pored toga, ove ideje i dalje su prisutne u raspravama o pitanjima ekonomske politike i reformi neophodnih za dostizanje dugoročnog razvoja. Srbija, u tom pogledu, nije izuzetak. Naprotiv, čini se da pogrešne ideje dugo preživljavaju u našim uslovima.

Pitanja razvoja nacionalnih ekonomija i perspektive njihovog kretanja, razlikuju se u odnosu na nekadašnje shvatanje razvoja. Naime, od nekadašnje teorije razvoja zasnovanog na „prirodnim ograničenjima“ u ostvarivanju visokih stopa rasta u dugom vremenskom roku, danas se došlo do uobličavanja u važeći razvojni koncept - koncept održivog razvoja. Umesto starog koncepta prirodnih komparativnih prednosti, u modernom shvatanju razvoja dominira brzina kreiranja inovacija i sposobnost jedne nacionalne ekonomije da, ostvarena teorijska saznanja, pretvori u pronalaska i nove tehnologije, tako da to postaju ključne odrednice brzine rasta i razvoja.

Paralelno sa ubrzanjem razvoja u svetskim razmerama, dolazi do povezivanja čitavih regiona kako bi se stekle što jače pozicije na svetskoj ekonomskoj i finansijskoj pozornici. Oni koji ne učestvuju u tim procesima ostaju dugoročno marginalizovani, izopšteni iz glavnih tokova informacija i znanja, a propuštene šanse se sve teže nadoknađuju sa protokom vremena.

Na osnovu brojnih ocena i zaključaka, iznetih u prethodnim delovima udžbenika, može se zaključiti da **ekonomiji Srbije predstoje duboke promene, a u prilog tome mogu se navesti sadašnje i očekivane promene u neposrednom i širem okruženju**. Naravno, u njihovoj osnovi biće tržište kao nezamenjiv mehanizam, potreban, ali ne i dovoljan za predstojeće zahvate. Da bi se promene bolje i brže sprovodile, potrebno je osmisliti prvenstveno ekonomski razvoj, ali i ostale strane ukupnog društvenog razvoja.

Ukoliko postoji vizija poželjnih i ostvarivih pravaca razvoja, trebalo bi, u tom smeru, usmeriti napore za rekonstrukciju, modernizaciju i izgradnju. Za ostvarenje tog ogromnog i veoma složenog poduhvata u nacionalnoj ekonomiji nema jednog jedinstvenog i sigurnog recepta i savršenog mehanizma. Stoga se podrazumeva da će u osnovi svih ekonomskih odnosa u zemlji i

sa inostranstvom biti tržišni mehanizam, čija je objektivnost nezamenljiva u najvećem broju vrednovanja.

Ipak, zbog nesavršenosti tržišta, potrebno je njegovo delovanje dopuniti i nekim strateškim mehanizmima koji se služe podsticajima, usmeravanjima i pomoći pri uspostavljanju dugoročnih rešenja prognozama budućih kretanja, kao i u slučajevima kada se odgovarajuće informacije ne mogu dobiti na osnovu tekućih tržišnih signala. Smišljeno usmeravan razvoj, koji su u novije vreme provodile razvijene zemlje, pa i novoindustrijalizovane zemlje i zemlje u razvoju, vođen je nacionalno posebnom kombinacijom tržišnih, strateških i administrativnih mehanizama.

Da bi se sve to postiglo, nužno je usvajanje konzistentnog programa ekonomskih i ukupnih društvenih reformi. Pored toga, nužno je završiti proces tranzicije nacionalne ekonomije u otvorenu, tržišnu ekonomiju, a to znači uspostavljanje novih "pravila igre" i održivog ekonomskog modela, stvaranje novih institucija ili upotpunjavanje postojećih, uspostavljanje makroekonomske ravnoteže, završetak procesa privatizacije, tešnje povezivanje s neposrednim i širim ekonomskim okruženjem zemlje, izgradnju niza domaćih finansijskih institucija s ciljem da se uspostavi jedan celovit, zaokružen privredni sistem.

Srbija se susreće sa veoma velikim problemima i izazovima, kako u životnoj sredini, tako i socijalnoj, ekonomskoj, naučnoj, obrazovnoj, zakonodavnoj, institucionalnoj i drugim sferama. Razlozi za ovakvo stanje su mnogobrojni, ali ih, pre svega, treba tražiti u privrednoj i svakoj drugoj stagnaciji u poslednjih skoro 30 godina.

Republika Srbija danas ne može da bira hoće li se uključiti u svet globalne ekonomije i novih tehnologija, odnosno, hoće li nastaviti započete tržišne i političke reforme. Ona se već opredelila za priključenje Evropskoj uniji sa svim ekonomsko-pravnim, političkim, administrativnim i ekološkim posledicama takvog izbora. Međutim, **Republika Srbija može da bira, tj. da pažljivo trasira strateške koordinate svog privrednog, tehnološkog i socio-kulturnog razvoja, u skladu sa zatečenim okolnostima i potrebama budućih generacija.**

S obzirom na to da globalne promene u strukturi proizvodnih faktora pokazuju sve veću dominaciju i superiornost tzv. nematerijalnih faktora ekonomskog rasta, kao što su znanje, informacije, organizacija, kultura, informisanje, obrazovanje, pravni sistem, Srbiji je najbolje da prihvati strategiju koja se oslanja na razvoj ljudskog kapitala. To, prema iskustvima ekonomsko-tehnološki najnaprednijih zemalja, donosi najveću stopu dodatne vrednosti po jedinici uloženog rada i kapitala.

Zbog toga, izbor Srbije danas treba da bude opredeljenje za ekonomiju zasnovanu na znanju koja će već sutra dominirati njenom ekonomijom. Srbiji treba široko korišćenje znanja u svim aspektima života. To znanje treba da proističe, pre svega, iz tržišne ekonomije, tj. da ga finansiraju privatni izvori, a naročito konkurentski sektor usluga, ali i da ga podstiče država.

Perspektive održivog razvoja u Srbiji mogu se sagledati pomoću modela male otvorene privrede koja, svoj položaj na međunarodnoj sceni, treba da gradi tako što će prihvatiti teorijske postulate tržišta i iskustva uspešnih malih, ali efikasnih ekonomija zasnovanih na znanju. To su zemlje koje imaju do 10 miliona stanovnika, bruto domaći proizvod oko 9.000 američkih dolara po stanovniku, koje izvoze najmanje 50% bruto domaćeg proizvoda i u kojima je ključni resurs znanje. Postupno pristupanje reformama i stalno prilagođavanje globalnim ekonomskim i tehnološkim promenama, elementi su strategije bez kojih je nezamisliv održivi razvoj Srbije u određenom makroekonomskom i globalnom okruženju.

Stabilnost i rast kao najvažniji pokazatelji performansi nacionalne ekonomije, prioritet su za Republiku Srbiju. Pri tome je bitno razlikovati kratkoročne rezultate od dugoročnog blagostanja na koje najviše utiču privredni rast, zaposlenost, strukturno prilagođavanje i stvaranje nematerijalnih resursa i odgovarajuće raspolaganje materijalnim i neobnovljivim resursima.

Za dostignuti nivo razvoja na kome se sada nalazi Srbija, da bi se dugoročno održale visoke stope rasta i sprovele neophodne strukturne promene, neophodno je da investicije u bruto domaćem proizvodu učestvuju sa 22-25%. Rast investicija treba da obezbedi rast zaposlenosti, produktivnosti i izvoza. Pri ovakvom konceptu moramo imati u vidu da je domaća štednja dovoljna samo za manji deo investicija, dok se veći deo investicija pokriva inostranom akumulacijom, najčešće pribavljenom na osnovu kredita iz inostranstva.

Saldo izvoza i uvoza dobara i usluga u stalnom je deficitu koji se pokriva neizvesnim i privremenim izvorima (inostranim doznakama i prihodima od privatizacije), ali i dodatnim spoljnim zaduživanjem, što opterećuje buduću ekonomsku aktivnost Srbije. Ako se ozbiljnije ne poveća iznos greenfield inostranih investicija (investicije u okviru kojih se počinje iz početka, bez prethodne infrastrukture, poslovnih prostora i radnika), Srbiji preči kriza spoljne likvidnosti.

Što se tiče održive proizvodnje i potošnje, Srbija je trenutno na veoma nezavidnom mestu. Roba i usluge se na našem tržištu proizvode i upotrebljavaju tako da proizvode prekomeran i opasan otpad. U proizvodnji roba i usluga u Srbiji previše se koristi materijal, a obim reciklaže je beznačajan, što deluje negativno i na iscrpljivanje resursa i na troškove upravljanja otpadom.

Energetska efikasnost je veoma niska bez obzira na deficit energije zemlje u celini, pa se može reći da se energija u Srbiji, što zbog ekonomskih, što zbog tehnoloških faktora, velikim delom rasipa

Osnovni pravac u budućem periodu, kada je ova oblast u pitanju, treba da bude usmeren ka preduzimanju veoma oštih mera restrikcija „prljave“ proizvodnje kao i mera protiv proizvodnog i potrošnog razbacivanja energije i materijalnih, naročito neobnovljivih resursa.

Novi ekonomski sistem i savremena struktura ekonomskih faktora podrazumevaju obrazovane ljude koji brzo uče, koji su inovativni i kreativni i koji menjaju sopstvene sposobnosti u skladu sa tehnološkim razvojem i globalnim trendovima razvoja. Da bi se uspostavio održiv sistem i način obrazovanja, Srbija mora, uz strogu racionalizaciju upotrebe javnih sredstava i reformu njihove upotrebe, da poveća ulaganje u obrazovanje najmanje na 6% bruto domaćeg proizvoda, da poveća opštu pismenost stanovništva, da uskladi obrazovni sistem sa potrebama tržišta rada, ali i sa potrebama nacionalne ekonomije zasnovanim na savremenim tehnologijama i sistemima funkcionisanja.

Takođe, **ekonomski i ukupan razvoj Republike Srbije moraće sve više da se bazira na organizovanom istraživanju i razvoju koji treba da omogući stalni tehnološki razvoj u vidu usavršavanja postojećih i stvaranja novih tehnologija, ali i novih proizvoda, procesa i usluga.** Da bi se to postiglo, neophodno je povećati izdvajanje za nauku sa sadašnjih 0,35% na bar 1% bruto domaćeg proizvoda što je, po preporuci Evropske unije, najmanji procenat koji omogućava pozitivne efekte na razvoj nacionalne ekonomije. Ta sredstva bi trebalo ulagati u razvoj, kako fundamentalnih, tako i primenjenih i razvojnih istraživanja.

Naravno, uloga države u ostvarivanju čitavog koncepta održivog razvoja sada, i u narednom periodu, je nezamenjiva. Da bi bila deo rešenja, a ne problema, država treba da pronađe novi balans između razvojnje, stabilizacione i socijalne uloge.

71. EKONOMSKA POLITIKA U FUNKCIJI RAZVOJA PRIVREDE SRBIJE

Da ekonomska kretanja zavise od političkih faktora, poznato je u ekonomiji skoro od samog nastanka ekonomske misli. U savremenom svetu politički faktori utiču na ekonomiju uticajem na kreiranje ekonomske politike, a u širem kontekstu, uticajem na ukupan ekonomski ambijent. **Analizirajući ekonomsku politiku koja se od 2001. godine sprovodi u Srbiji, ne možemo uočiti da su postojale česte promene u preferencijama kreatora ekonomske politike, a one su se, pre svega, sastojale u zalaganju za nisku stopu inflacije i dinamičan privredni rast.** Istovremeno, nisu postojale značajne razlike u načinima za koje se smatralo da mogu dovesti do realizacije ovih ciljeva - izgradnja institucija tržišne ekonomije, privlačenje stranih investicija, monetarna i fiskalna politika (u funkciji ostvarivanja makroekonomske stabilnosti) i dr. Ipak, politička nestabilnost, koja se ogledala u čestim preispitivanjima rada kreatora ekonomske politike, imala je negativne implikacije na povećanje neizvesnosti u vezi sa budućom ekonomskom politikom, što je često, naročito u predizbornim periodima, otežavalo donošenje ekonomskih odluka, kako ekonomskih subjekata, tako i stanovništva.

Srbiji su potrebne reforme, kako bi se povećala štednja i investicije po osnovu domaće štednje; efikasna politika zapošljavanja, kako bi se radna snaga kvalifikovala za industrijsku proizvodnju; povećanje tehnološke osnove proizvodnje u cilju postizanja produktivnosti i konkurentnosti; značajno povećanje efikasnosti ustanova oslanjanjem na jednostavna pravila i elektronsku administraciju; dosledna antimonopolska politika uz stalnu brigu za slobodnu trgovinu kako spoljnu tako i unutrašnju; fiskalna i monetarna politika koje vode računa o makroekonomskoj politici i konkurentnosti ekonomije. Okvir ekonomske politike mora biti zasnovan na otklanjanju ključnih disproporcija prisutnih između:⁴⁶

- ukupne proizvodnje i potrošnje,
- domaće štednje i nivoa neophodnih investicija,
- uvoza i izvoza koji stvara neodrživ jaz koji se pokriva zaduživanjem,
- razvijenih i nerazvijenih regiona,
- aktivnog i izdržavanog stanovništva,
- zaposlenih i nezaposlenih,

⁴⁶ Privredna komora Srbije, (2011), *Predlog okvira makroekonomske politike za 2012. godinu i osnova makroekonomske politike za period 2012-2016. godina*, Beograd, str. 10-11.

- zaposlenih u administraciji i zaposlenih u proizvodnom sektoru i
- broja zaposlenih i broja penzionera.

Novi model ekonomskog razvoja Srbije poseban značaj trebalo bi da ostavi fiskalnoj politici da definiše kredibilno, srednjoročno fiskalno prilagođavanje, kroz smanjenje fiskalnog deficita (relativnim) smanjivanjem tekuće javne potrošnje. Fiskalno prilagođavanje je jedan od ključnih instrumenata koji nosioci ekonomske politike imaju na raspoloženju da obezbede prihvatljiv nivo srednjoročnog rasta. Fiskalni deficit (7,1 % bruto domaćeg proizvoda u 2012. godini) treba smanjiti na nešto iznad 1% u narednom periodu. Glavno prilagođavanje treba ostvariti preko relativnog pada (u odnosu na bruto domaći proizvod) tekuće javne potrošnje, uz istovremenu rekonpoziciju javnih izdataka. Intencija je da se tekuća javna potrošnja mora dodatno smanjiti kako bi se ostvarilo neophodno fiskalno prilagođavanje. Veličina fiskalnog prilagođavanja, koja predstoji Srbiji u narednom periodu, je takva da zahteva uvođenje čvrstih zakonskih pravila koja bi to prilagođavanje omogućilo. Zakonom uvedena pravila povećaće kredibilnost planiranog smanjivanja fiskalnog deficita, kao i to da će se javni dug držati pod kontrolom.⁴⁷

Monetarna politika u narednom periodu trebalo bi da bude usmerena na smanjenje inflacije i održavanje i jačanje stabilnosti finansijskog sistema. Fleksibilan kurs nacionalne valute omogućio je Srbiji, kao i jednom broju tranzicionih zemalja, da udar globalne krize amortizuju depresijacijom valute i tako spreče da se ceo udar prenese na pad proizvodnje. Režim ciljanja inflacije i fleksibilnog deviznog kursa pokazuje svoje prednosti i kod izlaska iz krize. Depresijacija dinara, tokom trajanja krize, pogađala je iznad proporcionalno jedan deo nacionalne ekonomije, kome je odgovarao precenjeni dinar. Taj deo nacionalne ekonomije baziran je na uvozu i prodaji na domaćem tržištu, kao i na zaduživanju u inostranstvu i ulaganju u domaći nerazmenjiv sektor. Depresijacija dinara je samo spoljni znak da prethodni model rasta više nije održiv, te da je nužno restrukturiranje nacionalne ekonomije, od proizvodnje nerazmenljivih ka proizvodnji razmenljivih dobara.⁴⁸

Monetarna politika, takođe, mora biti usmerena na uspostavljanje povoljnijih kreditnih linija od banaka prema privredi, što će omogućiti dinamiziranje privredne aktivnosti na dugi rok.

⁴⁷ Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja i Republički zavod za razvoj, (2011), *Strategija i politika razvoja industrije Republike Srbije 2011-2020 godina*, Beograd, str. 138.

⁴⁸ Op. cit., str. 139.

72. PRIVREDNO-SISTEMSKE I INSTITUCIONALNE PRETPOSTAVKE REFORME SRPSKE EKONOMIJE

Moderan privredni razvoj zasnovan na tehnološki i ekonomski efikasnoj privrednoj strukturi kome teži ekonomija Srbije, podrazumeva izgradnju novog privrednog sistema oslonjenog na mehanizme, signale i kriterijume tržišta roba i faktora proizvodnje. Imajući to u vidu, politika razvoja treba da se zasniva na institucionalnim reformama i privredno-sistemskim prilagođavanjima čime bi se stvorio ambijent za postizanje privrednog rasta i formiranje ekonomski racionalne privredne strukture.

Reforma privrednog sistema pruža osnovu za izgradnju institucija i mehanizama za uspostavljanje i efikasno funkcionisanje tržišne ekonomije. Radi dostizanja ekonomske efikasnosti i povećanja razvojnog potencijala neophodno je uspostaviti efikasan mehanizam i institucije tržišnog privrednog sistema zasnovanog na racionalno strukturiranoj osnovi i uređenim svojinskim odnosima.

Razvoj privrednog sistema na pomenutim osnovama omogućio bi uspostavljanje konzistentnih institucionalnih rešenja kojima bi se obezbedilo:

- **optimalno iskorišćavanje prirodnih i privrednih resursa i**
- **maksimalno respektovanje ekonomskih zakonitosti, odnosno stvaranje uslova za delovanje tržišnih zakonitosti.**

Konkretni pravci privredno-sistemske dogradnje, rekonstrukcije i usavršavanja, najlakše se mogu identifikovati na osnovu najmarkantnijih praznina u pojedinim segmentima institucionalnog poretka. Najveće praznine u našem privrednom sistemu sastoje se u nedostatku faktorskih tržišta - tržišta kapitala i tržišta rada. Zato su institucije koje podržavaju i prate ova dva tržišta najviši prioriteti u predstojećoj izgradnji i rekonstrukciji privrednog sistema.⁴⁹

Zakonskom i institucionalnom dogradnjom privrednog sistema potrebno je uneti tržišne elemente u ekonomski mehanizam kojim bi se obezbedila zaštita svojine i ugovora kao i uslova za funkcionisanje tržišta rada i tržišta kapitala.

⁴⁹ Milovanović, G., Veselinović, P., (2009), *Globalizacija i tranzicija*, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, str. 325.

Tržišno utemeljen privredni sistem je ključni činilac razvojne perspektive jer podstiče štednju i slobodan protok roba, usluga, ljudi i kapitala, prema mestima sticanja najvećeg profita.

Uspostavljanjem tržišnog privrednog sistema stvara se ambijent koji omogućuje razmah preduzetničkih aktivnosti i aktiviranje raspoloživih proizvodnih i uslužnih kapaciteta i ohrabruju se domaći i inostrani investitori da ulažu u razvoj nacionalne ekonomije. Osim toga, donošenje svih privredno-sistemskih zakona, kompatibilnih sa sistemskim rešenjima u tržišnim ekonomijama, obezbediće efikasno funkcionisanje tržišne ekonomije i njena lakša reintegraciju u globalnu privredu.

Posredstvom reforme, privredni sistem treba da bude opremljen i nekim funkcionalnim performansama i poželjnim svojstvima koja se ne daju locirati na konkretne institucije. Iz njega bi, dok traje prelazni režim, morali da budu uklonjeni elementi diskriminacije bilo kolektivnog, bilo privatnog sektora. Takođe, u privredni sistem se moraju ugraditi elementi fleksibilnosti kako bi se omogućio i pospešio predstojeći preokret i to, kako u privrednim trendovima, tako i u načinu funkcionisanja ekonomskog sistema i opštoj orijentaciji najvažnijih politika.

Uz sve što je navedeno, opšti pravac usavršavanja privrednog sistema Srbije treba da bude jačanje mehanizma automatske regulacije i sužavanja prostora za diskreciono delovanje ekonomske politike.

Jedan od veoma bitnih momenata, koji pretpostavlja izgradnja tržišne ekonomije, odnosi se na stvaranje institucionalnog ambijenta u kome će prestanak postojanja preduzeća predstavljati sasvim normalnu i prirodnu pojavu.

Bez postojanja određenog institucionalnog ambijenta i okruženja koje nagrađuje, ali i kažnjava, tj. bez postojanja straha od propadanja, javlja se opasnost od prosečnosti i stvaranja privrednih mediokriteta. Takva preduzeća kasnije postaju sve manje efikasna, a sve više nefleksibilna i nesposobna. Rezultat je stvaranje jedne mediokritetske nacionalne ekonomije i njeno konstantno zaostajanje za svetom.

Motivacije, u svim nacionalnim ekonomijama, imaju veliki značaj u aktiviranju ljudskih resursa. Njihov značaj se povećava sa povećanjem uloge ljudskih resursa u funkcionisanju nacionalne ekonomije. Problem motivacione poluge ekonomije Srbije, u dužem vremenskom periodu, je zapostavljen i nepovoljno utiče na efikasnost privređivanja. Uzroci krize motivacije su višestruki: spora upravljačka i organizaciona transformacija, nerazvijeno tržište, neprimerena

uloga države u privredi, česte inflatorne tendencije, nedovoljno poznavanje teorije i prakse motivacije u svetu, i sl.

U kontekstu savremene teorije upravljanja ljudskim resursima, motivacije se tretiraju kao usklađivanje interesa zaposlenih sa interesima preduzeća i ističe neophodnost individualizacije rešenja motivacije na nivou preduzeća, profitnih centara i pojedinaca. S tim u vezi, da bi se motivacije razvijale, potrebno je sagledati potrebe zaposlenih, ciljeve preduzeća i uslove za ostvarivanje ciljeva u preduzeću i okruženju.

Promene privrednog sistema nisu same sebi ni svrha ni cilj. One imaju strogo instrumentalni karakter. Pored nesumnjivog zahteva da treba da bude konzistentna sa nekim krupnim neekonomskim vrednostima, kao što su širenje prostora političkih i drugih sloboda i razvoj demokratskih institucija, instrumentalnost privredno-sistemskih doterivanja usmerena je prvenstveno na područje ekonomske efikasnosti i široko shvaćenog razvojnog potencijala nacionalne ekonomije. Svrha tih promena jeste da u nacionalnoj ekonomiji i to, na način koji će biti trajan i sveobuhvatan, ugradi snažne impulse rasta. Te promene znače preokret u mehanizmu njenog funkcionisanja i čak u načinu njenog opstajanja. Rast treba da bude način njenog sveukupnog delovanja i oblik njene egzistencije. To znači da od aktuelne nacionalne ekonomije, koja je zahvaćena moćnim i sveobuhvatnim procesom transformacije, treba napraviti rastuću ekonomiju. Reforma privrednog sistema samo je deo tog sveobuhvatnog, dugoročnog procesa.

Opšte je prihvaćeno stanovište da razlike u nivoima socijalnog i ekonomskog razvoja zemalja u mnogome zavise od načina uređenosti njihovih institucija. Zbog toga, reforme i predstavljaju način da se ostvare potrebne institucionalne promene sa jasnim ciljem da se uspostave institucije koje su svojstvene razvijenim tržišnim ekonomijama. Zbog toga, **uspostavljanje i uspešan razvoj tržišnih institucija, u sadašnjoj fazi razvoja, predstavlja jedan od ključnih faktora od kojeg se očekuje da odlučujuće doprinese ubrzanju procesa modernizacije ekonomije Srbije i da obezbedi njen stabilan razvoj.**

Radi se o tome da se, sprovođenjem institucionalnih promena, nacionalna ekonomija učini efikasnijom, da se izgraditi efikasna država i da se razvije takav društveni sistem sa kojim se može konkurisati za ulazak u porodicu razvijenih i prosperitetnih zemalja. Za postizanje tog cilja neophodno je da se zemlja uključi u inovacione procese, da se integriše u svetsku ekonomiju, da

uspešnije koristi važnije inovacije, pre svega, one u oblasti organizacije i upravljanja.⁵⁰ Samo pod tim uslovima mogu se očekivati pozitivni efekti od uključivanja u željene procese evropskih integracija i od neizbežnog procesa globalizacije.

Uspešno sprovođenje procesa modernizacije podrazumeva da se, kroz ostvarivanje ovog kompleksnog i dugotrajnog procesa, u nacionalnoj ekonomiji uspostavi povoljan investicioni i preduzetnički ambijent. Ključna pretpostavka takvog povoljnog poslovnog ambijenta je uspostavljanje jasnih i stabilnih pravila za odvijanje ekonomske delatnosti, kako bi se stimulisala preduzetnička inicijativnost. Stvaranje klime koja će podsticajno delovati na privredne aktivnosti zavisi, pre svega, od toga u kojoj će meri biti ispunjeni sledeći uslovi: makroekonomska stabilnost, poboljšanje poreskog zakonodavstva sa postepenim smanjenjem poreskog opterećenja, eliminisanje faktora koji mogu uticati na pogoršavanje uslova za investitore, sprovođenje reforme sudstva i primena mera koje su neophodne da se uspostavi jedinstvena primena zakona na celoj teritoriji zemlje.

Skup aktivnosti koje su neophodne za jačanje i dalje razvijanje institucionalnih osnova, za uspostavljanje povoljne poslovne klime u zemlji, kao prioritetne podrazumeva sledeće zadatke:

- a) zaštitu prava vlasništva i jačanje korporativnog upravljanja,
- b) razvijanje institucije stečaja i zaštitu prava kreditora,
- c) ujednačavanje uslova konkurencije i efikasnu antimonopolsku politiku,
- d) debirokratizaciju ekonomije,
- e) povećanje efikasnosti u upravljanju državnim vlasništvom, i
- f) razvoj finansijske infrastrukture.

Osnovnu pretpostavku za uspostavljanje povoljnog poslovnog ambijenta predstavlja neprikosnovenost prava vlasništva i efikasnost mehanizma kojim se garantuje prenos prava svojine. To je ključna pretpostavka za formiranje efikasnih mehanizama kojim se garantuje pravo vlasništva. U uslovima kada je obezbeđena potpuna i efikasna zaštita svojinskih i ugovornih prava u jednoj zemlji, stvoreni su podsticajni uslovi za domaće i strane investitore da donose svoje odluke o ulaganju kapitala. Međutim, kada u jednoj zemlji postoji mogućnost slobodne interpretacije normi, onda je to područje pogodno za bujanje korupcije i kriminala. U

⁵⁰ Bošnjak, M., (2006), *Inovaciona privreda i informatičko društvo kao izazov za državu i biznis u Srbiji*, Institut društvenih nauka-Centar za ekonomska istpaživanja, Beograd, str. 391.

tom pogledu, neophodno je ostvariti punu zaštitu prava akcionara i investitora, kako u pogledu garantovanja svojinskih prava, tako i u smislu prava na učešće u upravljanju.

U cilju razvijanja korporativnog upravljanja, neophodno je sprovesti mere u pravcu usavršavanja zakonodavstva i formiranja sudskih mehanizama zaštite interesa vlasnika, kreditora i upravljača. Na taj način se doprinosi širenju poslovne prakse korporativnog upravljanja i njegovo utemeljenje u domaćim kompanijama. Razvoj korporacija i odgovarajućih institucija korporativnog upravljanja predstavlja jedan od bitnih uslova uspešnog ostvarivanja ekonomskih transformacija koje vode uspostavljanju sistema moderne tržišne ekonomije.

Nesporno je da uspostavljanje i razvoj validnog institucionalnog okvira nije moguće ostvariti u kratkom vremenskom periodu, pre svega, kada je u pitanju njegova implementacija. Otuda je uloga i odgovornost države u ovoj oblasti značajna jer dizajniranje novog sistema, pod kojim se podrazumeva uspostavljanje odgovarajućih institucija i stvaranje adekvatnog upravljačkog kapaciteta, kao važni elementi svake ekonomke reforme, ne mogu se uspešno realizovati samo spontanom razvojem.

Kada se radi o konkurentskoj politici u jednoj nacionalnoj ekonomiji, njena svrha se ispoljava kroz stvaranje ambijenta za ravnopravnu, lojalnu konkurenciju koja će doprinositi efikasnoj alokaciji resursa i stabilnom ekonomskom razvoju. Važni pravci delovanja države, na ovom planu, svode se na eliminisanje povlastica i preferencijala pojedinim ekonomskim subjektima, izjednačavanje uslova konkurencije na svim nivoima, kao i na eliminisanje prepreka za slobodno kretanje roba u bilo kojoj formi. Značajna poluga, od koje se očekuje da doprinese ujednačavanju konkurentskih uslova u jednoj nacionalnoj ekonomiji, je antimonopolska politika koja je u nadležnosti države.

Aktivna antimonopolska politika države predstavlja važan faktor kojim se uspostavlja povoljan ambijent za razvoj preduzetništva. Uloga preduzetništva se ispoljava ne samo u tome što ono ima značajno mesto u ekonomskom sistemu zemlje, što je važan faktor koji obezbeđuje rast zaposlenosti i smanjenje socijalne napetosti, već predstavlja značajan element obezbeđenja stabilnosti i inovacionog karaktera privrednog rasta. Istovremeno, razvoj malog biznisa, povećava elastičnost i adaptibilnost nacionalne ekonomije i istovremeno obezbeđuje osnovu za formiranje preko potrebne srednje klase stanovništva.

Značajan segment procesa modernizacije ekonomije i društva u celini, svakako je i njena debirokratizacija. Zapravo, zbog toga što se u funkcionisanju državnih organa velika pažnja

poklanja posebnim procedurama, donošenje odluka vrlo često kasni, što neminovno rezultira nepotrebnim troškovima koje imaju privredni subjekti. U postojećem sistemu funkcionisanja, ne samo nacionalna ekonomija, nego i državni administrativni činovnici, ne snose troškove kašnjenja, niti troškova učinjenih grešaka. To je razlog zbog kojeg je potrebno da aktivnosti na planu debirokratizacije nacionalne ekonomije budu usmerene, kako na sužavanje sfere administrativnog regulisanja, tako i na ograničavanje samovolje činovnika u donošenju odluka i na povećanje odgovornosti za donete odluke.⁵¹ U tom smislu, **mere debirokratizacije potrebno je da budu usmerene u pravcu rešavanja dva osnovna zadatka:**

- 1) podršku formiranja građansko-pravnih institucija i uspostavljanje pravnih osnova funkcionisanja sistema samoregulacije, čime se ustanovljavaju visoki standardi ponašanja i administracije privrednih subjekata i**
- 2) uređivanje regulatornih funkcija države i redukcija administrativnog intervencionizma u preduzetničku delatnost što, pre svega, podrazumeva ograničavanje kontrolnih funkcija državnih organa.**

Stvaranje novih institucija je dugotrajan proces koji podrazumeva stalno prisustvo države, koja i sama predstavlja jednu od značajnijih institucija u procesu fundamentalnih promena u nacionalnoj ekonomiji. Samo konzistentna i dugoročna privredno-sistema i institucionalna rešenja predstavljaju osnovu za stabilan i dugoročan privredni rast i razvoj.

⁵¹ Madžar, Lj., (2006), *U potrazi za modernom državom*, Institut društvenih nauka-Centar za ekonomska istraživanja, Beograd, str.37.